

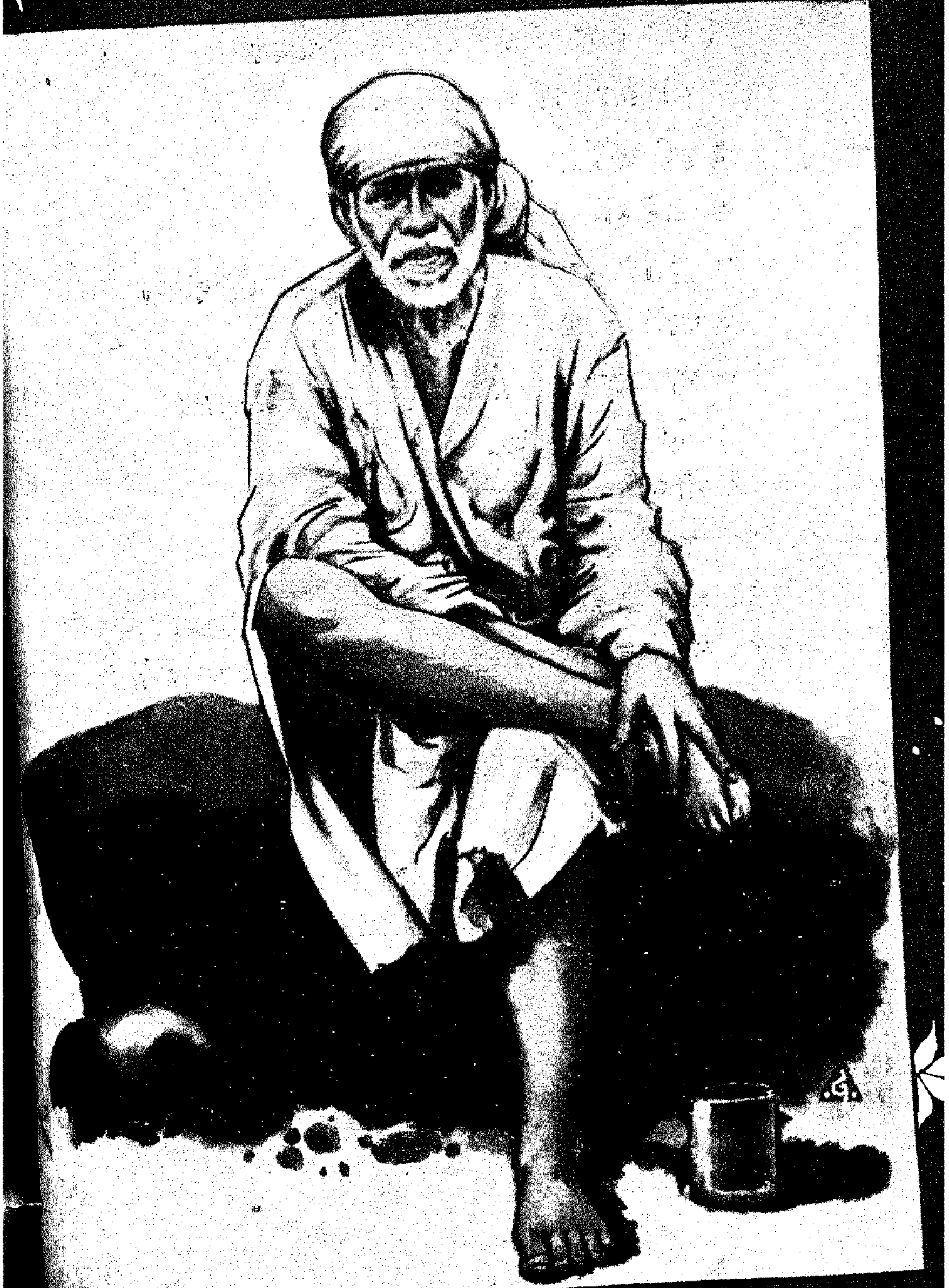
१९६९]

विजयादशमी विशेषांक

[किं. ७५ पै.

साईलीला

या अंकांत—

- १ एक महाराष्ट्रीय संतकवि - त्रिलोचन
- २ गांधीवादी आर्थिक विचार
- ३ हरी अद्वितीय व अकाल
- ४ आर्त हांक
- ५ बाबांचे प्रिय भक्त - भक्तांबद्दल बाबांच्या अपेक्षा
- ६ याचें नाव बंधु - प्रेम !
- ७ साम्यवाद व सर्वोदय - तुलनात्मक अभ्यास
- ८ संत नामदेव : एक प्रेषित
- ९ श्रीसाई - नमस्कार
- १० बाबांचे बहुमोल बोल
- ११ श्रद्धा हा वृक्ष, सबूरी हें खत - बाबांची बहुमोल देणगी
- १२ श्रीगोंदवलेकर महाराज - कांहीं हितोपदेशाच्या गोष्टी
- १३ साक्षात्कार
- १४ श्री साईबाबांच्या कांहीं जुन्या आठवणी
- १५ शिरडी वृत्त
- 16 Sai Baba of Shirdi
- 17 An Invitation to the White Westerner
- 18 Infinitely Marvellous Sai Baba

श्री सा ई वा कसु धा

‘माइया ठायीं आपलें मन, नि बुद्धि अर्पण करा. माझें स्मरण तुमच्या-
हून सतत घडूं द्या. देहावर व मनावर वाटेल तेवढे आघात घडूं द्या.
जुही माइयावर भरिभार टाकून निश्चित राहा. उगाच चिंता करीत बसूं नका
जे जो माइयाकडे अनन्यभावानें पाहील, माझी कथा गाण्यांत व ऐकण्यांत जो
आनंद मानील, माइयाशिवाय या जगांत ज्यांना अन्य थोर असें कांहीं नाहीं,
त्यांचा सर्वस्वी आधार मीच होऊन राहीन, याबद्दल काळजी बाळगायला नको !!’

—श्रीसाईसच्चरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक.]

[वर्ष ४८ वें]

ऑक्टोबर १९६९

[अंक ७ वा]

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कलजवळ,

प्लॉट नं ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.

❀ सं पा द की य ❀

प्रिय वाचक :-

श्रीसाईबाबांच्या पुण्यतिथीनिमित्त साईलीलेचा हा विजयादशमी एकावन्नावा विशेषांक वाचकांच्या हातीं देतांना नेहमींप्रमाणें आम्हांला आनंद होत आहे. गेल्या वर्षी बाबांच्या पुण्यतिथीचा सुवर्णमहोत्सव आपण साजरा केला, तो शिरडीक्षेत्रांत जसा मोठ्या थाटांत व भक्तिभावपूर्वक साजरा झाला, तसाच तो मुंबईतही बाबांच्या थोरवीला व मुंबईच्या लौकिकाला सर्वतोपरी साजेशा स्वरूपांत साजरा झाला. त्याचें स्मरण त्या उत्सवांत ज्यानी ज्यांनीं भाग घेतला व कारणपरत्वे त्या उत्सवाशीं ज्यांचा संबंध आला त्यांना यावेळीं त्याचा आठव झाल्याशिवाय राहणार नाही. सत्पुरुषांचे, अवतारी पुरुषांचे किंवा देवत्वाप्रत पोहोचलेल्यांचे समारंभ हे त्यांच्या जीवनकार्याचें स्मरण करून देत असतात.

बाबांचें जीवनकार्य हें जनताकल्याणासाठी होतें. 'जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूती'. बाबा हे लोककल्याणाठीं भूतलावर अवतीर्ण झाले. शिरडी हें नगर जिल्ह्यांतील एक लहानसें व मागासलेलें गांव. त्या गांवांत बाबा आले व त्यामुळे केवळ त्या गांवांतीलच नव्हे तर आसपाच्या भागांतील, महाराष्ट्रांतील, एवढेंच नव्हे तर अखिल भारतांतील लोकांना ते ज्ञात झाले. त्यांची ख्याति भारताच्या भिंती फोडून ती परदेशांतही जाऊन पोहोचली.

ख्याति कशाची? जे जे बाबांच्या सन्निध येत व जे जे त्यांचें भक्तिभावपूर्वक स्मरण करीत त्यांचें दुःख दैन्य दूर होऊं लागलें. कुठेंही जा. प्रत्येक मानव कोणत्या ना कोणत्या दुःखभाराखालीं दबलेला व भारावलेला असतो. आपला दुःखभार, मग तो कोणत्याही प्रकारचा असो, तो हलका व्हावा, त्यापासून आपली सुटका व्हावी असें वाटत नाही कोणाला? सदा सर्वसुखी असा माणवप्राणी या जगांत सत्पुरुषाशिवाय दुसरा

कोणीही सांपडणार नाही; आणि सत्पुरुष, देवपुरुष लाखांत नव्हे तर कोट्यवधी लोकांत एखादा सांपडला तर सांपडावयाचा. मग इतरांनीं करावयाचें काय ? कोणाच्या नावानें रडत बसायचें ?

बाबा शिरडींत अवतीर्ण झाले ते केवळ दुःखी जनतेला दिलासा देण्यासाठी. जनतेचा दुःखभार हलका करण्यासाठी. त्यांना शाश्वत सुखाचा मार्ग दाखविण्यासाठी व त्यांच्या जीवनांत आनंदाचा पूर वाहाविण्यासाठी.

लोककल्याणासाठी बाबा हयातभर झटले, त्यांचें कार्य त्यांनीं १९१८ सालीं समाधी घेतल्यानंतरहि समाप्त झालें नाहीं. त्यानंतर आज एकावन्न वर्षांचा काळ मागें पडला आहे. बाबा देहाने आपल्यांतून गेले, दृष्टिआड झाले तरीही त्यांचें लोककल्याणाचें व परदुःखनिवारणाचें कार्य अव्याहत अखंड चालू आहे व तें मानवजात जोंपर्यंत आहे तोंपर्यंत पुढेंही अखंड चालू रहाणार आहे, याबद्दल कोणीही शंका बाळगायला नको.

बाबांनीं सांगितलेले एक वाक्य प्रत्येकानें लक्षांत बाळगण्यासारखें आहे. 'जैसें जो करील तैसें तो भरील.' थोडासा विचार करून पाहिल्यास त्यांच्या त्या शब्दांत किती तरी गर्भितार्थ भरून राहिलेला आहे असें आढळून येईल. तुम्ही सत्कृत्यें केलीं तर तुम्हांला त्यांची गोड फळे चाखावयाला मिळतील. प्रेम द्यावें प्रेम घ्यावें. तुम्हांला सुख किंवा दुःख भोगावें लागतें याचें कारण तुमचे तुम्हीच. तुम्हांला सुख पाहिजे आहे ना ? मग दुसऱ्यांना सुखी करण्यासाठी झटा म्हणजे सुख, समाधान आनंद आपोआप तुमचा पाठलाग करीत येतील. स्वतःचें अंतःकरण शुद्ध ठेवा. कोणत्याही प्रकारचा कोणाहीबद्दलचा दुष्ट विचार मनांत येऊं देऊं नका, म्हणजे पहा काय चमत्कार घडून येतो तो !

बाबांनीं आपल्या गोड शब्दांत सांगितलें आहे की, "चुकावा जन्ममरणां वर्त । ऐसें जयाचे मनीं निश्चित । प्रयत्नें रहावें शांत । स्वस्थचित्त सर्वदा ॥ त्यागावे त्याने बोल वर्मी । सदा निरत शुद्धकर्मी । चित्त स्वधर्मी ठेवावें ॥ माझिये ठायीं मन बुद्धि । समर्पा स्मरा मज निरवधि । देहाचें कांहींही होवो कधीं । भय त्रिशुद्धि त्या नाहीं ॥ जो पाहे मजकडे अनन्य । वर्णीं, परिसे मत्कथा धन्य । न घरी भावना मदन्य । चित्तचैतन्य लाघेल ॥ "

बाबांनीं किती थोडक्यांत, सुंदर शब्दांत व तळमळपूर्वक बोध केला आहे ! या पुण्यतिथीच्या निमित्ताने आम्ही त्याकडे, आमच्या प्रिय वाचकांचे तेवढ्याच तळमळीने लक्ष वेधू इच्छितो. प्रिय, वाचक ! बाबांचे शिरडीत आगमन झाले ते आरंभी सांगितल्याप्रमाणे केवळ लोककल्याणासाठी. त्यांनी आपली सुवर्णमोलाची शिकवण तुमच्याआमच्यासाठी व आमच्या मागूनही जे या भूतलावर येतील त्या सर्वांसाठी ठेविली आहे. तिचे आपण मनन करू या नि ती आचरणांत अक्षरशः आणण्यासाठी मनोभावे झटू या.

प्रिय वाचक, गेल्या सुवर्णमहोत्सवी पुण्यतिथीच्या प्रसंगी बाबांच्या शिकवणीप्रमाणे व त्यांनीं जीवनभर जे कार्य केले त्याला अनुसरून तेच कार्य जनतेत अधिकाधिक जोमाने करतां यावे या सद्देतून 'श्रीसाईबाबा फौंडेशन' ही जबाबदार नि महान संस्था स्थापन करण्यांत आली. त्या संस्थेत महाराष्ट्र राज्याचे अर्थमंत्री ना. वानखेडे, शेतकीमंत्री ना. बाळासाहेब सावंत, पाटबंधारेमंत्री ना. एस. पी. चव्हाण, महाराष्ट्र ले. कौन्सिलचे व विधिमंडळाचे अध्यक्ष अनुक्रमे ना. पागे व ना. भारदे, न्या. मू. मुधोळकर व आणखीही अनेक थोर गृहस्थ विश्वस्त या नात्याने या कार्याकडे लक्ष पुरवीत आहेत; परंतु आतां एक वर्ष पूर्ण होत आले तरी विविध लोककल्याणकारी कार्यासाठी जो निधि जमा व्हायला पाहिजे तो तसा भरघोस झालेला नाही. हे बाबांचे कार्य, त्यांच्या नांवाने त्यांच्या हेतूप्रमाणे चालवावयाचे कार्य आहे. याची जाणीव ठेवून ठिकठिकाणच्या साईभक्तांनी या निधीला उदारहस्ते हातभार लावण्यासाठी पुढे यावे एवढीच विनंती.

आभार प्रदर्शन

श्रीसाईबाबांच्या एकावन्नव्या पुण्यस्मरणार्थ निघणाऱ्या या विशेषांसाठी, आमच्या विनंतीस मान देऊन आमच्या ज्या ज्या लेखक बंधूंनी लेख पाठविले त्यांचे आम्ही आभारी आहोत. स्थलाभावीं कांहीं मार्गे ठेवावे लागले ते पुढील अंकांतून प्रसिद्ध होतील. क्षमस्व.

—संपादक

एक महाराष्ट्रीय सतकवि - त्रिलोचन

लेखक—गणेश विष्णु कवित्कर, एम्. ए.

दुसऱ्या शतकापासून ते चौदाव्या शतकापर्यंत भारतांत अनेक भक्ति-संप्रदाय होऊन गेले. या प्रदीर्घ कालांत भक्तीनेहि अनेक साधनांच्या द्वारे विविध रूपे धारण केलीं. अडवार, वैष्णव, काश्मिरी, शैव, वारकरी, वष्णव, सहजिया-राधाकृष्णादि विविध भक्तिसंप्रदाय या पर्वीत होऊन गेले. या विविध संप्रदायांत भक्तीचेहि भिन्न भिन्न प्रकार पहावयास मिळतात. कधीं या संप्रदायांत भक्तीने केवळ श्रद्धा व प्रेम यांचाच आश्रय केला तर कधीं तो तंत्र व उपचारयुक्त होता, कधीं तो ज्ञानमूलक तर कधीं शुद्ध अनुरागात्मक म्हणजे शृंगारमयी होता. या भक्तिसंप्रदायांत असे विविध भक्तीचे प्रकार होते. संप्रदायांतील सिद्धांतांचें अक्षरशः पालन करणें हें परमपवित्र कर्तव्य होय असें समजणाऱ्या भक्तांची संख्या ही मोठी होती. परंतु सांप्रदायिक रूढी झुगारून देऊन भक्तिसाधनांच्याद्वारे स्वतंत्रपणें प्रभावित होणारे व इतरांना भक्तिसाधनांत मार्गदर्शन करणारे फारच थोडे भक्त होऊन गेले. अशा थोड्या भक्तांची जी कांहीं अल्पस्वल्प काव्य-रचना उपलब्ध झाली तीवरून त्यांच्या जीवनासंबंधीची थोडीशी कल्पना करतां येते. त्यांच्या त्या रचनेतील विचारदर्शनावरून ते भक्तिमार्गदर्शन करणाऱ्या भक्तांचा व संतांचा निर्गुणकवि कबीरदासांनीं अतीव आदरानें व श्रद्धेनें आपल्या काव्यांत उल्लेख केला आहे. अशा मार्गदर्शक भक्तांची काव्यरचना शीखधर्माच्या आदिग्रंथांत म्हणजे श्रीगुरु ग्रंथसाहेब या पवित्र धर्मग्रंथांत समाविष्ट झालेली आहे. या आदिग्रंथाखेरीज इतरत्र जी फुटकळ रचना उपलब्ध होत आहे त्यावरुहि उपरोक्त मार्गदर्शक संतांची माहिती करून येते. अशा भक्तिमार्गदर्शक

संतांची उदाहरणे द्यावयाचीं म्हटल्यास तीं जयदेव, सवना, लालदेव, वेणी, नामदेव व त्रिलोचन यांचीं देण्यासारखीं आहेत. या लेखांत संत त्रिलोचनाचें जीवन व विचार यांचा संक्षेपानें विचार प्रस्तुत आहे.

संत त्रिलोचनाचें सेवाकार्य

त्रिलोचनांचा जन्म वैश्य वंशांत संवत् १३२४ (सन १२६७) मध्ये महाराष्ट्रांतील सातारा जिल्ह्यांत झाला. पंढरपूर येथेहि कांहीं काल हा महान् भगवद्भक्त रहात होता. संतकवि रविदासांनीं संत नामदेव व त्रिलोचन हे समकालीन होते असें म्हटलें आहे. तो साधुसंतांचा परम अनुयायी व भक्त होता. आपल्या पत्नीवांचून त्याला अन्य कोणीहि जवळचें नातेवाईक नव्हतें. साधुसंतांची सेवा आपल्या मनासारखी होत नाहीं म्हणून ते फारच कष्टी होते. संतसेवा निर्वेधपणें करतां यावी म्हणून अन्य कार्यासाठीं त्यांना एक चांगला नोकर हवा होता. जो आपल्याप्रमाणेंच साधुसंतांची प्रेमभावानें सेवा करील व आपणासहि सर्व कार्यांत सहकार्य करील असा नोकर त्यांना हवा होता. अशा प्रेमळ नोकराच्या शोधांत असतां एक दिवस त्यांच्याकडे कुणी एक गृहस्थ येऊन त्यांच्या समोर उभा राहिला. तो संत त्रिलोचनांना म्हणाला “मी अशा प्रकारें नोकरी करण्यास तयार आहे. मात्र मला भोजनासाठीं पांच-सात शेरापेक्षां कमी अन्न चालणार नाहीं. ज्या दिवशीं माझ्या या मोठ्या आहारावर टीका कराल त्या दिवशीं मी नोकरी सोडून जाईन.”

त्रिलोचनांनीं हें मान्य केलें. त्या गृहस्थानें आपलें नांव ‘अंतर्यामी’ असल्याचें सांगितलें. संतसेवा अंतर्यामी मनःपूर्वक करीत असल्याचें पाहून त्रिलोचनांच्या डोळ्यांत तृप्तीचे भाव दिसू लागले.

त्रिलोचनाचें दुःख

अंतर्यामीच्या आगमनापासून त्रिलोचनांच्या घरीं साधूंची रीघ लागू लागली. या सर्वांच्या भोजनाची तयारी करण्यास त्यांच्या पत्नीला फारच कष्ट पडू लागले. एकदां ती आपल्या शेजारणीजवळ सांगू लागली कीं, या नोकरा-मुळें साधूंची तर वर्दळ वाढू लागलीच, शिवाय याच्याहि मोठ्या आहारामुळें माझी परिस्थिति तंग झाली आहे. अंतर्यामीला ही गोष्ट कळतांच तो कुणालाहि न कळवितां तडकाफडकीं निघून गेला, त्रिलोचन समजून चुकले कीं, प्रत्यक्ष भगवंतच अंतर्यामीच्या वेषांत ही सेवा करीत होता. या प्रकारानें त्रिलोचनास फारच खेद व पश्चात्ताप झाला.

भूत, भविष्य तसेंच वर्तमानकाळाचें ज्ञान एकसमयावच्छेदेकरून घडत असल्यामुळ त्यांना त्रिलोचन हें नांव पडलें. कबीरदासांनीं श्रीगुरु ग्रंथसाहेबांत नामदेव व त्रिलोचन यांच्यामधील संवाद दिला आहे. तो असा:-

नामा माइआ मोहिआ ॥

कहे त्रिलोचन मीत ॥

काहे छीपह छाइले ॥

राम न लावहु चीत ॥

त्रिलोचन नामदेवरायांना उद्देशून म्हणतात, “हे नामदेवा ! तुम्ही मायेनें जेलांत; तुम्ही सर्वकाळ कापड छापण्यांत व रंगविण्यांत गुंग असतां, त्याऐवजीं मोहून आपण रामनामीं आपलें चित्त कां लावीत नाहीं ?” त्यावर नामदेव उद्गारले:-

नामा कहै त्रिलोचना ॥

मुखते रामु संभाली ॥

हाथ पाउ करि कामु सभु ॥

चित्त निरंजन नाली ॥

“हे त्रिलोचना ! माझे हातपाय काम करीत असतांनांच मी सुखानें रामनामाचा सतत जप करीत असतो. माझें चित्त नेहमीं निरंजनाचे ठायीं परमेश्वर-चरणीं लीन असतें. ”

संत नामदेवांनीं आपल्या वरील उद्गारांनीं आदर्श जीवनाचें सारच हुबेहुब चित्रित केलें आहे.

संतकवि महीपतींनीं हि संतलीलामृत, अ० २७ मध्ये या संत त्रिलोचनाची चरित्रकथा दिलेली आहे. भक्तविजयाच्या शेवटच्या अध्यायांत हि त्रिलोचनाचा निर्देश करण्यांत आला आहे. मोरोपंतांनीं ‘सन्मणिमालें’ तील नव्वदाव्या आर्येंत त्रिलोचनाचा उल्लेख पुढीलप्रमाणें केला आहे.

गावा त्रिलोचनामधि अखिल शुभगुणार्थ कल्पनगवाणी ।

हरिजन यशींच रमशिल तरि काय मना सुखासि मग चाणी ॥

त्रिलोचनाचे शिष्य

पूरणदासानें नामदेवचरित्रांत अ० २२ व २३ यांत या त्रिलोचनाचें भक्तिपूर्ण वर्णन केलें आहे. त्यांच्या मतानुसार त्रिलोचन नामदेवांच्या पदयात्रेंत होता व तो त्यांचा शिष्य म्हणून त्यांच्या सहवासांत होता. या त्रिलोचनाचे अनुयायी जबलपूर, सटना, बुंदेलखंड व अलाहबादादि ठिकाणीं विखुरलेले आहेत.

उत्तरेकडील दुसरे एक संतचरित्रकार नाभादास यांच्या भक्तमाल व श्रीगुरुभक्तमाल या चरित्रग्रथांतहि संत त्रिलोचन कथा आहेत. भक्तमालें ज्ञानदेव, नामदेव व त्रिलोचन यांच्यासंबंधीं एक छप्पय आहे. तो असा:

विष्णुस्वामी संप्रदाय दृढ ज्ञानदेव गंभीर मति ॥

‘नामदेव’-‘त्रिलोचन शिष्य सूर शशि सदृश उजागर ॥

गिरा गंग उनहारि, काव्यरचना प्रेमाकर ॥

आचारज हरिदास अतुलबल आनंददायन ॥

तेहि मारग वल्लभ विहित पृथुपधति परायन ॥

नवधा प्रधानसेवा सदृढ मनवचक्रम हरिचरन रति ॥

विष्णुस्वामी संप्रदाय दृढ ॥ ज्ञानदेव गंभीर मति ॥

भक्तमाल (नाभादास), पृ. ३६३

संतचरित्रकार नाभाजींनीं या छप्पयांत म्हणटलें आहे कीं, ज्ञानदेव हे विष्णुस्वामी संप्रदायी होते नामदेव व त्रिलोचन हे चंद्रसूर्यासारखे त्यांचे दोन तेजस्वी शिष्य होते आणि पुष्टिमार्गी भक्तीचे वल्लभाचार्य हे ज्ञानदेवांच्याच मार्गाचे अनुसरण करणारे संतकवि होते, नाभाजींनीं ही माहिती चरित्रकथेसाठी गोळा केली, ती दंतकथेच्या आधारें केली असावी असें दिसतें. तथापि, ज्ञानदेव व नामदेव यांचें समकालीनत्व सिद्ध करण्यांस नाभाजींच्या या छप्पयेंतील माहितीचा चांगलाच उपयोग होण्यासारखा आहे यांत शंका नाही.

काव्यरचना विपुल

संत त्रिलोचन यांचीं विपुल काव्यरचना असावी; परंतु शीखांच्या श्रीगुरुग्रंथांत त्यांची चारच पद्यें मिळतात. त्यांतील एक पद सिरी रागांत, दोन पदें गुजरी रागांत व एक पद धनासरी रागांत आहे. या सर्व पदांवर मराठी भाषेची छाप स्पष्ट दिसून येते. संत नामदेवरायांप्रमाणे त्रिलोचनांनीं मराठी काव्यरचना केली होती; परंतु ती आज उपलब्ध नाही.

त्रिलोचनांची सर्वच रचना जनताजनार्दनाच्या कल्याणाकरितां आहे. त्यांत संत नामदेवाप्रमाणें उदात्त भावनांचा आविष्कार नसेलहि; ती कांहीं ठिकाणीं मध्यमश्रेणीचीहि वाटत असली तरीहि त्यांच्या या काव्यांतील निःस्पृहता व जनतेच्या आध्यात्मिक उन्नतीची तळमळ हा त्रिलोचनांच्या काव्याचा विशेष होय हें

कबूल केलेंच पाहिजे. त्यांनीं एका पदांतर मायामोहाचा प्रभाव दाखवून त्याचा निरासही सिद्ध केला आहे. दुसऱ्या एका पदांत तर दांभिकतेवर चांगलेच कोरडे ओढले आहेत. समाजाला नवचैतन्य दिले आहे. त्यांत ते म्हणतात, “जोंपर्यंत मानवाचें मन निर्मळ झालें नाहीं तोंपर्यंत त्याच्या बाह्य पोषाखाची, ढोंगी वेषाची किंमत काय ? हृदयांतील आत्मतत्त्व ज्याचें त्यास उकललें नाहीं, तोंपर्यंत संन्यासाचें सोंग काय कामाचें ? मानव भ्रमानें भुलून गेला आहे. तो ब्रह्मानंदाची प्राप्ति करून घेण्यास झटत नाहीं तोपर्यंत स्नान, जप, तप, संध्या या ब्राह्म्यावडंबराचा काय उपयोग ? चौऱ्यांशीं लक्ष योनीचा फेरा चुकविण्याचा मार्ग अनुसरा. कमंडलू, भगवी वस्त्रें, तीर्थयात्रा इत्यादि आटापिटा उगाच करूं नका गव्हाच्या एका दाण्यापासून शेंकडो दाणे निपजतात, तद्वतच हृदयांत शेंकडो ब्रह्मतत्त्वे कणाकणानें बीजरूप आहेत. परंतु आपण तिकडे अंतर्मुख होऊन नुसते लक्षहि देत नाहीं. वरील भावार्थ दाखविणाऱ्या त्रिलोचनांच्या काव्यांतील पंक्ति अशा :—

अंतरुमलि निरमलु नही कीना बाहरि भेख उदासी ॥
 हिरदैकमलु घटि ब्रह्मु न चीना काहे भइआ संनिआसी ॥
 परमे भूली रे जै चंदा । नहि नहि चीनिआ परमानंदा ॥
 काइ जपहु रे काइ तपहु रे काइ बिलोवहु पाणी ॥
 लख चउरासीह जिनि उपाइ सो सिमरहु निब्रवाणी ॥
 काइ कमंडलु कापडिआ रे अठसठि काइ फिरांही ॥
 बदति त्रिलोचनु सुनु रे प्राणी कण बिनु गाहु कि पाही ॥

त्रिलोचनांनीं चवथ्या पदांत कर्माच्या न चुकणाऱ्या व मिटणाऱ्या सिद्धांतावर जोर दिला आहे. तसेंच, परमेश्वराची एकनिष्ठ भक्ति, सेवा, दानधर्म, प्रोपकार, सदाचार, आत्मार्चितन या गोष्टींचाच उपयोग होईल असेंहि म्हटलें आहे. त्यांच्या सर्वच रचनेंत भगवंताच्या नामस्मरणावर सर्वाधिक विशेष जोर दिलेला आहे. ज्या कालांत हे नामदेवाबरोबर भक्तिमार्गावरच अग्रेसर होते त्या कालांतील ही रचना असावी असेंहि दिसते. असो. ज्यांच्या कर्तृत्वानें समाजास गति मिळाली व महाराष्ट्र उज्ज्वल ठरला त्या थोर विभूतीपैकी भक्त त्रिलोचन हे एक उच्च कोटीचे साम्यवादी संत व ब्रह्मज्ञानी होते.

गांधीवादी आर्थिक विचार

(लेखक:-अर्नाल्ड जोसेफ टायनबी)

चालू वर्ष गांधीशताब्दी वर्ष आहे. त्यांत चालू ऑक्टोबर महिना हा तर विशेष महत्त्वाचा आहे. त्यानिमित्त त्यांना श्रद्धांजलि वाहाणारा हा लेख या अंकी देण्यांत येत आहे.

—संपादक

गांधीजींना केवळ सन्मानदर्शक अर्थानं 'महात्मा' म्हटलं जात नाही तर ते खरोखरच 'महान् आत्मा' होते. आमच्या काळांत ज्या विभूतींनी जन्म घेतला त्यांत ते बहुधा सर्वश्रेष्ठ ठरतील. गांधीजींबद्दल माझे हे व्यक्तिगत मत आहे. गांधीजी व त्यांचे कार्य यांच्याबद्दल ज्या लोकांना पूर्ण ज्ञान आहे त्यांतील बहुतेकांचेहि असेच मत असेल असा माझा विश्वास आहे. मी इंग्रज असल्यामुळे गांधीजींबद्दल माझे विचार पक्षपाती असतील असाहि कांहींचा समज असू शकेल. गांधीजींनी आपल्या देशाचे जितके भले केले तितकेच माझ्या देशाचेहि केले. या माझ्या मताबद्दल मला पक्षपाती म्हटले जाण्याची शक्यता आहे. एकीकडे गांधीजींनी इंग्रजांना भारतावर राज्यकारभार चालविणे कठीण करून सोडले तर दुसरीकडे त्यांनी सन्मानाने तसेच कोणत्याहि प्रकारे द्वेष न करता आम्हास देश सोडणे शक्य करून दिले. रक्तपाताशिवाय भारताचा कारभार भारत सरकारला आपल्याकडे घेणे त्यांच्यामुळे शक्य झाले. त्यांच्यामुळेच इंग्रज भारत सोडून गेल्यावर भारत व ब्रिटनच्या लोकांत समान आधारावर मैत्रीभाव निर्माण करता आला. राज्यकर्ते व प्रजा यांमधील नाते जोपर्यंत कृत्रिम व तुटक असेल तोपर्यंत त्यांमध्ये चांगले संबंध प्रस्थापित होऊं शकत नाहीत. परंतु या अडचणीवर मात करण्यासाठी ब्रिटिशांना गांधीजींनी मदत करून त्यांची महान सेवा केली. साम्राज्य मिळविणे हे त्याग करण्यापेक्षा सोपे आहे. सन १९१७ साली पहिल्या महायुद्ध काळात ब्रिटिश संसदेने भारताला टप्प्याटप्प्याने स्वायत्त शासन देण्याचे वचन दिले होते. हा महत्त्वपूर्ण निर्णय ब्रिटिश जनतेच्या भावना व इच्छा यांचे प्रतीकच होता. त्यावेळी आम्ही गंभीर परिस्थितीत

असतांना भारताच्या लोकांनी जी उदारतापूर्ण प्रतिक्रिया व्यक्त केली त्यामुळे आम्ही भारावून गेलो. परदेशी राज्यकर्त्यांवरील संकटाचा लाभ घेण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी भारतीय लोकांनी हजारोच्या संख्येने ब्रिटिश सेनेत सामील होऊन फ्रान्समध्ये स्वेच्छेने लढाईत भाग घेतला.

माझ्यामते त्यावेळी भारतीय लोकांत अशी मनोधारणा होती की जरी ब्रिटिश सरकारने भारताला स्वायत्त शासन दिले नाही तरी ब्रिटन हे तत्त्वतः स्वातंत्र्याचे कैवारी आहे आणि स्वातंत्र्यासाठीच ते युरोपात लढत आहे. या युद्धात जर भारताच्या मदतीने विजय मिळाला तर ज्या स्वातंत्र्यासाठी ते लढत आहे ते स्वातंत्र्य भारतालाहि देण्यास तयार होईल.

भारताच्या सद्भावनापूर्ण प्रतिक्रियेचा ब्रिटनच्या लोकांवर चांगला प्रभाव पडला आणि परिणामतः १९१७ मध्ये भारताला टप्प्याटप्प्याने सत्ता हाती देण्याचा ब्रिटनने निर्णय घेतला. सत्तात्याग करणे हे मानवी स्वाभावाच्या विरुद्ध आहे. तथापि जर इंग्रजांनी हा निर्णय घेण्यात उशीर केला असता तर भारतीयांची इंग्रजांबद्दलची श्रद्धा व विश्वास उडाला असता. याशिवाय भारतीय बाजूने हिंसक क्रांति झाली असती व ती दडपण्यासाठी ब्रिटिश बाजूनेहि हिंसाचार घडला असता. असे घडले असते तर स्थिति हातावाहेर गेली असती.

असे घडण्याची शक्यता होती, असे ऐतिहासिक दाखल्यावरून म्हणता येईल. गांधीजींनी घडामोडींना एक नवी दिशा दिली आणि त्यामुळे संपूर्ण कथा सुखान्तिका ठरली आणि ब्रिटन व भारतीय उपखंडातील लोकांचे संबंध सद्भावनापूर्ण राहिले. दुर्दैवाने हिंदू आणि मुस्लीम जातींत मात्र एकता राहू शकली नाही.

गांधीजींनी भारत आणि ब्रिटन यांची केलेली सेवा वस्तुतः संपूर्ण मानवतेची सेवा होती. रक्तपात आणि शत्रुत्व याशिवाय एक महान राजकीय बदल — मोठे सत्तान्तर — घडवून आणण्याचा मार्ग गांधीजींनी दाखविला, एवढेच नव्हे तर गांधीजींनी इतर जगास एक आगळा आदर्श घालून दिला. जग अणु युगाच्या उंबरठ्यावर असतांना राजकारणाच्या क्षेत्रांत त्यांनी मानव जातीला नैतिकतेचा धडा शिकविला.

वैज्ञानिक आणि तांत्रिक प्रगतीमुळे मनुष्याच्या हातात जितकी अधिक भौतिक शक्ति वाढते तेवढीच मोठी दरी भौतिक यश व आध्यात्मिक अपयश

असतांना भारताच्या लोकांनी जी उदारतापूर्ण प्रतिक्रिया व्यक्त केली त्यामुळे आम्ही भारावून गेलो. परदेशी राज्यकर्त्यांवरील संकटाचा लाभ घेण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी भारतीय लोकांनी हजारोच्या संख्येने ब्रिटिश सेनेत सामील होऊन फ्रान्समध्ये स्वेच्छेने लढाईत भाग घेतला.

माझ्यामते त्यावेळी भारतीय लोकांत अशी मनोधारणा होती की जरी ब्रिटिश सरकारने भारताला स्वायत्त शासन दिले नाही तरी ब्रिटन हे तत्त्वतः स्वातंत्र्याचे कैवारी आहे आणि स्वातंत्र्यासाठीच ते युरोपात लढत आहे. या युद्धात जर भारताच्या मदतीने विजय मिळाला तर ज्या स्वातंत्र्यासाठी ते लढत आहे ते स्वातंत्र्य भारतालाहि देण्यास तयार होईल.

भारताच्या सद्भावनापूर्ण प्रतिक्रियेचा ब्रिटनच्या लोकांवर चांगला प्रभाव पडला आणि परिणामतः १९१७ मध्ये भारताला टप्प्याटप्प्याने सत्ता हाती देण्याचा ब्रिटनने निर्णय घेतला. सत्तात्याग करणे हे मानवी स्वाभावाच्या विरुद्ध आहे. तथापि जर इंग्रजांनी हा निर्णय घेण्यात उशीर केला असता तर भारतीयांची इंग्रजांबद्दलची श्रद्धा व विश्वास उडाला असता. याशिवाय भारतीय बाजूने हिंसक क्रांति झाली असती व ती दडपण्यासाठी ब्रिटिश बाजूनेहि हिंसाचार घडला असता. असे घडले असते तर स्थिति हातावाहेर गेली असती.

असे घडण्याची शक्यता होती, असे ऐतिहासिक दाखल्यावरून म्हणता येईल. गांधीजींनी घडामोडींना एक नवी दिशा दिली आणि त्यामुळे संपूर्ण कथा सुखान्तिका ठरली आणि ब्रिटन व भारतीय उपखंडातील लोकांचे संबंध सद्भावनापूर्ण राहिले. दुर्दैवाने हिंदू आणि मुस्लीम जातींत मात्र एकता राहू शकली नाही.

गांधीजींनी भारत आणि ब्रिटन यांची केलेली सेवा वस्तुतः संपूर्ण मानवतेची सेवा होती. रक्तपात आणि शत्रुत्व याशिवाय एक महान राजकीय बदल — मोठे सत्तान्तर — घडवून आणण्याचा मार्ग गांधीजींनी दाखविला, एवढेच नव्हे तर गांधीजींनी इतर जगास एक आगळा आदर्श घालून दिला. जग अणु युगाच्या उंबरठ्यावर असतांना राजकारणाच्या क्षेत्रांत त्यांनी मानव जातीला नैतिकतेचा धडा शिकविला.

वैज्ञानिक आणि तांत्रिक प्रगतीमुळे मनुष्याच्या हातात जितकी अधिक भौतिक शक्ति वाढते तेवढीच मोठी दरी भौतिक यश व आध्यात्मिक अपयश

यामध्ये वाढत राहते. मनुष्य या भौतिक शक्तीचा उपयोग आपल्या विनाशासाठीच करण्याचा धोकाहि याबरोबरच वाढत असतो. अण्वस्त्राचा शोध व वापर यामुळे हा धोका अधिक वाढला आहे आणि म्हणूनच माणसाने नीतिमत्तेच्या विकासाद्वारा स्वतःचा स्वतःपासून बचाव करणे नितान्त आवश्यक झाले आहे. केवळ युद्धकाळातच नव्हे तर मानवाच्या परस्पर संबंधांतहि हिंसेचा त्याग करण्याची आता वेळ येऊन ठेपली आहे.

विज्ञान व तंत्रशास्त्र हे मानवाचे प्रमुख यश असले तरी मानवी संबंध हे त्याचे असामान्य अपयश आहे. मनुष्य आपल्या वैयक्तिक संबंधात पुष्कळ चांगला असतो. अपरिचित व्यक्तींच्या संबंधांत आत्यानंतरच त्याचे दुसरे स्वरूप समोर येते. मनुष्याच्या सर्वांत वाईट स्वरूपाचे दर्शन राजनीतीमध्येच होते. गलिच्छतेच्या स्वच्छतेसाठी सबळ व्यक्तीचीच आवश्यकता असते. घाणीचा संसर्ग आपल्याला पोहोचेल म्हणून इतर कोणी घाणीत हात घालणार नाही. राजकारण हीहि एक घाण आहे आणि या क्षेत्रात काम करणाऱ्यांवर तिचा परिणाम जाणवणे स्वाभाविक आहे. याच कारणामुळे अनेक, भावनाशील, शुध्द व उदात्त वृत्तीचे लोक राजकारणात पडत नाहीत. निरोगी राजकारणासाठी महान व्यक्तींनी या क्षेत्रात उतरण्याची जरूरी आहे. अणुयुगात तरी संतांनी आध्यात्मिक साधना सोडून राजकारणात उडी घेण्याची अधिक गरज भासू लागली आहे. गांधीजी राजकारणांत राहूनहि आध्यात्मिक दृष्ट्या ते संपूर्णतः राजकारणाशी संलग्न होते असा माझा विश्वास आहे. ऐखाद्या संताचा राजकारणाविषयीचा दृष्टिकान हा त्याच्या आध्यात्मिकतेची कसोटी असते.

गांधीजींच्या देशांतील अन्य दोन महान विभूती-बुद्ध आणि अशोक-राजकारणाशी संपर्क टाळू शकले नाहीत. राजकुमार म्हणून दोघांचाहि राजकारणाच्या घाणीतच जन्म झाला. या दोन महान आत्म्यांवरहि अध्यात्माचा प्रभाव त्यांच्या जीवनाप्रमाणेच विभिन्न स्वरूपात पडला. आपल्या पित्याकडून मिळणाऱ्या राज्यप्राप्तीवर ठोकर मारून बुद्ध राजकारणापासून अलिप्त राहिले. आध्यात्मिक साधनेसाठी आपली पत्नी व पुत्र यांचाहि त्यांनी त्याग केला. दुसरीकडे, अशोकाने राज्याचा उत्तराधिकारी म्हणून राजकीय क्षेत्रात प्रवेश केला. हिंसक युद्धानंतर त्यास पश्चात्ताप होऊन तो बौद्ध धर्माचा अनुयायी व प्रसारक बनला. हृदयपरिवर्तनानंतरहि त्याने सत्तात्याग केला नाही तर बौद्ध धर्माच्या शिकवणीच्या प्रसारासाठी सत्तेचा साधन म्हणून वापर केला.

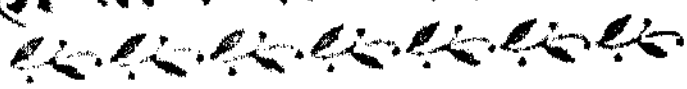
गांधीजींच्या जीवनाचा प्रारंभ अशोक आणि बुद्धाप्रमाणे झाला नाही तर ख्रिस्त आणि महम्मद यांच्याप्रमाणे झाला. राजनीतीचा स्वीकार किंवा त्याग करण्याचा निर्णय घेण्याचा प्रसंग त्यांच्यावर आला नाही. गांधीजींना वाटले असते तर तेहि राजकारणापासून पूर्णतः अलिप्त राहू शकले असते. ख्रिस्त राजकारणापासून दूर राहिले. हजरत महम्मद प्रेषित म्हणून असफल होण्याच्या वेतात असतानाच अनपेक्षितपणे राजकीय नेता म्हणून मिळालेली संधि त्यांनी स्वीकारली. महम्मद राजकीय दृष्ट्या यशस्वी ठरले परंतु त्यांचे राजकीय यशामुळे आध्यात्मिक दृष्ट्या नुकसान झाले.

महम्मदाप्रमाणेच गांधीजींनीहि राजकीय क्षेत्रात स्वेच्छने पाऊल टाकले परंतु त्यांच्याप्रमाणे व्यक्तिगत जीवनातील संघर्षामुळे गांधीजींनी हे क्षेत्र निवडले नाही. राजकारणात प्रवेश करण्यापूर्वीच ते यशस्वी वकील ठरले होते. व्यक्तिगत महत्वाकांक्षेसाठी किंवा एका क्षेत्रातील अपयशामुळे दुसऱ्या क्षेत्रात यश मिळवावे म्हणूनहि ते राजकारणात शिरलेले नाहीत. गांधीजींना राजकारणात व्यक्तिगत आवडहि नव्हती. त्यांचे ध्येय राजकारणाच्या घाणीत राहूनहि जीवनाचा आध्यात्मिक विकास होच होते. घाणीलाही कसे स्वच्छ करता येते व घाणीत बुडूनहि स्वतःस स्वच्छ ठेवता येते हे त्यांनी दाखवून दिले.

हरी, अद्वितीय व अकाल

हीं तीन नावे कोणाची ?

एक हरीचें नांव घेतल्यावर दुसरें उरत नाही, ह्या अर्थाने अद्वितीय आणि एक ईश्वर म्हटल्यावर दुसरें मोजायला राहत नाही, या अर्थाने अद्वितीय.

समजा, डाळिव आहे. त्यांत दाणे आहेत. या डाळिंबांत ५० दाणे आहेत. या डाळिंबात ५० दाणे, त्या डाळिंबात १०० दाणे, असें मोजता येतील. पण डाळिव मोजल्यावर — एक डाळिव, दोन दाणा, तीन साल, असें मोजतां येईल का ?

—नाही. असें नाही मोजता येणार.

पुष्कळ लोक म्हणतात, देवाला नवस करू, म्हसोबाला नवस करू, खंडोबाला नवस करू. अशी पन्नास नांवे आपण घेतो, हें बरोबर नाही. ईश्वराच्या बरोबर हीं नांवे म्हणता येत नाहीत. म्हणून ईश्वराचे अद्वितीय हे नांव आहे.

हें नांव उपनिषदात आलें आहे—‘एकमेवाद्वितीयम्’. एक तोच एकमेव, अद्वितीय आहे. बैल असतो, त्याला दोन शिंगें असतात. पण गेंड्याला एकच शिंग असतें. तसा ईश्वर एकमेव, अद्वितीय आहे.—

‘एकमेवाद्वितीयम्’, ‘एकमेवाद्वितीयम्’,

(मुलांना सांगितलें—‘म्हणा रे’ — मुलें म्हणू लागलीं पण उच्चारण नीट येईना. मग एकेकांकडून म्हणवून घेतलें. उच्चारण शिकविलें. सगळ्यांनी मिळून पांच-दहा मिनिटें घोष केला आणि सभा समाप्त झाली.)

अकाल हें नांव कोणाचें ?

अकाल म्हणजे ज्याला काल लागूच पडत नाही. बाकी सगळ्यांना काल लागू पडतो. जनावरें वगैरे प्राणी ५० वर्षे जगतात. माणसें जास्तीत जास्त १०० वर्षे जगतात. झाडे २००-३०० वर्षे राहातात. हे डोंगर वगैरे पुष्कळ वर्षापासून तेथे असतील. आपली पृथ्वी किती वर्षांची आहे, तुम्हाला ठाऊक आहे का !

—नाही.

दोनशे कोटि वर्षांची आहे. ती आणखीहि दोनशे कोटि वर्षे राहील. पण दोनशे कोटि वर्षांनंतर काय होईल ? आपण समजतो की दोनशे कोटि वर्षे म्हणजे कितीतरी वर्षे, परंतु पृथ्वीलाहि काल केव्हा तरी नेणार. आकाशात नक्षत्रें आहेत, तींहि थंड होणार. सूर्य आहे तोहि हळू हळू थंड होणार. थंड होत-होत, अगदी पूर्ण थंड होईल. मग त्यावर मनुष्य राहातील. मनुष्यांची वस्ती होईल, त्यांचे कार्यक्रम सुरू होतील आणि मग आणखी थंड होत-होत, तो नाहीसा होईल. असें हें काळाच्या पोटात एक-एक चाललें आहे. सर्वना काळ लागू आहे. असा कोण आहे की ज्याला काळ लागू नाही ?

—ईश्वर.

ईश्वराला काल लागू नाही. म्हणून त्याला नांव दिलें अकाल.

केव्हातरी आपल्याला खायला काळ येणार. तो तुम्हाला आणि मला दोघांना खाऊन टाकणार. समजा, आता आला खायला तर मग त्यावेळी आपण काय करायचें ? आपण म्हणायचें—

‘काळ देहासी आला खाऊ । आम्ही आनंदे नाचू गाऊ ॥’

काळ आमच्या देहाला खाणार, आम्हाला नाही. म्हणून आम्ही त्यावेळी आनंदाने नाचू ! काय रे ! तुम्ही काय करणार ? ‘ आता मी मरतो रे ’ असे म्हणून रडणार का ?

—नाही.

पण समजा आजारी पडलो, शेवटी घशाला घरघर लागली, तर कसे नाचणार आणि गाणार ? म्हणून सांभाळले पाहिजे. आजारी न पडले पाहिजे. शेवटच्या घटकेला नाचता आले पाहिजे. नाचता नाचता मनुष्य मेला, असे झाले पाहिजे.

असा एक मनुष्य येथे मेला. त्याचे नांव शिवरामपंत बाबाजी. येथे बांधकाम चालले होते, तेथे ते उभे होते आणि सूचना देत होते. बोलता बोलता पडले आणि मेले. अगदी उभ्या उभ्या मेले. रोग वगैरे काही नाही. असे झाले पाहिजे, तर शेवटच्या घटकेला ‘ आनंदाने नाचू शकू ’ असे झाले तर आपण पण अकाळ बनतो. पण आज ईश्वरच अकाळ आहे.

भगवंताचे हे अकाल नांव शीख लोक घेतात. शीख लोक पंजाबात राहतात. आज इथे एक शीख गृहस्थ आले आहेत.

शीख मनुष्य कसा असतो ते बघून ध्या. ही शीख माणसे सगळीकडे असतात. उद्योगधंद्यासाठी ते सगळीकडे जातात. मुंबई, नागपूर, बर्धा सगळीकडे ते दिसतील. पंजाबमध्ये ते पुष्कळ असतात. शीख लोक देवाचे अकाल नांव घेतात. ते नुसते अकाल म्हणत नाहीत. ते म्हणतात — ‘ सत् श्री अकाल. ’

सत् आणि श्री ही नावे आपण सुरवातीलाच पाहिली. आज अकाल पाहिले. ही तिन्ही नावे ते एकत्र घेतात.

शिखांचे गुरु होऊन गेले, त्यांचे नांव नानक. त्यांनी पुष्कळ पुस्तके लिहिली. पण एक लहानसे पुस्तक लिहिले त्याचे नांव ‘जपुजी’. जसा महाराष्ट्रात शानदेवाचा हरिपाठ असतो, तसे शिखांचे जपुजी. ते पुस्तक शीख लोक रोज वाचतात. त्याचा मी हिंदीत अर्थ लिहिला आहे. म्हणजे त्यावर माझी व्याख्याने झाली होती, ती एकत्र करून एक लहानसे पुस्तक छापले. हे गृहस्थ त्या पुस्तकाच्या हजार प्रती फुकट वाटणार आहेत. आजच ते मला भेटायला आले आणि आजच अकाल नांव आले पहा. ईश्वराची करणी काय आहे. शीख लोक देवाला वायगुरू नांव देतात — ‘ वायगुरू वायगुरू सत् श्री अकाल. ’

—संत चिनोबा

आर्त हांक

(चाल - निढळावरती हात ठेवुनी-)

त्रिविध ताप मज पोळित असतां गुन्तलीस कोठे ग बाई
धांव धांव रे सहुरु माये धांव दयाळे लवलाहीं ॥ ध्रु० ॥
माझें माझें करिता गेलें आयु आजवरि व्यर्थचि तें ।
अनुभवि दाम्भिक विषयार्थी जन आचरणीं मजला गमतें ॥
मोहजालीं बांधुनि दाविती प्रेमपसारा वरवरती ।
नाहीं जिव्हाला कळकळ यांची छाया ही परि अन्तरिं ती ॥
सोसती न यातना आतां मज तोडीं पाश रे करी घाई ॥ धांव धांव० ॥
थोर पुण्य लाभली तनू लखचौन्यांशी योनि फिरुनी ।
त्याहुनि ही मम थोर भाग्य तव पाय पावलों मी म्हणुनी ॥
षडरि खेंचिति येथहि मातें झोकिति काळाचे तोंडीं ॥
कोण दयाधन तुजविण फोडी माय माउले ही कोंडी ॥
नको दोषगुण पाहूं आतां दयादृष्टिनें मज पाहीं ॥ धांव धांव० ॥ २ ॥
डाव मांडिला सारिपटाचा जीवसोंगटी तयावरी ।
वांछितसे मायापट फिरुनी जाऊं लौकर पुन्हा घरीं ॥
दैवें फांसे उलटे पडती येउनि पौ वरती अटके
आतां दान ना पडतां बावरि उलट पटावरि ती भटके
कृपादान देउनियां आतां निज गृहीं जीवातें नेई ॥ धांव धांव ॥ ३ ॥
भवनदिं चाले देह नाव ही जीव बैसला तियेवरी ।
कल्पित मानसि आत्मबळानें जाऊं आपण पैलतिरीं ॥
काम क्रोध परि खडक भयंकर मद, मत्सररूपी मगरी ।
लोभ, मोह भोंवरे भयानक नगसम विषयांच्या लहरी ॥
आडविती त्यांतुनी पार ने नाव कर्णधारू होई ॥ ४ ॥ धांव धांव ॥
मायारणीं तृषार्त भ्रमतां रम्य सरोवरसें दिसलें ।
आशेनें परि जातां निकटीं मृगजळ अनुभविं तें आलें ॥
शक्ति न उरली म्हणुनि मारी हांक तुला हें तव तान्हें ।
कृपा तुषारें तृषा मिटूं दे हृदयिं लाव मज प्रेमानें ॥
विमल सुखद तव अंकीं अन्तीं गाई बाळा अंगाई ॥ धांव धाव ॥ ५ ॥

“ बाळ ”

(एम् . बी. रेगे, बी. ए., एल्. एल्. बी.)

बाबांचे प्रिय भक्त

भक्तांबद्दल बाबांच्या अपेक्षा

लेखक :-- द. शं. टिपणीस

बाबांचे भक्त होणे हे महत् भाग्य आहे. त्यासाठी महान कष्ट करावे लागतात. अनेक जन्मींचे पुण्य या भाग्याच्या रूपाने फळास येते. बाबांची कृपा हे या पुण्याईचे फळ होय. अनेक जन्मींच्या सदाचाराला आलेले फळ, जन्मोजन्मीं वाढत ठेवलेल्या श्रद्धेचे फळ, वर्षानुवर्षे सद्गुरूच्या चरणीं निष्ठेचे पाणी घालीत राहावे तेव्हा कुठे सद्गुरूच्या कृपेचे झाड बहरते व त्याला कल्याणाची फळे येतात. अशा प्रकारे ज्यांच्यावर बाबांची कृपा झाली ते खरे भक्त, अगदी 'ए' वन भक्त चांदोरकर, दीक्षित, जोग, देव, दाभोळकर, माधवराव, म्हाळसापति वगैरे ज्या मंडळींना बाबांचा प्रत्यक्ष सहवास लाभला, जे बाबांबरोबर जेवले खाल्ले, बोलले हसले व ज्यांच्यावर बाबांची कृपादृष्टि होती ते खरोखर महद्भाग्यांचे- त्यांची निष्ठाही तेवढी जबर होती. जन्मोजन्मीं कमावलेली निष्ठा ती. बाबाच त्यांचे देव. बाबांचे बोल हा त्यांचा धर्म. त्यांचे सर्वस्व म्हणजे बाबा. बाबांच्या बोलाबाहेर ते कधीही गेले नाहीत. जे काहीं विशेष करायचे ते बाबांची आज्ञा घेऊन, संकटकाळीं जसे ते बाबांच्या पायाशीं घावत, तसेच आनंदाच्या प्रसंगीही बाबांच्या पायाशीं जाऊन कृतज्ञता व्यक्त करीत. बाबांचे नाम हा त्यांचा मंत्र. तोच त्यांचा जप, शिर्डीलाच ते पंढरी, काशी, प्रयाग मानीत, बाबांनी अनुभवही तसेच दिले होते, राम एकवचनी, एकबाणी, एकपत्नी होता. हे भक्तही पण एकबाणी होते. त्यांचा एकच बाण व तो म्हणजे साई-पदी निष्ठा. यांचेही वचन एकच. आम्ही नेणो दुजा धर्म, बाबा शिवाय आम्हास दुसरे काहीं माहीत नाही. त्यांच्या कार्यात, आचरणांत कर्तव्यांत सहधर्मचारिणी सा. ली. २

एकच व ती म्हणजे साईभक्ति, डोळ्यांना एकच दिसे ती म्हणजे साई-मूर्ति. कानांना एकच ऐकू येई ते म्हणजे साईनाम. पाय चालत ते शिडीकडे, मन धावे ते बाबांकडे. लहान मुलांना आईविना चैन पडत नाही. यांना बाबा शिवाय चैन पडत नसे. चिंतन, मनन सगळे बाबांचे. बाबा सांगतील ते ऐकायचे, ते करायचे, ते बाबामय होऊन गेले होते. म्हणून बाबांची त्यांच्यावर कृपा होती. असे हे 'ए वन्' भक्त.

आजच्या साईभक्तांचे कर्तव्य

पण सर्वानाच कांहीं हे भाग्य मिळाले नाही. खुद्द बाबांच्या हयातीतही असे पुष्कळ भक्त होते की मनांत असूनही ते बाबांच्या दर्शनाला शिडीस जाऊ शकले नाहीत. माझी इच्छा असेल तेच मशिदीची पायरी चढतील. ते कुठेही असले, कसल्याही परिस्थितीत असले तरी मी त्यांना येथे घेऊन येईन. त्यांच्या मनांत कितीही असले पण माझ्या मनांत नसले तर ते या मशिदीची पायरी चढू शकणार नाहीत. एक इंग्रज, हाजी, आदि गृहस्थ यांना शिडीला जाऊनही मशिदीची पायरी चढून बाबांच्या चरणांना वंदन करता आले नाही. कारण बाबांची तशी इच्छा नव्हती. बाबांच्या नाही होय या शब्दांत पुष्कळ अर्थ असे. तो आपणांस कळत नाही. बाबाप्रमाणे आपणांस भविष्यकाळ दिसत नाही, याची त्या वेळच्या भक्तांना पूर्ण खात्री होती. बाबांची इच्छा बलीयसी असे त्यावेळीं होत व आजही आहे. म्हणून बाबांच्या इच्छेविरुद्ध ते कधी गेले नाहीत व आजही भक्तांनी तसे करू नये. जे गेले त्यांनी भोगायचे ते भोगले. प्रत्यक्ष बाबांचे शब्द ऐकण्याइतके आपण भाग्यवान नसलों तरी त्यांचे त्यावेळचे बोल बाबांच्या पोथीत गुंफलेले आहेत. ते लक्षात घ्यावे व याप्रमाणे चालावे, हे आजच्या साईभक्तांचे कर्तव्य आहे. ते पार पाडणे ही बाबांची भक्तीच आहे. फुलाफळांनी केलेल्या पूजेपेक्षा कर्तव्यांनी केलेली पूजा बाबांना अधिक आवडते.

बाबांची इच्छा काय

अल्लामियाची इच्छा, मशिदीतील फकिराची इच्छा, असे शब्द बाबा वापरत. ते नेहमी मोजक्या शब्दांत बोलत. भक्ताने काय ते समजून घ्यावे. असे करण्यांत भक्ताला गोंधळांत टाकण्याचा त्यांचा उद्देश नसे. भक्ताने आत्मनिरी-

क्षण करावें, आपली कर्मे पारखावीत, त्यांना मिळालेली फळे बघावीत, स्वतः विचार करून योग्य तो बोध घ्यावा व आपल्या वर्तनांत सुधारणा करण्याचा प्रयत्न करावा हा त्यांचा उद्देश असे. जराशी सूचना दिल्यावर स्वतः विचार करून योग्यायोग्य, चांगलें वाईट, श्रेयस प्रेथस कोणते तें ठरवावें व त्याचा हृदयस्थ सुचवील त्या मार्गानें जावें असा आत्मविश्लेषणाचा, चित्तशुद्धीचा मार्ग भक्तांनीं अनुसरावा, अशी बाबांची इच्छा असे. माझे भक्त सर्वस्वी माझ्यावर अवलंबून राहणारे नसावेत तर आत्माविष्कार करून स्वतंत्र झालेले ते असावेत असें बाबांना वाटे. नुसते वाटे असें नव्हे तर अशा प्रकारें आत्मचिंतन करणाऱ्या निष्ठावान भक्तांना मदत करावयास ते सदैव तयार असत. बाबांनी अनेकदां सांगितलें आहे कीं बाबांनो, मी केवळ शिर्डीला आहे असें समजू नका. मी तुमच्यांतच तुमच्या हृदयांत आहे. मी तुमचा हृदयस्थ आहे. मग मला शोधत उगाच बाहेर कां फिरतां ? प्रथम तुमच्या चित्तांत मला शोधा. विचार करा, चिंतन करा, आपल्या गुणदोषांची शांत मनानें छाननी करा. प्रथमतः हें तुम्हास जमणार नाही. तुमच्या मनाचा गोंधळ होईल. झाला तरी हरकत नाही, पण आत्मविश्लेषणाचा, चिंतनाचा प्रयत्न चालू ठेवा. हें करतांना पडलात, खरचटलांत, लागलं तरी प्रयत्नाची कास सोडूं नका. माझ्यावर निष्ठा ठेवून जसा जमेल तसा प्रयत्न चालू ठेवा. तुमची निष्ठा, तुमची इच्छा तीव्र झाली, साधन नाही, काय करावें, कसें साधेल, केव्हा साधेल अशी तीव्र तळमळ तुमच्या ठायीं झाली की तुमच्या हृदयी असलेला मी पुढें येऊन तुम्हाला मदत करीन. तुमच्याकडून मी चिंतन मनन करवून घेईन. तुमचे गुणदोष तुमच्या ध्यानीं आणून देईन. मग आजपर्यंत मी हे सगळे करीत होतो असा जो तुमचा समज होता तो खरा नव्हता हें तुम्हास कळून येईल. बाबा करवून घेत होते. कर्ताकरविता परमेश्वर आहे याचा तुम्हाला उमज पडेल. तुमच्यातला मीषणा नाहीसा होईल. माझे माझे ऐवजी तुझे तुझे असें तूं मला सांगशील. एवढें झालें कीं तूं स्वतंत्रपणे मार्ग चालण्यास लायक होशील. हळू हळू मार्ग क्रमून एक एक पायरी उंच उंच जाऊं लागशील. मग माझे काम म्हणजे तुझ्याकडे कूर्मदृष्टीनें पहाणें. ही बाबांची कृपादृष्टी. ही ज्यांच्या वांट्यास आली ते भाग्याचे. असे भक्त बाबांच्या भक्तांत पूर्वी होते व आजही आहेत.

बाबांनी दिलेलें आश्वासन

पण सर्वसाधारण माणसाचें एवढें भाग्य कोठून असणार ? बाबांच्या हयातींत काय व आजही काय, मनांत असूनही शिडीला जाऊन बाबांचें दर्शन घेणें अनेक कारणांमुळें कित्येक वेळां अशक्य होतें. निष्ठावंत भक्तांना वाईट वाटतें. खरें म्हणजे असें वाईट वाटून घेण्यास कांहीं विशेष कारण आहे असें नाही. आपण बाबांना पहाण्यापेक्षां बाबांनी आपणास पहाणें अधिक महत्त्वाचें आहे. बाबांची आपल्यावर कृपादृष्टि असली तर मग वाईट वाटण्याचें मुळीच कांहीं कारण नाही. अलोट सामर्थ्य असलेली बाबांची दृष्टि आपल्यावर असणे या-सारखें मोठें भाग्य नाही. म्हणून खिन्न होण्यापेक्षां ज्यायोगें बाबांना आपणास दर्शन द्यावे लागेल, ते वात्सल्याने व प्रेमाने धावत येऊन आपल्यासमोर कोणत्या ना कोणत्या तरी रूपानें उभे राहतील, अशा गोष्टी करण्याकडे अधिक लक्ष द्यावें. ती माउली भक्तांच्या संकटकालीं धावत येऊन त्यांच्या पाठीशीं उभी राहते. हा अनुभव पूर्वी आला व आतांही येत आहे. मी कुठेही केव्हांही प्रगट होईन असें आश्वासन बाबांनीं देऊन ठेवले आहे व तें प्रत्यक्षांत उतरत असतें हें अनेक भक्तांच्या अनुभवास आलें आहे. बाबांना प्रसन्न करणें हें आपलें काम, परंतु ही गोष्ट वाटते तितकी सोपी नाही. नैवेद्य, मोठमोठ्या पूजा यांनी बाबा प्रसन्न होतीलच असें नाही. त्यांनी प्रसन्न होऊन आपल्यावर त्यांची कृपादृष्टि व्हावी यासाठीं चिंतन, मनन, आत्मविश्लेषण हा एक मार्ग वर सांगितला आहे. पण सर्वसाधारण संसारी असंख्य भक्तांना तो अनुसरणें कठीण. एवढेंच नव्हे तर अशक्यही आहे. बाबा असे होते म्हणून अगदीं साधा, कोणाताही अगदीं अडीअडणीत सुद्धा अनुसरतां येईल असा मार्ग बाबांनीं दाखवून दिला आहे. त्या मार्गानें जावें, बाबांची कृपा होईल.

बाबांची दृष्टि भविष्याकडे

बाबा अंतर्ज्ञानी होते. त्यांची नजर भविष्यकाळावर असे. भविष्य-काळाच्या पोटीं काय आहे, हें ते समजत असत. त्या काळास योग्य होईल असा मार्ग ते भक्तांना सांगत असत. ही गोष्ट मानस सरोवराकडे निघालेल्या संन्याशाच्या गोष्टीत स्पष्ट दिसून येते. उद्यांच्या जगाला योग्य अशी वागणूक, असें ज्ञान आज प्राप्त करून घेतलें पाहिजे. आजचें जग म्हणजे उद्यांच्या जगाची तयारी आहे. १९१८ च्या आधीं

जी परिस्थिति असेल ती १९६९ सालीं नसणार. पुष्कळ निराळी असणार, आणखी १०० वर्षांनीं येणारे जग फारच बदललेलें असणार. विसावें शतक जाऊन मानव २१ व्या शतकांत पदार्पण करील त्या आधीं त्यानें पृथ्वीबाहेर अनेक ठिकाणी पदार्पण केलेलें असेल. २० व्या अर्धशतकापासून ब्रह्मांड जिंकण्याची मोहीम मानव हातीं घेईल व २१ व्या शतकांत मानवी विज्ञानाची अफाट वाढ झालेली असेल आणि हें सर्व मानवी बुद्धीच्या बळावर घडून येईल. त्यावेळचें जग व आजचें जग यांत जमीनअस्मानाचा फरक असेल. त्यावेळीं मानवाची दृष्टि व विचार पार बदलून गेलेले असतील. देवापेक्षां मानवीबुद्धीचें कौतुक अधिक होईल. अदृश्य देवापेक्षां दृश्य परिणाम घडून आणणारी बुद्धि मानवाला अधिक आकर्षित करील. असें झालें तरी मानवी उपजत भावनांत मात्र कांहींही बदल होणार नाही. श्रद्धा, प्रेम आदि भावना व काम, क्रोध, लोभादि रिपू हे मानवाला चिकटून असणारच. विज्ञानाच्या विस्तारामुळें मानवी समाज कांहीं नष्ट होणार नाही. सुधारित रूपात तो असेल एवढेंच. यामुळें समाजांतील व्यक्तिव्यक्तींमध्ये व्यवहार हे होणारच. असे व्यवहार होत राहिले कीं कर्म व कर्मफल या गोष्टी येणारच. यामुळे धर्म म्हणजे मानवी भावना, वासना, विकार यांना स्वकल्याण व समाजकल्याण साधतां येईल, असें बळण लावणारे जें शास्त्र, त्याची जरूरीही भासणार; परंतु, त्याकाळीं आजची धर्माची ठेवण उपयोगी पडणार नाही. म्हणून येणाऱ्या नव्या युगाला वैज्ञानिक बुद्धिवादी मानवाला पटेल अशा भाषेंत, अशा तत्त्वांत चालू धर्माचें रूपांतर झालें पाहिजे. या सर्व गोष्टी गृहीत धरून बाबांनीं उपनिषद्प्रणीत धर्म नव्या भाषेंत व नव्या वेष्टनांत सादर केला. तोही असा कीं सर्वसाधारण जनतेला थोड्या श्रमांत व थोड्या वेळांत पैसा खर्च न करतां व्यवहारांत आणतां येईल असा.

संसार व परमार्थ

एकद्वयानें आत्मसाधन करून केवळ स्वतःची उन्नति करून घेण्यापेक्षां आपल्याबरोबर इतरांचीही उन्नति साधली जाईल असा मार्ग त्यानें अनुसरणें हें मानवतेच्या दृष्टीनें अधिक हितावह आहे. यासाठीं संसारांत राहून परमार्थ-साधन कसें करावें हें वेळोवेळीं बाबांनीं सांगितलें आहे. परमार्थ व संसार यांत विरोध नाही. उलट ते एकमेकांना पूरक आहेत. विरोध येतो, कारण दोहोंत

समन्वय कसा साधावा हें आपणांस माहीत नसतें म्हणून. संसारांत जसें वागावें तसें आपण वागत नाहीं. हा समन्वय कसा साधावा, संसार करून परमार्थ कसा जोडावा, संसारानें परमार्थ कसा वाढवावा व परमार्थानें संसार कसा सुखाचा करावा, याचें मार्गदर्शन बाबांनीं आपल्या भक्तांनाच केवळ नव्हे तर अखिल मानवजातीला केलें आहे. संसारांत राहून करतां येणारी आध्यात्मिक साधना म्हणजे नामस्मरण व सद्बर्तन. म्हणून या साधनांवर बाबांनीं विशेष भर दिला आहे. अनुग्रह, गुरुउपदेश, गुरुशिष्य, मंत्र तंत्र या गोष्टी बाबांच्याकडे नव्हत्या. अध्यात्मामध्ये सदाचाराला विशेष महत्त्व आहे. सदाचार म्हटला कीं वागणूक आली, व वागणूक आली कीं संसारांत एकामेकांशीं होणारे व्यवहार आले. यासाठीं माणसांनीं आपापसांत व्यवहार करतांना कसें वागावें, हें गोड शब्दांत बाबांनीं सांगितलें आहे. बाबांची ही आचारसंहिता लक्षांत घेऊन त्याप्रमाणें वागण्याचा साईभक्तांनीं आटोकाट प्रयत्न केला पाहिजे. ही आचारसंहिता पाळणें, तीप्रमाणें वागणें, वाटतें तितकें सोपे नसलें तरी प्रयत्न करणें हे निष्ठावान साईभक्तांचें कर्तव्य आहे. केल्यानें होत आहे रे, या समर्थांच्या उक्तीप्रमाणें आपली वागणूक असली कीं बाबा मदतीचा हात देण्यास मागें उभे राहतात हें निश्चित, बाबा भक्तांच्या अडीअडचणी दूर करतात, त्यांना संकटांतून मुक्त करतात हें सत्य आहे. बाबांनीं मदत केली, संकटमुक्त केलें कीं आपणांस आनंद होतो. साहजिक आहे. पण बाबा हें कशासाठीं करतात याचा आपण कधीं विचार करतो का ? बाबांच्या अशा करण्यांत त्यांचा कांहीं उद्देश आहे कीं काय, हें शोधून काढण्याचा प्रयत्न नको का करायला ? बाबा कोणतीही गोष्ट उगीच करीत नाहीत, त्यांच्या प्रत्येक लहानमोठ्या कृतीमागें कांही उद्देश, कांहीं गहन अर्थ असतो. तो आपण समजून घेतला पाहिजे व त्याप्रमाणें आपण आपली वर्तणूक ठेवली पाहिजे.

बाबांचें महत्तम कार्य

बाबा जी मदत करतात तीमागें त्यांचा हेतु तरी काय असतो ? दोन हेतू असतात. सर्वसाधारण माणूस ऐहिक फायद्याच्या मागें असतो. जो कोणी आपला ऐहिक फायदा करून तो आपल्या विश्वासास पात्र होतो. डॉक्टरनें आपणास आजारांतून उठविलें कीं त्या डॉक्टरबद्दल एक प्रकारची निष्ठा आपल्या ठिकाणीं

निर्माण होते. नुसता कोरडा उपदेश करणाऱ्याकडे कोणीही ढुंकून पहात नाही. नाद फायदा होतो का बोला आणि तोही पैशांचा. मग तिकडे झुंडीच्या झुंडी वावत सुटतील. आजच्या युगांतील मानवी मनाचा हा धर्म आहे. हा मानवी सभाव लक्षांत घेऊन, भक्तांची आपल्यावर श्रद्धा बसावी, ते आपल्याकडे वेचले जावे, यासाठी त्यांना बाबा नाना तऱ्हेने मदत करतात. मानवी समाजांतून आपल्या कार्याला उपयोगी पडणारी माणसे नेमकीं टिपून काढून त्यांना आपलेसे करून घेण्याचे बाबांचे हे कार्य त्या वेळीं चालू होतं व आजही चालू आहे. पाचदहा व्याख्याने देऊन जी निष्ठा एखाद्याच्या ठिकाणीं उत्पन्न होणार नाही तीच चिमूटभर उदीने त्याला आजारांतून उठविले वा पगारवाढ झाली अगर बाबांनीं अन्य रीतीने त्याचा फायदा करून दिला तर चटकन निर्माण होईल. त्याचा बाबांच्यावर विश्वास बसेल. बाबांसंबंधीं निष्ठा निर्माण करणे हा मदतीमागील त्यांचा एक उद्देश असतो. पण यापेक्षाही अधिक महत्त्वाचा आणखी दुसराही एक उद्देश बाबांचा असतो. साईभक्तांनीं तो अवश्य ध्यानांत घेण्यासारखा आहे.

बाबांची अपेक्षा

गरीब, होतकरू व अभ्यासू विद्यार्थ्यांना मदत करणाऱ्या पुष्कळ ज्ञाति-संस्था आहेत. ही मदत देताना संस्थेच्या कांहीं अपेक्षा असतात. चांगल्या विद्यार्थ्यांच्या आड गरिबी येऊ नये, त्याने आपले शिक्षण चांगल्या प्रकारे पूर्ण करावे व समाजांत एका चांगल्या व्यक्तीची भर पडावी या हेतूने मदत दिली जाते. त्याचे व्यक्तिगत कल्याण व्हावे व पुढे मोठेपणीं समाजाचे ऋण ओळखून ते फेडण्याचा त्याने प्रयत्न करावा अशी अपेक्षा करण्यांत कांहीं चुकत नाही. बाबा जेव्हां मदत करतात तेव्हां त्यांचीही कांहीं अपेक्षा असते. भक्तांच्या उन्नतीच्या, अगर संसार करून परमार्थ साधण्याच्या आड येणारीं संकटे, अडीअडजणी त्यांच्या मार्गातून दूर करण्यांत बाबांचा हाच उद्देश असतो कीं आपल्या भक्ताने संसार सुखाचा करून परमार्थसाधन करावे एवढेच नव्हे तर समाज व राष्ट्र यांचेही कल्याण साधण्याचा प्रयत्न करावा. पण हे जाणणारे थोडे. बाबांनी आपणास पैसा दिला, असाध्य रोग बरा केला, वा महान संकटांतून मुक्त केले ते कशासाठी ? आपली ऐहिक वैभवाची हाव चालू ठेवावी म्हणून ? का ज्या चुकीच्या मार्गामुळे संकटे आली तोच मार्ग पुन्हा चोखाळावा

म्हणून ? की बाबांनी दिलेल्या नवजीवनाचा उपयोग आपण आध्यात्मिक प्रगति वा लोककल्याण साधण्यासाठी करावा म्हणून ? असले प्रश्न आपल्या मनीं कधी येत नाहीत. मग त्याची उत्तरे शोधणे लांब राहिले. बाबांनी मला आजारांतून उठविले तेव्हां मिळालेल्या नवजीवनाचा उपयोग आपली आध्यात्मिक प्रगति करून घेण्यात, बाबांची, लोकांची व समाजाची सेवा करण्यांत केला पाहिजे, ते माझे कर्तव्य आहे असे कधी आपल्या मनांत येते काय ? मला पैसा दिला तो माझ्या व्यक्तिगत चैनीसाठी नसून कांहीं सत्कार्य माझ्याकडून करवून घेण्यासाठी, असे कधी आपल्याला वाटते काय ? असे वाटत असेल व तसा आपण प्रयत्न करीत असू तर धन्य होय. बाबांवर आपली खरी निष्ठा आहे म्हणावयाचे; पण तसे वाटत नसेल तर वरील उद्देश लक्षांत घेऊन सदैव सदाचाराने वागून सेवाधर्माचे व्रत आचरीत राहावे.

सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाणे

संसारांत राहून परमार्थ साधण्याचे, आपली आध्यात्मिक पातळी उंचावण्याचे नामस्मरणाप्रमाणे दुसरे एक साधन म्हणजे सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाणे हे होय. हे साधन अगदीच कांहीं सोपे नाही. कोणी आपल्यापुढे येऊन उभा राहिला तर त्यांत आपल्याला परमेश्वर दिसणार नाही. कारण परमेश्वर म्हणजे कोण हे आपण जाणत नाही. तो जाणून घेण्याचा आपण प्रयत्नही करीत नाही. परमेश्वर, परमेश्वर म्हणतात तो कोण, यासंबंधाचे स्पष्ट बोल साईचरित्रांत आहेत. त्या संबंधीचे त्रोटक विवेचन याच लेखांत सुरुवातीस आलेले आहे. व्यवहारांत ज्याला आपण दुसऱ्याचा जीव जाणणे असे म्हणतो, तेच सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाणे होय—अधिक विस्ताराने सांगावयाचे तर मला जशा भूकतहान वगैरे भावना आहेत तशाच त्या इतरांनाही आहेत. मला जे तेच त्याला, अशी वृत्ति असणे व त्याप्रमाणे वागणे म्हणजे सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाणे होय. परमेश्वर कोणास दिसू शकत नाही. तो दिसण्यापलीकडे आहे. दिसलाच तर तो एकाद्या रूपांत दिसेल, म्हणून परमेश्वर पहाणे म्हणजे परमेश्वर असल्याची जाणीव होणे, निष्काम सेवा व कर्तव्य ही या कामी फार उपयोगी पडतात. संसारी माणसाने आपल्या कुटुंबीयांची, समाजाची, गोरगरिबांची, अपंग मानवांची, एवढेच नव्हे तर मुक्या प्राण्यांची निष्काम सेवा ही परमेश्वराचीच पूजा आहे. अशा भावनेने करीत राहिल्यास संसार व परमार्थ दोन्हीही

त्याच्याकडून साध्य होतील. सेवा करणें हें जितकें महत्वाचें आहे तितकेंच सेवा न घेणेही महत्वाचें आहे. आपण सेवा करावी पण कोणाची सेवा शक्य तों घेऊ नये. आपली कामें आपण करावीत. स्वावलंबी बनविें. आपला भार दुसऱ्यावर घालूं नये. असें न करणे हे सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाण्याला बाधक आहे. कारण त्याचा अर्थ परमेश्वराकडून आपण आपली कामें, सेवा करवून घेतों असा होतो. बाबा दुसऱ्याची सेवा करायला तत्पर असत पण स्वावलंबी असत हें लक्षांत घेतलें व तुम्ही तरी माझीच मुलें हे पुंडलीकरावांना सांगितलेले बोल ध्यानांत घेतले तर सर्वाभूतीं परमेश्वर पहाणें म्हणजे काय करणें व त्यांत सेवा व स्वावलंबन यांना किती महत्त्व आहे हें समजेल. बाबांच्या भक्तांनीं संसारांत कशा प्रकारें वर्ताविें याचें थोडक्यांत यथपर्यंत विवेचन केलें. नामस्मरण, सदाचार, सर्वाभूती परमेश्वर पहाणें, व निष्काम सेवा, कर्तव्य करणें, या चार खांबांवर प्रत्येक साई भक्तानें आपल्या संसाराचा इमला बांधण्याचा प्रयत्न करावा. प्रयत्न चालू केलात कीं तेथें बाबा हजर आहेत, पूर्ण विश्वास बाळगावा. बाबांच्या भक्तांना जें कांहीं सागणें आहे तें हेंच.

याचें नाव बंधुप्रेम !

दोन भाऊ होते. दोघेहि एकत्र आणि मिळूनमिसळून राहात. मोठा भाऊ धाकट्याची चिंता बाहायचा आणि धाकटा मोठ्यासाठीं पडेल ते कष्ट सोसायचा. कांहीं दिवसांनंतर धाकट्या भावाचें लग्न झालें. घरांत बायकांचं पटलं नाही म्हणून दोघांनी आपल्या दोन चुली अलग मांडल्या. परंतु दोघांची शेतीभाती एकत्रच होती. खळ एके जागीं होत. योगायोगानं त्यावर्षी चांगला पाऊस पडल्या-मुळं गव्हाच पीक जोरात आलें होतं.

खळ्यांत गव्हांची रास निघाली तेव्हा तिचे सारखे दोन भाग केले.

गेले. एक हिस्सा धाकट्याला मिळाला. दुसरा थोरल्याकडे गेला. दुसरे दिवशीं दोघेहि आपापले गहू बैलगाडीनं घरीं नेणार होते.

सायंकाळीं दोघेहि घरीं गेले. आपापल्या बिन्हाडात जेवले आणि अंथरुणावर पडले. थोरला भाऊ विचार करीत राहिला.

“बऱ्याच दिवसांपासून मी संसार करतो आहे. माझी घडी नीट बसली आहे. पण धाकट्याचं तसं नाही. त्याचा नवा संसार आहे. हातहि जरा मोकळा आहे. त्याला आपल्याएवढा हिस्सा पुरणार नाही. वाटे लहानमोठे करायला हवे. मोठा त्याला द्यावा. लहान आपण घ्यावा.”

तो रात्रीं खळ्यांत गेला आणि आपल्या वाट्यांतले गहू लहान भावाच्या ढिगावर टाकून घरीं परत आला.

इकडे धाकट्या भावाच्या मनांतहि असाच विचार आला, तो म्हणाला :

“माझा भाऊ किती कष्ट करतो ! त्याचा संसार सुद्धा मोठा आहे. आम्ही काय ! मिया आणि बिंबी ! पण थोरल्याचं तसं नाही. शिवाय, आजपर्यंत त्यानं कितीतरी कष्ट सहन करून मला पोसलं, सांभाळलं. त्याच्या घरीं खाणारे अधिक आणि पै-पाहुणेहि अधिक. मला त्याच्याएवढा वाटा घेऊन कसं चालेल ?”

तोहि अंथरुणावरून उठला आणि तडक खळ्यांत गेला. आपल्या ढिगावरचे गहू त्यानं भावाच्या ढिगावर टाकले. घरीं आला आणि झोपून राहिला.

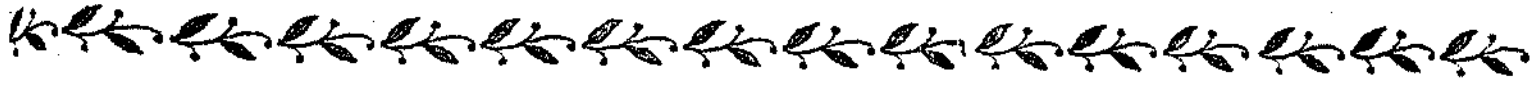
दुसऱ्या दिवशीं दोघे भाऊ खळ्यांत आले. गव्हाचे ढीग सारखेच होते. पण भोवतालीं दाणे सांडलेले दिसत होते. धाकट्यानं विचारलं :

“दादा, रात्रीं कुणी खळ्यांत आलं होतं ?”

आणि मग घडलेली सर्व हकीगत त्यानं धाकट्या भावाला सांगून टाकली. धाकट्या भावानंहि आपली हकीगत थोरल्याला सांगितली. आतां गव्हाचे ढीग पूर्वीसारखेच होते. परंतु त्या दोघांची हृदयं परस्परांच्या प्रेमानं तुडुंब भरली होती. दोघांचे चेहरे आनंदानं न्हाऊन निघाले होते !

—विनोबा भावे.

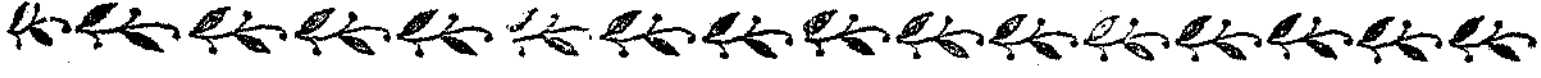

साम्यवाद व सर्वोदय

...तुलनात्मक अभ्यास...

लेखक : द. मो. चित्रे

अंतिम लक्ष्य ह्या दृष्टीने पाहिले असतां साम्यवाद व सर्वोदय यांच्यांत विरोध दिसत नाही. From each according to the ability, to each, according to the needs, कुवतीप्रमाणें प्रत्येकाकडून काम, गरजेनुसार प्रत्येकाला दाम, हें साम्यवादाचें अंतिम उद्दिष्ट. अतिशय उदात्त अशी ही मानव्याची उभारणी आहे ! पण हें स्वप्न साकार होण्यासाठीं मानवाचे मन व बुद्धि केवढी प्रगल्भ व्हावयास पाहिजे ! वर्गविग्रहावर आधारलेली विचारप्रणाली हें साध्य करूं शकेल काय ? नसेल तर याला पर्यायी तत्त्वप्रणाली आहे काय ? होय, आहे. वर्गसमन्वयाच्याद्वारे वर्गरहित समाजरचनेची वाटचाल करणारी विचारधारा या उद्दिष्टाप्रत पोहोचू शकेल.

स्थायीप्रभाव कोणता

द्वंद्व हा विश्वाचा स्थायी भाव आहे असे हेगेल म्हणतो. हेगेलच्या ह्या सिद्धांतावर साम्यवादाचा वर्गविग्रहाचा सिद्धांत आधारलेला आहे. पण द्वंद्व म्हणजे विग्रह का अंतिम समन्वय ? हेवा, मत्सर, द्वेष, कलह हे रिपू समाजधारणेला उपकारक ठरतात काय ? पाषाणयुगापासून अणुयुगापर्यंत मानवानें जी प्रगति केली आहे त्यामागचा स्थायी भाव कोणता ?

आपण मानवसमाजाचा समग्र इतिहास तपासला तर आपणांस हें आढळून येईल कीं मानवानें आजवर केलेली प्रगति ही प्रसन्न मनातच शक्य झाली

आहे. अभिजात कृतींची, वाङ्मयाची व कलांची निर्मिती प्रसन्न मनाचेंच द्योतक असतें. गीतेंत श्रीभगवान श्रीकृष्णानें म्हटल्याप्रमाणें, “प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ।” चित्त प्रसन्न असलें कीं बुद्धि स्थिर होते व विकास पावते.

आतां प्रश्न असा निर्माण होती की चित्ताची प्रसन्नता कोणत्या परिस्थितींत प्राप्त होऊं शकते ? अन्न, वस्त्र, आसरा ह्या मूलभूत मानवी गरजा प्रत्येकाला मिळाल्याच पाहिजेत. या बाबतींत सर्वच तत्त्वप्रणालींचें मतैक्य आहे. मतभेद निर्माण होऊं शकेल तो शिक्षणाच्या बाबतींत. या ठिकाणीं आणखी एक मुद्दा स्पष्ट करणें आवश्यक आहे. शिक्षण द्यावयास हवें या मुद्यावर सर्वांचेंच एकमत आहे. मतभिन्नता आहे ती किंवा होऊं शकेल ती कोणत्या प्रकारचें व कोणत्या पद्धतीनें शिक्षण द्यावें या प्रश्नाबाबत.

मानवाला या चराचर सृष्टींत एक विशिष्ट स्थान आहे. हें स्थान त्याला बुद्धीनेंच प्राप्त करून दिलें आहे; आणि बुद्धि विकसित होते ती शिक्षणाच्या माध्यमानें. जशा प्रकारचें शिक्षण तशा प्रकारचा मानव. शिक्षणाचा अभाव, निर्बुद्ध मानव, अविकसित समाज. सर्जनशील शिक्षण, सर्जनशील समाज. गिरिकंदरांत रहाणारा मानव. अशा आज मानवाच्या श्रेणी निर्माण झाल्या आहेत.

ह्या श्रेणींतसुद्धां मानवा-मानवांत फरक दिसून येतो; आणि हा फरक विचारप्रणालीनें निर्माण होतो, सरंजामशाही समाजरचनेंत वाढलेला मानव गुलामगिरी अग्राह्य मानीत नाही. हुकुमशाही समाजरचनेंत मानव बौद्धिक गुलाम बनतो. लोकशाहींत मानव स्वतंत्र रीतीनें बुद्धीचा उपयोग करू शकतो.

मनांत आमूलाग्र बदल

कुवतीप्रमाणें प्रत्येकाकडून काम, गरजेनुसार प्रत्येकाला दाम, हें तत्त्व जर आचरणांत आणावयाचें असेल तर मानवी मनांत आमूलाग्र बदल व्हावयास पाहिजे. उपनिषदकाळापासून तों तहत आजतागायत घनांविषयीं खूप विचार प्रगट झालेले आहेत. “ मा गृधः कस्यचिद् धनम् ! ” दुसऱ्याच्या घनाची वासना

धरूं नकोस, हा उपनिषदानें मानवाला दिलेला पहिला आदेश. 'धन हें सामूहिक मांडारांत साठविलें पाहिजे' अशी विचारसरणी आज मूळ धरूं पहात आहे. मात मानवाचेंच हें लक्षण आहे. साम्यवादी समाजरचनेंत अर्थोत्पादनाचीं साधनें समजाच्या मालकीची केली जातात.

पण संपत्ति निर्माण करणारीं साधनें समजाच्या मालकीची करून संपत्ति-विनिमयाचा प्रश्न सुटूं शकेल काय ? समाजवादी समाजरचनेंत संपत्तीची समान विभागणी अभिप्रेत असते. साम्यवादी समाजरचनेंत आर्थिक विषमता असूं शकते, नव्हे, असतेही.

विलोभनीय दृश्य

याचा अर्थ आपण अधिक स्पष्ट रीतीने पाहूं या. फक्त श्रमदानच करूं शकेल असा एक कामगार आहे. अन्न, वस्त्र, आसरा या प्राथमिक गरजा व श्रमदानानंतर श्रमपरिहार करणारी व्यवस्था त्याच्यासाठीं निर्माण केली की पूर्ण आहे. आतां आपण एक कलाकार घेऊं. अन्न, वस्त्र व आसरा या प्राथमिक गरजा भागविल्यानंतर त्याला मौल्यवान अशा कलासाहित्याची गरज लागेल. त्या त्याला उपलब्ध करून देणे समाजव्यवस्थेचें काम आहे, कारण आपण गरजेनुसार दाम देणार आहों. आतां या ठिकाणीं आर्थिक विषमता आपाततः आलीच. श्रमदान करणाराला त्याच्या गरजेनुसार दाम, कलाकाराला त्याच्या गरजेनुसार दाम, आणि ही विषमता असूनही दोन्ही संतुष्ट ! केवढें विलोभनीय दृश्य आहे हें !

सर्वोदय विचारधारा तरी यापेक्षां निराळें काय करूं इच्छिते ? या लेखाच्या प्रारंभी सांगितल्याप्रमाणें साम्यवाद व सर्वोदय यांचे उद्दिष्ट एकच होय समस्ताः सुखिनो भवन्तु । फरक आहे तो साधनांच्या बाबतीत.

साम्यवाद एकपक्षीय राज्यंत्रणा निर्माण करून आपलें उद्दिष्ट साधूं इच्छितो. राज्यंत्रणेवर आपली पकड बसविण्यासाठीं वाम मार्गाचाहि अवलंब निषिद्ध मानीत नाहीं; आणि राज्यंत्रणा हस्तगत झाल्यावर विचारस्वातंत्र्यावर घाला झाला तरी त्याचा विधिनिषेध बाळगीत नाहीं. सर्वोदयप्रणाली विचारस्वातंत्र्य मोलाचें मानते; आणि साधनांची शुचिता तितकीच मौल्यवान मानते.

मी वर शिक्षणपद्धतीचा उल्लेख केला आहे. आपणाला कोणती समाजरचना हवी आहे याचा निश्चित आराखडा आपणांजवळ पाहिजे. तदनुसार शिक्षणक्रम तयार करतां येईल. स्पार्टाच्या लोकांना स्वसंरक्षणासाठी घडधाकठ प्रजाजन हवे असत; तेव्हां दुवळ्या मुलांना जगूंच देत नसत; त्यांना यम-सदनास पाठविलें जात असे. शारीरिक शिक्षण अर्थात् सक्तीचें असे. सिंधू-गंगेच्या सुपीक प्रदेशांत आल्यावर आर्यांनीं आपल्या जीवनाला अनुरूप अशी शिक्षणपद्धत सुरू केली. पशुधन मोलाचें मानून धान्य उत्पादनासाठी गोसंवर्धन पवित्र कर्तव्य म्हणून मानलें. वेदकाळीं मुद्रणकला आस्तित्वांत नव्हती. तेव्हां मौखिक पद्धतीनें शिक्षण देण्यांत येई. ग्रंथ सुखोद्भूत करण्यांत धन्यता मानण्यांत येई; दशग्रंथी ब्राह्मण वंदनीय झाला. ब्रिटिशांना हिंदुस्थानांत आपलें आसन स्थिर करण्यासाठी कारकुनांची प्रामुख्याने उणीव भासूं लागली. पण इंग्रजी शिक्षण वाघिणीचें दूध ठरल्यामुळें त्याचा परिणाम निराळा झाला ही गोष्ट वेगळी. भारताच्या आजच्या नियोजनकाळांत कुशल तंत्रज्ञांची तीव्र उणीव भासत आहे, तेव्हां यांत्रिक शिक्षण आवश्यक झाले आहे.

अणुशक्तीचा विधायक उपयोग

अणुशक्ति हस्तगत करण्यांत आज मानवसमाजाला भेडसावणारे प्रश्न सहज सुटूं शकतील. अन्न व फळफळावळ यांच्या निर्मितीसाठी व ते पदार्थ टिकविण्यासाठी अणुशक्तीचा उत्तम उपयोग करतां येईल; तसेंच इंधन व बीजनिर्मितीसाठी तिचा उपयोग होईल.

अणुशक्तीचें ज्ञान हें मानवाला वरदानच ठरेल. मात्र त्यासाठीं मानवाचें मन विकसित करावें लागेल. मला या ठिकाणीं मंडुक उपनिषदामधील एका ऋचेची आठवण होते. आत्मा याचा अर्थ मन घेतला म्हणजे झालें.

“ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो

न मेधया न बहुना श्रुतेन

यमेवैष वृणुते तेन लभ्य-

स्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनुं स्याम् ॥ ”

“ मनुष्याचें मन प्रवचनानें, बुद्धीनें अथवा श्रवणानें वा वाचनानें विकसित

होत नाही; तें मन ज्या गोष्टीचा निदिध्यास घेतें त्याचेंच स्वरूप त्याच्या प्रत्ययास येतें. याचाच अर्थ असा की नव समाजरचनेसाठीं प्रेम, दया, करुणा, ऋजुता यांनीच मानवी मन व्यापून गेलें पाहिजे.

विध्वंसक स्वरूप नाहीसं कसें होईल ?

हेवा, मत्सर, द्वेष, कलह हे रिपू समाजधारणेला उपकारक ठरतील काय, असा एक प्रश्न मी सुरुवातीलाच उपस्थित केला आहे. त्याला उत्तर मी आतांच दिलें आहे. प्रेम, दया, करुणा, ऋजुता यांनीच मानवी मन व्यापून गेलें पाहिजे. अणूचें विध्वंसक स्वरूप यांनीच हरण करतां येईल.

या लेखाच्या आरंभी दिलेल्या सिद्धांताप्रमाणें The State will wither away, राज्ययंत्रणां निखळून पडेल, असा आणखी एक लेनिनचा सिद्धांत आहे. राज्ययंत्रणेची आवश्यकताच नाही असे मानणारा मानव केवढा उन्नत असला पाहिजे ! वर्गकलहावर भर देणारा व एकपक्षीय तंत्रावर आधारलेला साम्यवाद असा मानव निर्माण करूं शकेल कीं काय, याची वानवाच आहे; कारण द्वेषानें द्वेष वाढतो; कलहानें अधिक कलह निर्माण होतो. ज्ञान अधिक करुणा हाच बुद्धाचा आदेश आज जगाला तारूं शकेल. सर्वोदय तत्त्वप्रणाली मानवी मन विकसित करण्याकडे आपलें सारें लक्ष केंद्रित करते; आणि हा विकास शुचिभूत मार्गानेंच होईल असा तिचा दृढ विश्वास आहे.

[illegible]

संत नामदेव हे महाराष्ट्रातील महान भगवद्भक्त. त्यांनी विठ्ठलभक्तीची चंद्रभागा साऱ्या भारतांत खेळविली. महाराष्ट्रातील विठ्ठलोपासनेचा प्रवाह नामदेवांच्या उत्कट भक्तीने, विशुद्ध चारित्र्याने, लोकसंग्राहक व समन्वय वृत्तीने गतिमान बनला आणि म्हणूनच त्यांचा आध्यात्मिक आणि साहित्यिक प्रवाह महाराष्ट्राच्या सीमा ओलांडून दूरवर पसरला. महाराष्ट्रातील कीर्तन-प्रथेचे व वारकरी सांप्रदायाचे ते अध्वर्यु होत. तेराव्या शतकांत इस्लामी आक्रमणामुळे विस्कळित झालेल्या हिन्दु समाजाचा समतेचा पाया मजबूत करून त्याची प्रेमाने बांधणी करणारांपैकी ते एक प्रमुख विधाते होत. मानवाच्या वैयक्तिक आत्मसुधारणेसाठी, त्याच्या गुणविकासासाठी आणि आत्मोद्धाकरिता वैष्णवधर्माचा, ज्यास महाराष्ट्रांत भागवत धर्म असे म्हणतात, त्याचा प्रचार त्यांनी भारतभर केला. अभंग या अभिनव वाङ्मयप्रकाराची अमोल देणगी त्यांनी महाराष्ट्रास दिली व प्राचीन मराठी वाङ्मयात भावसमृद्ध विचारांच्या, निर्मळ भक्तीच्या आणि अभंग रचनेच्या योगाने अमर स्थान मिळविले. हिन्दी साहित्यातील संत-काव्य-परंपरेचे त्यांनी प्रवर्तन केले. हिन्दी वाङ्मयातील संतमताचे वा निर्गुण भक्ति-सांप्रदायाचे ते आद्य प्रणेते होत. ब्रजभाषेचे ते आदि कवि होत. हिन्दी साहित्यांत भक्तिभावनेचा प्रवाह प्रथम नामदेवांनी आणून सोडला. हिन्दी गीतरचनेचे आद्य गायक आणि हिन्दी भक्तिकाव्यांचे प्रवर्तक म्हणून त्यांचा गौरव आजही केला जातो. हिन्दी भाषेतील निर्गुण भक्तिसांप्रदायाच्या विचारधारेस जगातील एकसमन्वयी धर्मग्रंथात, शिखांच्या आदिग्रंथात त्यांनी अभिमानाचे स्थान मिळवून दिले, आणि याच विचारधारेतून आणि याच त्यांच्या काव्यातून अनेक

ख्यातनाम उत्तर भारतीय संतांनी स्फूर्ति मिळविली. नामदेवांचे हे कार्य लक्षांत घेवून, संत साहित्याचे विख्यात अभ्यासक व समीक्षक श्री. परशुराम चतुर्वेदी यांना “उत्तरी भारतकी संत परंपरा” या ग्रंथांत म्हटलें आहे की, आम्ही इतके निःसंकोच भावनेने म्हणू शकतो की, उत्तर भारतीय संतही नामदेवांचे फार ऋणी आहेत आणि त्यांच्याकरिता, तसेच महाराष्ट्रातील अनेक संतांकरिता संत नामदेवांनी एक मार्गदर्शनाचे कार्य केले आहे. या दृष्टीने विचार करतां संत नामदेव केवळ महाराष्ट्रीयच नव्हे तर भारत वर्षाचा अमोल सांस्कृतिक ठेवा आहेत. नामदेवाचे अनुयायी भारतात उत्तरेस गुजरात, राजस्थान, मध्यप्रदेश आणि उत्तरप्रदेश, पंजाब व दक्षिणेस महाराष्ट्र, आन्ध्र, हैदराबाद इत्यादि प्रांतांत दूरवर लाखांच्या संख्येने पसरले आहेत. नामदेवांनंतर मराठी व हिंदी वाङ्मयाची स्थित्यंतरे झाली तरी त्यांच्या वाङ्मयाची लोकप्रियता या अनुयायांमध्ये कायमचीच आहे. हिमकन्येच्या विमल प्रवाहांत कृष्णौघ मिसळले तरी तिचे शुचित्व थोडेच कमी होणार ! महानुभाव, जैन लिंगायत इत्यादि वेदवाह्य पंथांचे आणि जुन्या संस्कृत पंडितांचे महाराष्ट्र धर्मावर व भाषेवर हल्ले झाले. इस्लामी संस्कृतीची गंडांतरे आली तरी त्यांच्या वाङ्मयाची लोकप्रियता आणि अभिरुचि यत्किंचितही ढळली नाही. कित्येक शतके होवून गेली तरीही संत नामदेवांच्या कार्याचे अवशेष दक्षिण व उत्तर भारतात आजही विशेषत्वाने दृष्टीस पडतात. यातच नामदेवांचे अनन्यसाधारण श्रेष्ठत्व सिद्ध होते.

परमेश्वराचा एक प्रेषित

जनाबाईंच्या एका अभंगांत कलियुगातील नामदेव हे पूर्वजन्मी हिरण्यकशिपु कुलातील प्रल्हाद होते. दुसऱ्या जन्मी रामभक्त अंगद होते आणि तृतीया युगातील कृष्णभक्त उद्धव होते अशी त्यांच्या जन्माची मूळकथा सांगितली आहे. दुसऱ्या एका अभंगात जनाबाईने सांगितलेल्या गोष्टी फार महत्वाच्या आहेत. ती म्हणते—“आमचे निराकाराचे नाणे शुद्ध म्हणजे ब्रह्मवस्तूचें ठेवणे होय. हे अमोलिक नाणे मोठ्या प्रयत्नाने प्रकट केले. त्यांचे ग्राहक साधुसंत आहेत. या नाण्यांची टाकसाळ करणारे व्यास, वसिष्ठ, नारद, इत्यादि ऋषी आहेत. या नाण्यांचे उत्पादन करण्यासाठी लागलेली चांदी उद्धव अक्रुरांनी सा. ली. ३

आटविली, त्यावर नामदेवांच्या कोशीराजाचा शिक्का असून त्यावर विठोबांची निशाणी आहे.” व्यास, वसिष्ठ आणि नारद या पूर्वकालीन ऋषींनी व भक्तांनी अनुसरलेल्या भक्तिमार्गाचा तिन्ही लोकांत उपदेश करण्याकरिता नामदेव अवतरले, असें जनाबाईचें स्पष्ट मत आहे. भक्तराज नामदेवांची या ऋषींशी व भक्तांशी अप्रत्यक्षपणें तुलनाच केली आहे. तो अभंग असा :—

निराकारीचे नाणे । शुध्द ब्रह्मीचे ठेवणे ॥ १ ॥
 प्रयत्ने काढिले बाहेरी । संत साधु सवदागरी ॥ २ ॥
 व्यास वसिष्ठ नारदमुनी । टांकसाळ घातली त्यांनी ॥ ३ ॥
 उध्दव अक्रूर स्वच्छंदी । त्यानी आटविली चांदी ॥ ४ ॥
 केशव नामयाचा शिक्का । हारप चाले तिन्ही लोकां ॥ ५ ॥
 पारख नामयाची जनी । वरती विठोबाची निशाणी ॥ ६ ॥ २१०६ ॥

भक्तिमार्ग चालविण्याकरिता देवाने शिक्कामोर्तब करून नामदेवांना इहलोकी पाठविले. कोणत्याही धर्मात उपदेशकास ईश्वरी आज्ञेचा शिक्का असावा लागतो असा पूर्वापार संकेत आहे. नामदेवराय ईश्वराचा शिक्कामोर्तब घेवून आलेले ईश्वराचे प्रेषित होते, ही विचारसरणी जनाबाईंच्या अभंगातून व्यक्त होते. तुकोबाराय आपलें अवतारकार्य सांगतांना असेच म्हणतात :—

एकंदर शिक्का । पाठविला इहलोका ।
 आलो म्हणे तुका । मी नामाचा धारक ॥

इतर धर्मातील भगवान ख्रिस्त, भगवान महमंद, भगवान बुद्ध यांच्या प्रमाणें नामदेव-तुकाराम या विभूती ईश्वरी आज्ञेचा शिक्का घेऊन पूर्वऋषीप्रमाणें भूतलावर अवतरल्या होत्या. तेराव्या शतकात अनेक संत होऊन गेले व त्यांनी भारतीय संस्कृतीच्या पुनरुज्जीवनाच्या त्या काळांत उदात्त विचार व आचार यांनी बहुजनसमाजास आकृष्ट करून भारतीय संस्कृतीवर ओढवूं पहाणाऱ्या अप्रमृत्यूचा परिहार करण्याचें अलौकिक कार्य नामदेवांनी केलें; उच्च नीच वर्गांना परमार्थ साधनांत रंगविलें आणि समकालीन वैष्णववीरांचे पुढारीपण पत्करिलें. यापेक्षांही अध्यात्मदृष्ट्या नामदेवांच्या चारित्र्याचें व कार्याचें महत्त्व अपूर्व आहे. ईश्वरी आज्ञेने वैष्णवधर्माच्या प्रचाराचे उध्दवाचे कार्य करण्याकरिता अवतरलेल्या नामदेवांचा अधिकार वैदिक ऋषी, उपदेशक अगर धर्मगुरु यांच्या

इतकाच आहे. संत, कवि, भक्त व धर्मोद्धारक या दृष्टींनी नामदेवांचा आयुष्यक्रम उद्धवगीतेच्या कर्त्याइतकाच बोधप्रद व स्फूर्तिदायक आहे. भागवतात व उद्धवगीतेत (इ. स. ६०० ते ८००) वाहणारा भक्तिरस नामदेवांच्या काव्यात सर्वत्र दिसून येतो. भक्तिमार्गीयांचा वेद म्हणजे भागवत ग्रंथ. नामदेवांचा जीवनक्रम भागवत धर्माच्या ध्येयनिष्ठेने व प्रचारकाच्या प्रयत्नाने भरलेला आहे. भागवत धर्म व्यासप्रणीत सनातन धर्म आहे. त्याची गुरुपरंपरा देखील व्यासापासून चालत आलेली आहे. याच धर्माचे भारतभूमीत वैचारिक पुनरुज्जीवन करण्याचे कार्य नामदेवांनी ७०० वर्षांपूर्वी केले. पांडुरंग भक्तीच्या अमृतवृक्षाखाली लहानथोर मुमुक्षु त्यांनी एकत्र केले. हातीं वीणा घेऊन त्यांनी पंढरी ते धुमान व पुढे अटकेपर्यंत खेडोपाडी झोपड्या झोपड्यांतून भागवत धर्माच्या संदेशाचे लोण पोहोचवले. “आम्ही करू भागवत धर्म” ही तर त्यांची प्रतिज्ञा होती, व “ज्ञानदीप लावू जर्गी” या काव्यपंक्तीत म्हटल्याप्रमाणे ज्ञानज्योतीवर असंख्य दीप उजळून मानवी जीवन तेजोमय करण्याचे त्यांचे जीवनध्येय होते. ज्या शब्दांनी परमेश्वर डोळू लागेल, सर्वत्र प्रेम उत्पन्न होईल आणि सर्वत्र आत्मज्ञानाचा दीप प्रज्वलित केला जाईल, असे साहित्य, असे वाङ्मय निर्माण करू, असे नामदेवांनी म्हटले आहे.

बोलू ऐसे बोल । जेणे बोले विठ्ठल डोले
प्रेम सर्वांगाचे ठायी । वाचे विठ्ठल रखुमाई
नाचू कीर्तनाचे रंगी । ज्ञानदीप लावू जर्गी ॥

तात्पर्य—माणसाने आपल्या अंगी असलेला गुण भगवंताकडे लावला हें खरे, पण पुढे भगवंत राहातो बाजूला; आणि आपण त्याचा व्यवहार बनतो. आपले गुण देहबुद्धीतूनच प्रकट होत असल्याने भगवंताचे स्मरण नसेल तर त्यामुळे आपला अभिमान वाढतच जातो.

आसक्ती मोठी विलक्षण आहे.

एक चांगला विद्वान वैदिक ब्राह्मण होता. त्याने चार शास्त्रांचे अध्ययन केले असल्यामुळे लोक त्याला पुष्कळ मान देत. त्याचे लग्न झाल्यावर त्याने आपला संसार थाटला. बाई फार चांगल्या घराण्यांतील असल्याने त्याच्या घरा-
मध्ये अत्यंत शुद्ध आचार व विचार नांदत होते. दुर्दैवाने दोन मुले झाल्यावर ती बाई वारली. मुले लहान होती तरी ब्राह्मणाने दुसरे लग्न केले

नाहीं; परंतु तो व्यसनी बनला. पूर्वीचा त्याचा आचार आणि विचार पूर्णपणे नष्ट झाला. कालांतराने मुलें मोठीं झालीं आणि बाप म्हातारा झाला पण बापाने व्यसनापायी पुष्कळ पैसा घालवल्यामुळे गरिबी आली व मुलांच्या शिक्षणाला देखील पैसा उरला नाही. मोठा मुलगा बापाला मारीत असे आणि धाकट्या मुलाला वेड लागले होते. अशी परिस्थिति असून मुद्धा म्हातारा मुलांची काळजी करायचा आणि त्यांना सोडायला तयार नसायचा.

तात्पर्य—प्रपंचाची आसक्ति ही मोठी विलक्षण आहे. त्या ठिकाणी चांगल्या विद्वान लोकांचा विवेक देखील फिक्का पडतो. आपल्या मुलावाळांचा प्रश्न आला की बुद्धीला मोहांचें पटल आल्याप्रमाणें होतें. प्रेम असावें पण तें माझेपणाचें नसावें. माझेपणाचें प्रेम शेवटीं दुःखालाच कारण बनतें. माझेपणाचे ठिकाणी भगवंताला ठेवावा. म्हणजे व्यवहार उरेल, प्रेम राहील पण त्यानें नुकसान होणार नाही.

भगवंताचें नाम व पाप.

एका गांवामध्ये एक जरा वाह्यात असा तरुण मनुष्य राहत असे. सामान्य लोकांना कांहीतरी कारण काढून ताप देणें, हाच त्याचा धंदा बनला होता. एके दिवशीं संध्याकाळीं एक कुलीन बाई देवाच्या दर्शनाला गेली होती. देवाचें दर्शन करून ती सरळ मार्गानें घरीं परत निघाली. ती एकटी निघालेली पाहून हा दुष्ट मनुष्य तिच्या मार्गे लागला. अगदीं संध्याकाळची वेळ झालेली असून रस्त्यामध्ये फारसें कोणी नव्हतें. इतक्यांत घराकडे जाण्यासाठीं म्हणून ती गल्लीकडे वळली. ही संधि साधून आडवळणावर त्यानें त्या बाईच्या पाठीवर थाप मारली. त्याबरोबर तिनें घाबरून मार्गे पाहिलें. तिच्या तोंडावर पुष्कळ देवीचे वण होते. त्या माणसाच्या आईच्या तोंडावर अगदीं तसेच देवीचे वण होते. म्हणून त्या बाईच्या तोंडाकडे पाहिल्याबरोबर त्याला एकदम आपल्या आईची आठण झाली आणि त्याची पापवासना एकदम कमी झाली. तो अगदीं शरमून गेला आणि मान खाली घालून मुकाट्यानें चालता झाला.

तात्पर्य—ज्याप्रमाणें आईच्या आठवणीनें त्या दुष्ट मनुष्याला पापापासून परावृत्त केलें, त्याचप्रमाणें मोहापासून, लोभापासून व कामापासून भगवंताचें नाम आपल्याला परावृत्त करील. देहाला विटाळ झाला तर स्नान करून तो घालवितां येतो; पण मनाला झालेला विचाराचा विटाळ भगवंताच्या नामावाचून दूर होणार

नाहीं. आपण त्या दृष्टीनें नाम घेणें जरूर आहे. असें नाम जो घेईल त्याचें काम झाल्याशिवाय राहाणार नाहीं. नामाची सत्ता केवढी आहे याचा अनुभव आपण जरूर घ्यावा.

जगावर प्रेम कसें करावें !

एका गावामध्यें एक गरीब म्हातारी राहात असे. तिला दोन मुलगे होते. दोघांचेहि आईवर अत्यंत प्रेम असे. शेतीवाडी व थोडा व्यापार करून ते मुलगे आपलें पोट भरीत. एका वर्षीं धाकटा भाऊ कांहीं सामान विकण्याकरितां म्हणून दसऱ्याच्या आदल्या दिवशीं शेजारच्या गांवी गेला. मोठा मुलगा दसऱ्याच्या दिवशीं पहांटे तीन वाजतां उठला आणि एक पाटीभर फळे घेऊन शेजारच्या गांवीं जाण्यास निघाला. हेतु असा कीं, सकाळीं दहा वाजेपर्यंत फळें विकवीत आणि मग घरीं येऊन दसरा साजरा करावा. पहांटेची वेळ असल्यानें वाटेमध्ये अगदीं अंधार होता. डोक्यावर पाटी घेऊन तो लगबगीनें चालला असतां त्याला कोणाचा तरी जोरानें धक्का बसला आणि त्याची पाटी सांडली. त्याबरोबर त्याला संताप आला आणि ज्यानें धक्का दिला त्याला धरून अगदीं मोठ-मोठ्यानें शिव्या देत तो बडवूं लागला. इतक्यांत समोरूनच एक मनुष्य कंदील घेऊन आला. कंदिलाच्या उजेडामध्ये आपल्याला धक्का देणारा कोण आहे त्याचें तोंड पहावें म्हणून त्यानें त्या माणसाला पुढें ओढलें पण त्याचें तोंड दिसल्याबरोबर त्यानें त्याला एकदम आलिंगनच दिलें. कारण, आदल्या दिवशीं गांवीं गेलेला त्याचा धाकटा भाऊच तो होता. आपलें सामान विकून तो दसऱ्यासाठीं घरीं परत येत होता; आपण ज्याला मारलें, तो आपला धाकटा भाऊच आहे हें पाहिल्यावर मोठ्या भावाला फार वाईट वाटलें आणि तो म्हणाला, "जाऊं दे; फळांची किंमत काय आहे? पण मी तुला मारलें हें आईला कळल्यावर तिला काय वाटेल? द्वेषापायीं मी तुला मारलें असें तिला वाटेल का? तिला किती दुःख होईल?"

नंतर दोघांनीं फळ गोळा केलीं. दोघेही बाजाराला गेले आणि फळें विकून दुपारी परत घरीं आले. त्यांचा दसरा आनंदांत गेला.

तात्पर्य—मोठ्या मुलाचें आईवर खरें प्रेम होतें म्हणून तिचाच मुलगा असणारा जो त्याचा भाऊ त्याच्यावर त्याचें प्रेम होतें, त्याचप्रमाणें आपण भावंटावर खरें प्रेम करायला शिकावें म्हणजे त्यानें उत्पन्न केलेल्या जगावर आपल्याला प्रेम करतां येईल.

श्रीसाई---नमस्कार

लेखक:- पद्माकर प्रधान

ज्याचें वदन मंगल आहे, जो खरोखरीच मंगल आहे, जो नेहमी सुख करतो. व दुःख हरण करतो. अशा श्रीगणेशरूपी साईस माझा नमस्कार असो.

ज्याचे वाणीवर सरस्वती नेहमीच स्थिर आहे. अशा सरस्वतीरूपी साईस माझा नमस्कार असो.

जो आमच्या कुलाची चिंता वहातो, अशा कुलस्वामिनी साईस मी नमस्कार करतो.

जो विश्वंभर आहे. ज्याने सारे विश्व व्यापिले आहे, जो चराचरांत भरलेला आहे अशा विष्णुरूपी साईस माझा नमस्कार असो.

जो शंकरांप्रमाणे वरकरणी कोपिष्ठ पण अंतर्यामी जो अतिशय शांत व दयाळू आहे, अशा श्री शिव-रूपी-साईस माझा नमस्कार असो.

जो कृष्णाप्रमाणे विविध लीला करतो, भक्तांना चमत्कार दाखवितो आणि मनःकामना पूर्ण करतो, अशा श्रीकृष्ण-रूपी साईस माझा नमस्कार असो.

आपल्या भक्तांसाठी नाना रूपे घेऊन भक्तांची ज्या विठ्ठलाने लाज राखली त्या विठ्ठल-रूपी साईस माझा नमस्कार असो.

जो हनुमंताच्या सदैव हृदयांत होता ज्याने शबरीची उष्टी बोरें खाल्ली, अशा भक्तप्रेमी प्रेमळ, कर्तव्यदक्ष रामरूपी श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो रामाचा नित्य ध्यास करीत होता, जो क्षणात लहान व क्षणांत मोठा होत होता अशा ब्रह्मचारी हनुमंतरूपी-श्रीसाईस मी नमस्कार करतो.

ज्याने सृष्टि निर्माण केली आहे, अशा ब्रह्मरूपी श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

साधू, संत, पुण्यात्मे, देवता, देवगण, ह्यांच्याशी एकरूप असलेल्या सद्गुरु श्री साईस माझा नमस्कार असो.

अशा ह्या आंतर्यामी योगिराज अनंतकोटीब्रह्माण्डनायक श्रीसच्चिदानंद श्रीसाई देवास माझा प्रेमपूर्वक नमस्कार.

जशी श्रीकृष्णाची द्वारका, विठ्ठलाची पंढरी तशी श्रीसाईची शिरडी. अशा शिरडीपतीस माझा नमस्कार असो.

जो सोळाव्या वर्षी निंबवृक्षाखाली प्रकटला हेच माझ्या गुरूचे स्थान आहे असे सांगून ज्यांनी तेथेच वास्तव्य केले त्या तेजःपुंज, कोमल, सात्विक साईस मी नमस्कार करतो.

जो साई चांदभाईचे सोयऱ्यांच्या लग्नाचे वेळी वरातीमागून आला त्या साईस माझा नमस्कार असो.

जो साई, शिरडीग्रामीं गरीबांची, दीन दुबळ्यांची, रोग्यांची सेवा करीत होता त्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई पहेलवानी पेशा धारण करीत होता, अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई कधी हिन्दू तर कधी यवन दिसत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई लेंडी बागेतून परतत होता अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई घरोघरी भिक्षा मागत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई रानीवनीं एकटाच अनवाणी भटकत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई निंबवृक्षाखालीं बसत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई मशीदीमध्ये सटका घेऊन, चिलीम भरून भक्तांना आशीर्वाद देत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई द्वारकामाईत धुनीजवळ बसून अल्लाचा ध्यास करीत असे अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

चिंध्यांनी बांधलेल्या फळीवर झोपणाऱ्या श्रीसाईस नमस्कार असो.

एक दिवस मशीदीत तर एक दिवस द्वारकामाईत झोपणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

निरनिराळ्या देवांची रूपे धारण करून भक्तांना दर्शन देणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

पंचमहाभूतावर सत्ता गाजविणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

आपली आतडी ओकून नि स्वच्छ धुवून वाळत घालणाऱ्या साईस माझा नमस्कार असो.

भक्ताकडून हरिपाठ, ज्ञानेश्वरी, गीता, गुरुचरित्र वाचून घेणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

‘माझ्या गुरुची माझ्यावर कृपा आहे’ असे म्हणणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

‘अहो मालिक आहे’ असे म्हणून भक्तांना आशीर्वाद देऊन त्यांचे हित साधणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

भक्तांचे कल्याण करून, श्रीहरिचरणीं लावणाऱ्या साईस माझा नमस्कार असो.

भक्तासाठी अहोरात्र तळमळणाऱ्या व आई प्रमाणे काळजी वाहणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

भक्तांच्या हृदयात नित्य वास करणाऱ्या, अशा परमपवित्र श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो साई केवळ कोपून तसेच प्रसंगी शिव्या देऊन भक्तांचे हित साधतो अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जो जन्मोजन्मीचे भाकीत जाणतो अशा श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जरी साई मानवासार असला तरी मानवांप्रमाणे कधीही विकार न होतां बाह्यतः मला विकार होतात असे लीलेने दाखविणाऱ्या श्रीसाईस माझा नमस्कार असो.

जय जय साईनाथा.....तुला दोन हस्त जोडून, तुझ्या चरणीं माथा ठेऊन, तुला अनन्यभावे शरण जाऊन तुला माझा हा साष्टांग नमस्कार.

हे संत शिरोमणी, दयाघना, करुणासागरा तुला माझे त्रिवार प्रणाम.

देवा साईनाथा, तुझ्यावर एकनिष्ठा ठेऊन, तुझ्यावर पूर्ण श्रद्धा ठेऊन,
हा प्रेमपूर्वक एक शत-प्रणाम.

भक्तासाठी अहोरात्र तळमळणाऱ्या देवा, तुला माझे एक सहस्रप्रणाम.

हे भगवन्ता, भक्तांचा उद्धार करण्यासाठी अवतरलेल्या तूं तुला माझे
हा-सहस्रप्रणाम.

हे सत्पुरुषा, तूं एका जागी बसून सारें जाणतोस, तूं डोळे मिटून
आपल्या विश्वाचा पसारा जाणतोस, अशा तुला माझे लाखो प्रणाम.

हे शिरडीपती, तूं संतांशी एकरूप आहेस, तूं संत केवळ निमित्तमात्र
बसून तूं प्रत्यक्ष परमेश्वर आहेस, अशा तुला माझे कोटि कोटि प्रणाम.

हे ब्रह्माधीशा, मी एक मूढ पापी व अज्ञानी आहे. तुझे अस्तित्व
समजण्याची कुवत माझ्यात नाही. तरी देखील तूं साऱ्या जगाचा स्वामी
आहेस. म्हणून हे सच्चिदानंद सद्गुरु साईनाथा तुला माझे अनंत कोटि प्रणाम.

फलश्रुति

जो ही साई-स्तुती-नमस्कार चित्तशुद्ध ठेऊन, आदरानें, एकनिष्ठेनें
आणि नित्यनियमानें बाबांचें स्मरण करून, बाबांवर विश्वास ठेऊन आवडीनें
पठण करील त्याच्यावर बाबांची कृपा झाल्याखेरीज राहणार नाही, बाबा त्यांची
निश्चित काळजी वाहतील; त्याच्या पाठी सदैव राहतील हे सत्य जाणा. अशा
तऱ्हेने जो हे साई-नमस्कार आदरपूर्वक-प्रेमाने करील त्याचें बाबांवर ऋण
होतील त्या ऋणाची फेड बाबा केल्यावाचून राहणार नाहीत.

॥ ॐ साईनाथाय नमः ॥

बाबांचे बहुमोल बोल

लेखक:-श्री. ल. म. ऊर्फ बापूजी रणदिवे बी. ए.

चढल्या काय कुठं नेतां । बापाचा माल घेऊनि जातां ॥

जा शिवेवरी नेऊनि आतां । पीठ तत्वतां टाका तें ॥

आल्या रांडा फूकट खाऊ । लुटाया मज धावंधावूं ॥

गहूं माझे काय कर्जाऊं । पीठ नेऊं पाहतां ॥

एकदां शिरडी गावांत महामारीची सांथ आली होती. त्यामुळे गांवकरी मंडळी अत्यंत संचित होती. आपलें रक्षण करणारा परमेश्वर म्हणजे श्रीसाईबाबा ही त्यांची दृढ श्रद्धा होती. भक्तांच्या हाकेला धावणें हें बाबांचे ब्रीद आहे. ज्या क्षेत्रांत त्यांनीं आपलें वास्तव्य ठेविले होते त्या पुण्यक्षेत्रांत रहाणाऱ्या लोकांची दुःखें व संकटें निरसन करणें हें बाबा आपले कर्तव्य समजत असत. त्यांमुळे यावर उपाय काय करावा याचा त्यांनीं निर्णय घेतला व एके दिवशीं प्रातःकाळीं श्रीसाईबाबांनीं गव्हाच्या पोत्याजवळ जाऊन त्यांतील गहूं काढले व जातें मांडून त्यांनी स्वतः दळावयास सुरवात केली.

ही बातमी गावांत पसरतांच पुष्कळशी मंडळी तें दळण पहाण्यास आली. त्यातील चार स्त्रिया मशिदींत वर चढल्या व त्यांनीं जात्याचा खुंटा बाबांच्या हातून हिसकाऊन घेतला व बाबांची गाणीं म्हणत दळण्यास प्रारंभ केला. सुपांत काढलेले एक पायली गहूं अशा तऱ्हेने दळून झाले. हें पीठ पाहून दळणाऱ्या बायकांच्या मनांत एकेक विचार लहरी येऊं लागल्या. त्यांना वाटले की बाबा फकीर आहेत. त्यांना संसार नाही. तेव्हां या पीठाचें ते काय करणार ? आपल्यासाठींच त्यांनीं हें पीठ दळण्याचें काम केलें असलें पाहिजे. आतां या पिठाचे चार भाग करतील व आपणांस देतील, असें मनोराज्य त्यांच्या मनांत चाललें होतें. म्हणून त्या स्त्रियांनीं आपापल्या सुपांत पीठ भरून तें त्या घरी नेण्याच्या बेतांत होत्या. येथपर्यंत बाबा कांहीं बोलले नव्हते पण ज्यावेळी तें पीठ त्या घरी न्यावयाच्या तयारीत

होत्या त्यावेळीं बाबांनी वरील उद्धार काढले. बाबांनी त्यांना तें पीठ शिवेवर ठेऊन टाकण्यास सांगितलें. महामारी गावांतून नाहींशी करण्याचा तोडगा होता. त्या स्त्रियांचा पीठ घरी नेण्याचा बेत सिद्धिस न गेल्या मुळेंत्यांची फजिती झाली. बाबांच्या या तोडग्यामुळे गावांतील रोग नाहींसा झाला व गावकऱ्यांची जिता दूर झाली. बाबांचा हा चमत्कारच आहे.

वास्तविक गहूं व महामारी यांचा कांहींही संबंध नसतांना बाबांनी हा चमत्कार करून गांव रोगमुक्त केला व त्याच बरोबर त्यांनी जे उद्धार काढले ते त्याच बोधप्रद आहेत. बोलतां बोलतां उपदेशामृत पाजण्याची त्यांची हातोटी अविर्णनीय आहे. या त्यांच्या बोलांत त्यांनी आपल्या भक्तांना हाच उपदेश केला आहे कीं फुकट खाऊपणा हा मानवजातीला कलंक आहे. दुसऱ्याच्या मालकीची वस्तू आपली समजणे हें योग्य नाहीं. दुसऱ्याच्या मालकीच्या वस्तूची अभिलाषा धरली असतां जगांत कशी फटफजिती होते याचें हें उदाहरण आहे. त्याचप्रमाणें ही कनवाळ माउली आपल्या भक्तांच्या रक्षणासाठीं वाटेल ते कृत्य करण्यास कशी तयार आहे याचें हे प्रत्यंतर आहे.

श्रीसाईबाबा हे परमेश्वराचे अवतार आहेत अशी कांहींची धारणा आहे. कांहीं त्यांना संतश्रेष्ठांच्या पदवीला पोहोंचवितात. 'जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति । देह कष्टविती उपकारें' ॥ अशा विभूतींना स्वतःचे असें काहींच काम नसतें, पण जनतेकरितां त्यांचें अंतःकरण तीळ तीळ तुटत असतें. लोक सुखी व्हावेत, त्यांची संकटे निरसन व्हावीत, ते सदाचारी व्हावेत व ज्या परमेश्वराच्या ससेने ते आपलीं कार्यें करतात त्या परमेश्वराचें त्यांना स्मरण व्हावे म्हणून अशा विभूति सदैव कार्यप्रवृत्त असतात व म्हणूनच गांवकऱ्यांच्या रक्षणासाठीं बाबांनी स्वतः जातें मांडून गहूं दळले. केवढी ही माऊली कनवाळ, धन्य धन्य ते गांवकरी की ज्यांचे रक्षण करण्यास बाबांचे सुदर्शन चक्र सदैव सज्ज असे. आणखी एक गोष्ट त्यांच्या उद्दारावरून सुचविली जाते कीं मनांत स्वार्थ घेऊन कोणतीही गोष्ट करूं नये. कर्म करणें मनुष्याच्या हातीं असतें. यश मिळणें परमेश्वराच्या हातीं म्हणून लोभाविष्ट होऊन कर्म होतां कामा नयेत असाच उपदेश बाबांनी त्या स्त्रियांना केला. बाबांचे बोल जरी सहजगत्या त्यांच्या मुखांतून बाहेर पडत होते तरी त्या बोलांत परम सामर्थ्य होतें. याच बोलांनी कित्येक भक्तांचा उद्धार झाला आहे.

श्रद्धा हा वृक्ष - सबुरी हें खत बाबांची बहुमोल देणगी

[लेखक: जयप्रकाश पद्मनाथ बाबरेकर]

श्रद्धा व सबुरी हा बाबांनी दिलेला एक जीवनमंत्र आहे. माझ्यासर्ते श्रद्धा म्हणजे एक फलवृक्ष होय, व सबुरी म्हणजे त्यास दिलेलें खत होय. त्यांना असे कल्पिणें म्हणजे कांहीं वैचित्र्य आहे असें नव्हे, कारण मानवी जीवनाशी ह्या दोन्ही गोष्टींचा अगदी निकटचा संबध आहे. मानवी जीवन हें ह्या दोन्ही गोष्टींशी विसंगत आहे, असें म्हणण्यास कांहींच हरकत नाही. असें मला वाटते. म्हणूनच बाबांनी ह्या दोन गोष्टींचा अमूल्य ठेवा सूचीरूपाने आपल्या भक्तांपुढे ठेवला आहे. आतां असा प्रश्न आला कीं, हे वृक्ष कल्पिणें यथार्थ आहे का ? ह्याचें उत्तर आपणास होकारार्थीच द्यावें लागेल; कारण ह्या वृक्षापासून आपणास अखेर यशफल हे निःसंशय प्राप्त होतेंच, अर्थात्, यशाच फळ हें प्रत्येकास मधुरच वाटत असतें, अशा प्रकारे श्रद्धावृक्ष हा मानवी जीवनास निरंतर आनंद देणारा एक वृक्ष होय; कारण ह्यामुळे त्रस्त मानव हा त्या वृक्षाच्या छायेतसुद्धा आनंद प्राप्त करून घेऊं शकतो.

आतां आपण मानवी जीवनाकडे पाहिल्यास, नेहमीच तें त्रासलेलें, धांदल, उतावळी असें अनेक स्वरूपांत दिसतें अशा ह्या जीवनांत स्थिरतेपेक्षां अस्थिरतेचीं वलयेंच जास्त असतात. अर्थात् अशा ह्या जीवनांत मानवांची आकांक्षा कांहीं कमी नसते; ती प्रत्येक क्षणाला वृद्धिंगत होतच असते. उदाहरणार्थ, अपेक्षेप्रमाणें एखादी घटना व्यवस्थित घडली कीं लगेच दुसरी गोष्टसुद्धा अशीच यशस्वी व्हावी, ह्याकडे मानवी

हल झुकतो; हें स्वभाविकच आहे. परंतु त्यांत सुद्धां अति उतावळ करणें किंवा अन्य मार्गांनीं प्रयत्न करणें हे कांही योग्य नाहीं. अशा प्रकारें अन्यमार्गांनीं केलें प्रयत्न, किंवा उतावळीपणा हा त्या गोष्टीस बाधा आणतो; व अखेर ती गोष्ट सिद्ध होण्याचें तर राहिले बाजूलाच, पण त्या पासून निराशा प्राप्त करून देतो. आता हेच पाहा नां, सृष्टिदेवी आपल्या यक्षकांडीनें निसर्गांत अनेक बदल घडवून आणित असते. त्यामुळे क्रमाक्रमानें ऋतुमान, निसर्ग सौंदर्य इ. अनेक गोष्टीत बदल घडून येत असतो; त्यामुळे वनसृष्टींतील वृक्ष आपली नवी नवी रूपे प्रगट करीत असतात. हे वृक्ष कांही दिवस हरित राहून मनाला आनंद देत असतात. अशा ह्या बदलत्या रूपांत स्थिरता नसते; म्हणजे श्रद्धेचा तेथें अभाव आहे असें म्हणणें म्हणजे कांही वावगें नाहीं; वरील सृष्टीचे उदाहरण देऊन आपण सृष्टीवर कोठलीच मात करूं शकत नाहीं; परंतु सांगण्याचा उद्देश असा कीं, म्हणूनच ह्या सृष्टीत सुखदुःखांचा संमिश्र परिणाम दिसून येतो. परंतु ह्या श्रद्धेला किंवा श्रद्धावृक्षाला एक ठराविक स्थान आहे. त्या स्थानांतच आपण त्या वृक्षाचे फळ चाखूं शकतो. शिवाय त्या श्रद्धावृक्षाकडे जाण्याचा मार्ग सुद्धा वेगळाच आहे. परंतु इतक्या खोल व जाता आपणास हे माहीत की, मानव हा अंधश्रद्धा आहे, कुठल्याही गोष्टीवर आपल्या यशासाठीं तो श्रद्धा ठेवण्यास लागेच तयार होतो. अर्थात, असा अंध श्रद्धारूपणा आता ह्या वैज्ञानिक युगांत बराच कमी झाला आहे. ती गोष्ट सोडून द्या. परंतु अशा प्रकारे एखाद्या गोष्टीवर आपली अनन्य श्रद्धा प्रगट करतांना त्यांनी वैचारिक दृष्ट्य आजुबाजूची परिस्थिती, अनुभव इत्यादी गोष्टींचा विचार करणें अत्यावश्यक आहे. त्यांतूनच श्रद्धेचे खरे बीज पजते, व तो एक श्रद्धावृक्ष बनतो.

अर्थात, असा वृक्ष वाढवून नंतर त्याची काळजी घेणे, ह्या अगोदर तो वाढत असतानांच त्यांत निर्मळता, पावित्र्य, निर्माण करणें हे अत्यावश्यक असते. म्हणजेच, त्याच्या पूर्ण वाढीनंतर आपणांस त्याच्या मधुर, अमृततुल्य यशफळाची प्राप्ती स्वादिष्ट वाटेल, तेव्हांच त्याला श्रद्धेचे फळ म्हणणें योग्य ठरेल. मात्र त्याकरितां सबुरीरूपी खताची अत्यंत जरूरी आहे. नुसती श्रद्धा

असून, तिच्यापासून यशाची त्वरीत आशा करणें म्हणजे मूर्खपणाच होय. कारण कुठलीही गोष्ट अतिघाईनें करण्यास गेले, आणि जरी तिची प्राप्ती झाली तरी त्यात थोडीफार उणीव राहातेच, अशी प्राप्ती किंवा यश हें निर्भळ नसतें म्हणून मन पुन्हा हेलकावे खावूं लागतें. त्याकरितां श्रद्धेच्या वृक्षास सबुरीचें स्वतः योग्य प्रमाणांत देऊन तिची वृद्धी करणें हेंच हितावह असतें. असे म्हणतातच कीं श्रद्धेवाचून फळ नाही, तेव्हां असें सुद्धा म्हणण्यास हरकत नाही कीं, सबुरी वाचून श्रद्धा नाही. ह्याचा अर्थ एवढाच की, सबुरी नसली तर त्या श्रद्धेचा पाहिजे त्या प्रमाणांत उपयोग होत नाही. म्हणून ह्या दोन्ही गोष्टी आपल्या जीवनांत आपणें आचरणांत हेच योग्य आहे. बाबांनीं ह्या दोन गोष्टी प्रसाद म्हणून दिल्या आहेत. त्याकडे आध्यात्मिक रीतीनें च पहाता येतें असें नव्हे तर त्या आपणास व्यावहारिक बाबतीत सुद्धां पडताळतां येतात.

आपल्या धर्मांत श्रद्धेचें माहात्म्य हें पुष्कळ ज्ञानी पुरुषांकडून निरनिराळ्या प्रकारानें वर्णिलेलें आहे अशा ह्या श्रद्धेला भगवान श्रीकृष्णानी सुद्धां पवित्र भगवद्-गीतेंत किती महत्त्वाचे स्थान दिलें आहे तें पुढील श्लोकावरून प्रत्ययास येईल.

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

वरील श्लोकावरून श्रद्धेचे माहात्म्य किती मोठें, व अवर्णनीय आहे, हें समजतें. ह्या उलट अश्रद्धेचें फळ कसें निरुपयोगी असतें हें आपणास पाहावयास मिळतें. अशा प्रकारें आपल्या धर्मांत, शास्त्रांत वर्णिलेली श्रद्धा ह्या धक्काधुक्कीच्या जीवनांत स्थिर ठेऊन तिचें योग्य फळ मिळण्याकरीता वाट पाहणें बरें.

बाबांनीं आपणास श्रद्धेचा वृक्ष दिलेला आहे, फक्त त्यास सबुरीरूपी स्वतः देऊन त्याच्या यशफळाचा मधुर आस्वाद घेणें मात्र ह्या अभागी मानवाच्याच हातीं आहे.

श्रीगोंदवलेकर महाराज

कांहीं हितोपदेशाच्या गोष्टी

तुकोबांची धिंड

साधनावस्थेमध्ये असतांना तुकोबांनीं जेवढ्या हालअपेष्टा, जेवढी निंदा गेली तितकी फारच थोड्या साधूंच्या वाट्याला आली. पण या कडक भट्टी-धून जें सोने तयार झालें तें आज तीनशें वर्षे होऊन गेलीं तरी अजून कसें तवाळ आहे ! एका शिमग्यामध्ये देहूच्या तारगट लोकांनीं विचार केला की, “अरे हा तुक्या लेकाचा ! रात्रंदिवस त्या पांडुरंगाचें डोकें धरून बसतो आणि जरा वेळ मिळाला की, रानांत डोंगरावर जाऊन बसतो, याची जरा गंमत करूं.” म्हणून पुळवडीच्या दिवशीं अगदीं सकाळीं पंधरावीस मंडळी एक मोठें गाढव, कांदांच्या माळा, डांबर, डबे व काठ्या असा सरंजाम घेऊन तुकोबांच्या दारासमोर जमली आणि सगळ्यांनी मिळून त्यांच्या नांवानें पांचजन्य केला. तुकोबा स्नान आटोपून विपूजा करण्यांत गुंतले होते. गडबड ऐकून बाहेर आले. तेव्हां एक शिष्ट पुढें म्हणाले, “अहो तुकाराम ! आज आम्ही तुमची मोठी मिरवणूक काढणार आहोंत. तुम्ही साधु बनला नव्हे का ? तुम्ही आमच्या गांवचें भूषण आहांत.” हें बोलणें ऐकून तुकोबा अगदी मुकाट्यानें पुढें झाले; कारण त्या लोकांशीं विरोध करणें म्हणजे जास्त प्रसंग ओढवून घेणें होय ही गोष्ट त्यांन माहीत होती. मंडळीनी तुकोबाला गाढवावर उलटें बसवलें, त्यांच्या गळ्यांत कांदांच्या माळा घातल्या; तोंडाला डांबर फासले आणि डबे बडवीत मिरवणूक गांवातून निघाली. गांवातील सगळे लोक हसूं लागले पण तुकोबा मनांत म्हणाले, “पांडुरंगा ! तुझी इच्छा आज अशी आहे ना ! मग तसेंच होऊ दे” मिरवणूक गांवातून फिरून घरीं परत

आली व सर्व मंडळी निघून गेली, जिजाबाईला फार वाईट वाटलें व ती म्हणाली, “काय मेले दुष्ट लोक!” पण लगेच तुकोबा म्हणाले; “छे छे! अवले, लोकांना कां नांवें ठेवतेस? अग, आपली गांवांतून मिरवणूक तरी केव्हां निघायची! पांडुरंगानें केलें तें योग्यच केलें आहे.”

तात्पर्य—जें जें घडतें तें तें भगवंताच्या इच्छेनें घडतें ही खरी भावना झाली, कीं वाईट गोष्टीचें देखील कौतुक वाटतें. झाडाचे पानसुद्धां जर भगवंताच्या सत्तेनें ढालतें तर मग आपल्या जीवनांत घडणाऱ्या गोष्टी त्याच्याच सत्तेनें होतात हें काय सांगायला पाहिजे? आपण नेहमीं सावध राहावें. प्रसंग आला कीं भगवंताचें स्मरण करून त्याच्या इच्छेवर सोंपवावें. म्हणजे कर्तव्य बरोबर होऊन शिवाय फलाचें सुखःदुख बाधणार नाही.

जितके कळतें तितकें करा.

एका माणसाला दोन मुलें होती. पहिली होती मुलगी आणि तिच्या पाठीवर बारा वर्षांनीं त्याला एक मुलगा झाला. मुलीला सोळावें वर्ष लागल्यावर एक चांगला कुलशीलवान मुलगा पाहून त्यानें मुलीचें लग्न करून दिलें. लग्ना-नंतर दोनतीन वर्षे तिचें उत्तम चाललें. पुढें दुर्दैवानें नवऱ्याला एका बाईचा नाद लागला, घरामध्ये बायकोला प्रत्यक्ष तो असा छळत नसे, पण तो तिच्याशीं भाषण करायचा नाही, तिची कांहीं चौकशी करायची नाही. तिला औषधपाणी वगैरे द्यायचा नाही वर्षभर जेव्हा असे चाललें तेव्हां तीं कंटाळली आणि तिनें आपल्या बापाला पत्र लिहिलें. तिला आणण्यासाठी त्याने आपल्या धाकट्या मुलाला पाठवलें, सात आठ वर्षांचा तो मुलगा आपल्या बहिणीच्या घरीं गेला. मेव्हणा त्याच्याशीं अगदीं चांगला वागला. बहीणभाऊ निघायची तयारी होऊन गाडी दारापुढें आली. दोघेजण गाडींत बसल्यावर मेव्हणा आपल्या बायकोला म्हणाला, “आतां मी बोलावीन तेव्हांच ये.” मुलगी माहेरी आली व बापाने सहज विचारले, “तुझ्याशीं बोलतात का?” मुलीच्या डोळ्यांत पाणी आले आणि तिनें मानेनेंच ‘नाहीं’ म्हणून सांगितलें. तें पाहून मुलगा म्हणाला, “बाबा! ताई खोटें बोलते. माझ्या समोर ते तिच्याशी बोललें.” बाप आपला गप्प बसला,

तात्पर्य—व्यवहारामध्ये सुद्धां ज्याची जेवढी योग्यता असेल तेवढेंच त्याला कळतें. परमार्थांत हाच नियम लागू आहे. आज आपल्या संतांचे ग्रंथ

पूर्णपणे कळणें शक्य नाहीं. साधकवृत्तीनें राहून साधनानें बुद्धि शुद्ध तयार झाल्या-
नंतरच संतांच्या बोलण्याचा खरा अर्थ कळतो. ज्या भूमिकांची आपल्याला आज
अंधुक कल्पना देखील नाही, त्याचें वर्णन वाचीत असतां आपण त्या शब्दाचा
वेगरीत अर्थ करतो. म्हणून संतांच्या ग्रंथांचा अर्थ लावीत बसण्यापेक्षां आज
जितकें कळतें, तितकें आचरणांत आणा म्हणजे पुढचें आपोआप कळेल.
परमार्थ हें जीवनाचें शास्त्र आहे. स्वतः आचरण केल्याशिवाय तें योग्य रीतीनें
कळणारच नाहीं.

द्रौपदीचें वस्त्रहरण

पांडव संघूतामध्ये हरल्यानंतर दुर्योधनानें द्रौपदीला समेत आणण्याचा
हुकूम सोडला. दुःशासनानें तिला समेमध्ये आणली. तिच्यावर मोठा भयंकर
प्रसंग आला होता. आतां काय होणार, म्हणून सर्व सभा तटस्थ बसली होती.
द्रौपदीनें धर्माला सांगितलें, “आपण माझे रक्षण करा.” धर्म म्हणाला “सत्य हें
माझे व्रत आहे. तें सोडून मला तुझे रक्षण करता येत नाहीं.” तिनें भीमाला
विचारलें, तेव्हां भीम म्हणाला, “काय करूं ? हा धर्म मला कांहीं करूं देत नाहीं.”
त्याची आज्ञा मी कशी मोडूं ?” तिनें अर्जुनाकडे पाहिलें तर अर्जुन मान
सालीं घालून बसला. नकुल व सहदेव हे तर बोलूनचालून लहानच होते.
आतांपर्यंत तिला असे वाटत होतें कीं, “आहेत माझे पांडव ! ते
जाला भारी आहेत, मला भीति नाहीं.” पण आज या प्रसंगीं “प्रत्येकजण
आपल्या स्वार्थाकरितां आहे, माझे रक्षण करण्यास कोणी पुढें येत नाहीं” असा
अनुभव तिला आला. त्या वेळीं तिनें भगवंताला हांक मारली आणि त्यानें तिची
राज राखली. हा प्रसंग होऊन गेल्यानंतर पुढें कांहीं दिवसांनीं श्रीकृष्ण पांडवांशीं
सहज बोलत असतां द्रौपदी म्हणाली, “कृष्णा ! वस्त्रहरणाच्या प्रसंगीं तूं
वेणारच जर होतास तर माझी इतकी विटंबना होई पर्यंत कां वाट पाहिलीस ?”
तेव्हां श्रीकृष्णांनीं उत्तर दिलें, “द्रौपदी ! मी तरी काय करूं ! तुला मदत
लावी म्हणून मी जणूं काय बाहेर येऊन उभा होतो, परंतु तुझे लक्ष माझ्याकडे
नव्हतें. हे पांडव आपलें रक्षण करतील असें तुला वाटत होतें. ती कल्पना जाऊन
तुला हांक मारलीस नि मी तत्काळ आलों.”

तात्पर्य—जोपर्यंत जगाची आस तोंपर्यंत भगवंत नाही खास. भगवंताला खेचून आणण्यास अनन्यता हाच मार्ग आहे. “तुझ्यावांचून मला आतां कोणी नाही.” अशी वृत्ति बनली, कीं भगवंताला येण्यावांचून गत्यंतर नाही. सर्व साधनांचे पर्यवसान अनन्यतेमध्ये होणे जरूर आहे. अनन्यता येण्यास पैसा, विद्वत्ता, देहकष्ट वगैरे कांहीं लागत नाही, फक्त निर्मळ प्रेमानेच अनन्यता साधते. म्हणून भगवंताची भक्ति श्रेष्ठ आहे.

ज्ञानापेक्षां भक्ति श्रेष्ठ

श्रीकृष्णांनी उद्धवाला ज्ञान सांगून झाले. उद्धवाला वाटले कीं “ बस ! आतां काय जाणायचे राहिले ? प्रत्यक्ष भगवंताच्या मुखांतून मी ज्ञान ऐकले ना ! ” तेव्हां श्रीकृष्ण मनांत म्हणाले, “ या बेढ्याला भक्तीचे रहस्य कळलेले नाही. म्हणून याला गोपींच्याकडे पाठविला पाहिजे. ” कांहीं दिवस गेल्यावर भगवंत म्हणाले, “ उद्धवा ! माझे एक काम कर. लहानपणीं मी गोकुळांत होतो तेथे त्या अडाणी गोपींना माझा फार लळा लागला, पुढे कामाकरितां नाइलाजात मला मथुरेला जावे लागले. त्या गोपींना माझा वियोग झाल्याने फारच वाईट वाटले. मी ऐकतो कीं, अजून त्या शोक करितात. म्हणून तू मुद्दाम तेथे जा आणि त्यांना ज्ञानाच्या चार गोष्टी सांगून त्यांचे समाधान कर व परत ये. ” आपल्यावर मोठीच कामगिरी भगवंतांनीं सोंपविली आहे असे समजून उद्धव उत्साहाने निघाला. तो गोकुळांत पोचल्यावर सर्व गोपींनीं त्याचा मोठा सत्कार केला आणि प्रत्येक गोपीने श्रीकृष्णाच्या खुशालीबद्दल हजार प्रश्न विचारून त्याला नुसते भंडावून सोडले. मग मात्र त्याच्याने रहावेना व तो सर्व गोपींना म्हणाला, “ बायांनो ! तुम्ही चुकत आहांत. परमात्मा खरा सगुण नाही. निर्गुण आहे. सगुण अशाश्वत आहे, ते केव्हांतरी जाणारच, त्याचा वियोग हा ठरलेलाच आहे. ” उद्धवाचे हे बोलणे ऐकून सगळ्या गोपी हसू लागल्या आणि बावरलेल्या उद्धवाला म्हणाल्या, “ उद्धवा ! कृष्णाने तुला फसवले रे फसवले ! तो इतका मोठा झाला तरी त्याचा लहानपणचा नाटकी स्वभाव अजून जात नाही. अरे, कसले सगुण, निर्गुण, अशाश्वत आणि वियोग घेऊन बसला आहेस ! आम्ही ‘कृष्णा ! ये’ अशी हांक मारल्यानंतर न येण्याची त्याची छाती आहे काय ? उद्धवा ! आमच्या प्रत्येकीच्या हृदयांत तो श्यामसुंदर बसलेला आहे. आम्हांला हवा तेव्हा

नाही त्याला बाहेर काढून त्याच्याशीं खेळतो, त्याच्या ज्ञानाला तूं भुलूं नकोस. त्याला तुझ्या प्रेमाचा चटका लाव. म्हणजे बघ कसा तुझ्या मार्गे मार्गे येईल ! गोकुळामध्ये एक महिनाभर उद्धव राहिला, रोज गोपी त्याच्या भोंवती जमत. त्याला श्रीकृष्णाच्या बाललीला सांगत. त्या सांगतांना सर्वांच्या डोळ्यांना अश्रु-वारा लागत आणि सांगणाऱ्या गोपींचा कंठ दाटून येई. झालें, उद्धवाची दृष्टीच बदलून गेली. ज्या दिवशीं तो परत येण्यास निघाला त्या दिवशीं वृंदावनाच्या मार्तीत तो अक्षरशः लोळला आणि सर्व गोपींना नमस्कार करून भगवंताच्या नामांत दंग होऊन वाट चालूं लागला.

तात्पर्य—भक्ति ही ज्ञानाची आई आहे. मोठा ज्ञानी झाला तरी भक्तीचें हृदय शिकण्यासाठीं त्याला भक्ताकडेच जाणें जरूर आहे. नुसतें ज्ञान कोरडें, वाझ व तर्कट असतें. परमार्थाची सर्व गोडी, साधनाचें सर्व माधुर्य, साधूचें सर्व समाधान भक्तीमध्ये सांठविलेलें आहे. म्हणून भगवंताला नेहमीं प्रार्थना करावी ती, “भगवंता ! तुझी भक्ति मला दे.”

अंतःस्त्यागी व बहिःसंगी

रावणानें सीतेचें हरण केल्यावर रामचंद्र शोक करूं लागले. तें पाहून पार्वती शंकराला म्हणाली, आपण ज्या देवाचें नांव अहोरात्र घेतां तो आपल्या गायकोसाठीं केवढा शोक करतो आहे तें पाहा ! पुष्कळ वेळां साधीं माणसें सुद्धा तका शोक करीत नाहीत. ” हें ऐकून शंकर म्हणाले, “ पार्वती ! तूं चुकतेस, रामचंद्राचा हा शोक वरवरचा आहे, खरा नाही. भगवंतानें मनुष्यदेह धारण केला आहे, त्याला अनुसरून तो वागत आहे. ” पार्वती म्हणाली, “ आपण म्हणतां हें मला खरें वाटत नाही; कारण ‘सीता, सीता, असें म्हणून राम झाडांना अलि-प देत आहे. तो सीतेसाठीं खरा वेडा झाला आहे. ” यावर शंकर म्हणाले, “ आपण असें करूं ! तूं सीतेचें रूप घे आणि त्याच्या वाटेत जाऊन उभी राहा. काय होतें तें आपण बघूं ” ठरल्याप्रमाणें पार्वतीनें हुबेहूब सीतेचें रूप घेतलें आणि रामचंद्र चालले होते त्या वाटेमध्ये जाऊन ती उभी राहिली; पण श्रीराम-चंद्रांनीं तिच्याकडे लक्षच दिलें नाही. बरेच वेळां पुढें येऊन ते लक्ष देत नाहीत असें पाहून पार्वती त्यांना म्हणाली, “ हें काय ! मी सीता समोर आहे ना ! ” त्या वेळीं मात्र श्रीरामचंद्र किंचित् हंसले आणि म्हणाले, “ जगन्माते !

तू आदिमाया आहेस. तुझ्या तडाख्यां तून कोण सुटला आहे ? पण ज्याने तुला ओळखली त्यापुढे तुझी नांगी पडली. मी तुला पक्का ओळखून आहे. तू परत जा." हे शब्द ऐकन पार्वती एकदम लाजली आणि मुकाट्याने परत गेली.

तात्पर्य—ज्या व्यहारामध्ये आपण आहोत त्याचे सोंग बरोबर बजावले पाहिजे. पण आंतमध्ये मात्र ते शिरतां कामाचे नाही. आंतमध्ये भगवंताचे अनुसंधान ठेवावे व बाहेर प्रपंचाचे कर्तव्य करावे.

हट्टाग्रह फार वाईट

एका गृहस्थाचा संसार बराच मोठा होता, त्याला एकंदर सहा मुली व चार मुलगे होते. त्या सर्वांचे करतां करतां त्याच्या नाकीं नऊ आले. पण परमेश्वराच्या कृपेने मुलींचीं लग्ने नीट पार पडलीं, मुलांचे शिक्षण चांगले होऊन प्रत्येकजण उद्योगाला लागला आणि याने स्वतः पेन्शन घेतल्यावर त्याच्या मनांत संन्यास घ्यावा असे येऊ लागले. तो म्हणे, "मी या प्रपंचाला फार कंटाळलो आहे. मला येथे राहणे आतां सहन होत नाही. मोठा मुलगा म्हणाला, "बाबा ! तुम्ही आतां अगदीं स्वस्थ रहा. तुम्हीं प्रपंचांत फार लक्ष घालूच नका. आम्ही सगळा व्यवहार करूं." पण त्याने घरांतून निघून जाण्याचा हट्ट धरला, तेव्हां नाइलाज म्हणून त्याच्या बायकोने आणि मुलांनी परवानगी दिली. तो काशीला गेला आणि तेथील तारकामठांत त्याने संन्याश्रम घेतला. रोज भिक्षा मागून तो जेवित असे. काशीमध्ये त्याच्या ओळखीची एक म्हातारी राहात होती. ती भिक्षा मागत आहे हें पाहून ती म्हणाली, "स्वामी ! तुम्ही रोज माझ्याकडेच भिक्षेला येत जा. तुम्हाला पुरेल एवढे अन्न मी घालीत जाईन." जास्त घरे फिरण्याचा त्रास नको म्हणून म्हातारीचे म्हणणे कबूल केले. चार महिने याप्रमाणे चांगले गेले. पुढे म्हातारी आजारी पडली. तिला दुसरे कोणीच नव्हते म्हणून संन्याशालाच तिचे खाणे-पिणे व औषधपाणी करावे लागले. मठ सोडून तो तिच्याच घरी जाऊन राहिला. ज्या स्वांमींनी त्याला संन्यास दिला ते म्हणाले, "अरे ! आपली उपासना सोडून म्हातारीचे औषधपाणी करण्यात तू गुंतला आहेस. मग घरी आपल्या प्रपंचांत होतास ते काय वाईट होते ! शेवटी तो काशी सोडून मुकाट्याने आपल्या घरी येऊन राहिला.

साक्षात्कार

(प्रकरण दुसरें.)

लेखक: के. के. प्रधान

माझी सुटी संपत आली होती. मुंबईला जायच्या आदल्या दिवशी आम्ही दोघांनी शेजारच्या टेकडीवरील एका निसर्गरम्य ठिकाणाला भेट देण्याचें ठरविलें. तेथे वरच एक लहानसें संगमरवरी श्रीदत्तत्रेयाचे देऊळ होतें. बाजूने एक शुभ्र पाण्याचा झरा खाली प्रवरा नदीमध्ये लहानया घबधब्या सारखा कोसळत होता. तेथे गेल्यावर भोवतालची खालची सर्वच खेडी, शेत, मळे, आंबराई सर्व काही दूरवर स्पष्ट दिसत होतें मधूनच प्रवरा नदीचे पात्र नागमोडी अर्धचन्द्रासारखे वळण घेवून पद्मनाभच्या वाड्याशेजारूनच पलीकडल्या एका दुसऱ्या गावाकडे वहात जात होतें. भोवतालची बहुतेक जमीन पद्मनाभच्याच मालकीची होती. त्यात कितीतरी विखुरलेल्या शेतकऱ्यांच्या झोपड्या पाहून मल आमच्या शेतीसंबंधी झालेल्या संवादाची आठवण झाली. मी पद्मनाभला म्हणालों," का रे पद्मनाभ ! या गावातील व आसमंतातील सर्व शेतकरी वर्ग कसा सुशील आणि समजूतदार दिसतो आहे नाही. तेव्हा तुझ्या जमीनीचे वांटप झाल्यावर त्यांच्या शेतातील धान्य ते काळ्याबाजारात विकावयास कातील असे वाटत नाही "

त्यावर पद्मनाभ म्हणाला, " होय आमच्या कडला बहुतेक सर्व शेतकरी वर्ग सालस आणि गरीब आहे. हा सर्व परिणाम माझ्या वडिलांच्या शिकवणूकीचा आहे. परंतु त्यांचे नातेवाईक, काका-मामा व ओळखीची इतर मंडळी त्यांना काळ्याबाजाराची लालूच दाखल्याशिवाय रहातील काय? इथूनच कांहीं थोड्या मैलांच्या अन्तरावर रेल्वे स्टेशन आहे. तेथील स्टेशनमास्तर व त्यांचे अितर सहकारी

या लोकांना विघडविल्या शिवाय रहातील असे मला वाटत नाही. तुला माहीतच आहे की आपल्या देशात भाषावर प्रान्तत व त्या प्रान्तातले धान्य या प्रान्तात रेल्वेने पाठविण्यात स्टेशनमास्तरांची अहममिका लागलेली असे. Wagon Priority च्या नांवाखाली मालगाडीचे डबेच्याडबे भरून हे धान्य देशाच्या या टोकापासून या टोकापर्यंत प्रवास करी. त्या वॅगन्स आधी भरण्याकरिता व्यापाऱ्यांचे दलाल व शेतकरी स्टेशनमास्तरांना व त्यांच्या सहकाऱ्यांना वाटेल तितके पैसे लांच म्हणून चारत, आतां जरी ती प्रथा बंद पडली असली तरी देखील त्यावेळेला सर्वांस विघडलेली सर्व शेतकऱ्यांची मनोवृत्ती या ना त्या मार्गाने आम्हास पुढे बाधक होणारच. मी तुझ्याकडे मुंबईला असताना आपण मुंबईमध्ये भरमसाट बाढणाऱ्या वस्तूच्या भावांविषयी वरेंच बोललों. अगदी तीच व्यापारी फसवे-गिरी या शेतकऱ्यांत अितक्या वर्षात रोमारोमात भरून गेली आहे. नुसता उपदेश करून नीतितत्वे मनात बिंबत नाहीत, रुजत नाहीत, घर घरत नाहीत. त्यासाठी प्रत्येक शेतकऱ्याच्या मनोवृत्तीत पालट झाला पाहिजे. आणि तो पालट होण्यासाठी त्याला योग्य तऱ्हेचे शिक्षण देऊन त्याचे अज्ञान तर दूर केलेच पाहिजे; परंतु देशकल्याणाचे ध्येय त्यांच्यासमोर इतक्या जाज्वल्य तऱ्हेने मांडलें गेलें पाहिजे की इतर प्रत्येक देशाप्रमाणे आमचाही देश खूप उन्नत स्थितीपर्यंत आम्ही नेणारच अशी सुखस्वप्ने त्याला पडलीं पाहिजेत व त्या सुखस्वप्नांमधून यांच्यात अतींद्रिय तंद्री निर्माण झाली पाहिजे. कलासक्त काय, देशभक्त काय, किंवा इश्वरभक्त काय, या सर्वानाच त्या दिव्य तंद्रीचे, तल्लीनतेचे महत्त्व पटवून दिलें पाहिजे. म्हणजे आज ना उद्या तू साक्षात्कार साक्षात्कार म्हणून जे काही विचारतो आहेस तो त्यांना होईलच होईल यांत कांहीं शंका नाही. ” मी मध्येच मोठ्या अधीरतेने म्हणालों “तुला एक विचारू का पद्मनाभ ? तुला जो साक्षात्कार, साक्षात्कार म्हणून म्हणतात तो झालाच असणार नाही रे ? तो कसा होतो आणि तो होताना व झाल्यावर नंतरच्या त्याच्या आयुष्यात माणसाला काय वाटते रे ? ”

यावर पद्मनाभ त्याच्या नेहमीच्या संवयींप्रमाणे एकदम स्तब्ध झाला व आपले विशाल नेत्र दूर क्षितिजापलीकडे कोठेंतरी लावून विचार करून मग सावकाश बोलू लागला.

“ काय सांगणार तुला माधवा, आपणाकडे परमेश्वराबद्दल जशा खोळ्या कल्पना पसरविलेल्या आहेत ना तशाच किंवा त्यातून निखालस खोळ्या कल्पना व समज लोकांमध्ये साक्षात्काराविषयी आहेत. परमेश्वरी साक्षात्कार व आपलें नित्याचें जीवन यांचा घनदाट असा संबंध आहे. आपल्या नित्याच्या जीवनांत आज जो दिवस उगवला आहे त्यात मी जगणार, दिवसभरात इतकी कामे पुरीं करणार, इतके पैसे मिळविणार व असाच रोज उद्योग करून माझा संसार सुखाचा करणार, वगैरे क्षणोक्षणी वाटणाऱ्या साध्यासुध्या विचारांतूनसुद्धा या साक्षात्कारी आनंदाची छटा न छटा पसरलेली असते. जीवनात कितीही दुःखांचे, अगदी तीव्र दुःखांचे प्रसंग जरी आले तरी काही कालानंतर पुन्हा एकदा आपल्या मनाला शान्त पातळीवर आणणारा एक अतींद्रिय सुप्त साक्षात्कारी आनंद तो याच साक्षात्काराचा साक्षीरूप अनुभव आहे. मी मद्या तुला तंद्री, तल्लीनता याविषयी सांगत होतो ना ? त्याचें महत्त्व हा साक्षात्कार होण्यांत कमालीची मदत म्हणूनच आहे. कोणत्याही कार्यात, विषयात, खेळात, गप्पागोष्टीत मन अत्यंत रमलें कीं तें मन आपला मनपणाच विसरू पहातें. त्या तंद्री तल्लीनतेंत एकाग्र चित्तामुळे मीपणाचा लोप होऊं लागतो व शेवटी मीपणा इतका विरघळून जातो कीं मन उन्मन होतें. उन्मन मनाला मन म्हणावें कीं नाही हा एक प्रश्नच आहे. कारण त्या स्थितीत तें आपल्या नित्याच्या परिचयाचें मन नसतें. काही निराळे असतें सांगायचें असें की तंद्री, तल्लीनता परमेश्वरी साक्षात्काराची मानवाला पदोपदी चाहूल देणारी सुवर्णसंधीच आहे असें समज. अशी दिव्य तंद्री व तल्लीनता आपणास वारंवार लागू लागली की आपलें शरीर, मन व बुद्धी हीं सर्व तो महान साक्षात्कारी आनंद मिळविण्यास क्षम होतात, मनाला वारंवार उन्मनाकडे झेप घेण्याची संवय होते व काही प्रयत्न न करतां एकाग्रता साध्य होते.

हीच सहजसाध्य एकाग्रतेची संवय मी माझ्या स्वतःच्या अंतःकरणाला लावून मानवी यंत्रणा तरी अंतर्बाह्य काय आहे याचा खोल शोध घेऊं लागलों. अरे, या यंत्रयुगात मोठ्या मोठ्या अगडबंब यंत्रांची घडण कशी केली आहे तें आपण शिकतो पण मानव हें यंत्र कसें चालतें याचा आपल्या जीवनांशी घनदाट

संबंध असून सुद्धा आपण कधी म्हणजे कधीही त्याचा विचार करीत नाही. किती आश्चर्य आहे नाही हे ? किती वेडे आहोत आपण !

हा शोध घेण्याचा एकदा का माणसाला नाद लागला की मनुष्य थेट आपल्या अगदी उगमाचा शोध लावल्याखेरीज रहात नाही. मानव हा फक्त शरीर, मन, बुद्धी या त्रयीचाच बनलेला आहे असे त्यास वाटते. त्याखेरीज आपल्यात चौथे काही आहे असे मानवाला कधीच वाटत नाही. किंबहुना ते चौथे जे काही आहे ते आपण. खरेखुरे आहोत हे त्याला असा शोध घेण्याचा नाद लागल्याशिवाय कळतच नाही. माझे शरीर, मन, बुद्धी, कोण चालविते ? का ते तिघेही स्वतंत्र किंवा एकमेकांच्या आधाराने चालतात ? माणूस असा विचार करू लागला की सहाजिकच क्षणोक्षणी तेरड्यासारखे रंग म्हणजे लहरी बदलणाऱ्या मनाची त्याला प्रथम जाणीव होते व माझे मन हे सर्वच्या सर्व खरेखुरे आहे की त्यावेळेला मनाची जी जी स्वच्छंदी लहर आत उठली तिलाच मी मन म्हणतो काय ? हा त्याला प्रश्न पडतो. मग आपल्या बुद्धीने [म्हणजे मनाच्या सूक्ष्म एकाग्र झालेल्या व होणाऱ्या द्रव्याने] तो त्या लहरीवर तावा मिळवावयास पहातो. अशा प्रकारे मनाला स्थैर्य प्राप्त करून देण्याचा जन्मभर प्रयास करतो. परंतु होते मात्र उलटेच तो या प्रयत्नात यशस्वी तर होत नाहीच पण वयोमानाप्रमाणे कांहीतरी खोटीनाटी मतप्रणाली स्वतःशी पक्की करून आपल्या आयुष्याला निरर्थक वागण्यात, विचारात, ध्येयात नियमबद्धता आली आहे असे समजून गंभीरपणाने आयुष्य व्यतीत करू लागतो. अशा तऱ्हेने स्वतःच्या शाहाणपणाची हुशारीची केवळ शेखी मिरवितो. असेच करतां-करता एक दिवस आपला जीवन-क्रम संपवितो.

स्वतःचा अंतर्यामी खोल शोध घेतल्यास त्यास असे नक्की कळून येईल की त्याची सर्व यंत्रणा म्हणजेच शरीर, मन, बुद्धी त्याच्या खऱ्याखुऱ्या मी स्वरूपाच्या ताब्यात आहे. हा खरा मी शरीर, मन, व बुद्धी यांच्यामागे राहून त्याच्या मनाची ऐकाग्रता साधून त्या तंद्रीत व तल्लीनतेत त्याला वाटणाऱ्या व भासणाऱ्या तात्पुरत्या मी चे स्वरूप हरघडी पालटत असतो. शेवटी, शेवटी तर या मनाच्या तंद्री तल्लीनतेच्या संवयीने मनाची ऊन्मनीय स्थिती करून त्याच्या मी चे स्वरूप त्याच्याच अंतर्यामी खोल दडून बसलेल्या एका अविनाशी, अनंत, आनंदायी मीशी एकरूप करून कायमचेच पालटून टाकतो. हा मी च त्याची बुद्धी मन व शरीर चालवतो आणि हा मीच त्याचे अगदी खरेखुरे स्वरूप.

बधितलेंस माधव ! अशी ओहे या दिव्य तंद्रीची व तल्लीनतेची महती. मनाच्या या कल्पनातीत एकाग्र स्थितीत ज्या या महान मी चा त्याला प्रत्यक्षात अनुभव येतो तो अनुभव किती दिव्य, परममंगलमय असेल नाही ? या अनुभवाचा हा सुखदायी तेजस्वी संजीवनी संदेश घेऊन एक कधीही न चाखलेला अतींद्रिय आनंदाची ऊर्मि याच महान मीतून थेट त्याच्या बुद्धी, मन व शरीर या सर्व प्रांतातून इकडून तिकडे व तिकडून इकडे अशी क्षणार्धात आकाशात वीज चमकल्यासारखी फिरते व त्याच्या बुद्धीच्या, मनाच्या व शरीराच्या कानाकोपऱ्यात शिरून डोहात बुडवून टाकते. याच अनुभवाला ब्रह्मानंद किंवा साक्षात्कार असे म्हणतात. कळले तुला माधव ?

हा साक्षात्कार म्हणजे निर्गुण, निराकार अश्या सर्वव्यापी परमेश्वराचे आपल्यात वसत असलेल्या त्याच्या स्वरूपाचे पहिलेवहिले महामंगल व सुखदायी स्फुरण. आपल्या शरीर, मन व बुद्धी या तिन्ही भागांना सर्वस्वी व एकाच वेळेला सुखवून तो या स्फुरणाने त्याच्या निराकार निर्गुण स्वरूपाकडे जाण्याचा आपला राजमार्ग खुला करून देतो. या राजमार्गावर उमटलेली त्याची ही मंगल पाऊले त्याच मार्गावर मोठ्या उत्साहाने पदार्पण करणाऱ्या मानवाला आपल्या मंगल चिन्हानी एकसारखी त्या चिरंतन अविनाशी स्वर्गहाकडे जाण्याला उत्तेजित करतात व शेवटी त्याला त्याचे सर्वसुखाच्या माहेरघरीं अचूक नेऊन पोहोचवितात. या स्फुरणाच्या पहिला अनुभवाबरोबरच “ मी जन्मभर विषय सुखातून म्हणजे पैशातून, इस्टेटीतून, स्त्रीसुखातून, व्यसनातून जे काही सुख अगदी अट्टाहासाने आजपर्यंत माझ्या आयुष्यात शोधीत होतो तें तेच हे दिव्य सुख तोच हा दिव्य आनंद ” हे त्याला ताबडतोब कळून चुकते. या आनंदापुढे, या स्फुरणाबरोबर, अगदी त्याच क्षणी त्याला सर्व विषयसुखे अगदी निर्जीवी वाटू लागतात. परंतु सवयीमुळे हे महान सुख मिळाल्यावर सुद्धा काही वर्षे तो आपल्या तुटपुंज्या विषयसुखाचा पिच्छा सोडीत नाही.

अरे ! गीतेंत, ‘उद्धरेत आत्मन, आत्मानम्, नात्मानम् अवसादयेत’ ही जी भगवंताची उक्ति आहे, त्याचे अनुकरण करण्यास अशा तऱ्हेचा साक्षात्कार झाल्यानंतरच माणूस क्षम होतो. कारण त्यापूर्वी उद्धार म्हणजे काय हेंच त्याला कळत नाही व तो स्वतःला कसा करायचा हे तर त्याहून कठीण. त्या महाआनंदाच्यामुळे विषयसुखे जरी अगदी फिकी पडली तरी अनंत जन्मीच्या संवयी

मुळे माणसाची त्याकडची ओढ एकदम कमी होत नाही. तो इतर माणसांसारखाच विषयसुखात पूर्वीसारखाच रममाण झालेला असा साक्षात्कारानंतरही दिसतो.

परंतु आता त्याला अंतर्धामी महाआनंद म्हणजे काय तें कळून चुकलेलें असतें. त्यामुळे नकळत का होईना तो दर विषयसुखाच्या, उपभोगाच्या वेळी व उपभोग घेतल्यावर त्या त्या विषयसुखाची तुलना या महाआनंदाबरोबर करू लागतो व याच तऱ्हेने काही वर्षे आयुष्य घालविल्यावर हे महासुख सर्व सुखात श्रेष्ठ असून तेच आपला एक अविभाज्य घटक बनले आहे अशी त्याच्या बुद्धीची खातरजमा होते, या परिपक्व झालेल्या बुद्धीला स्थितप्रज्ञ असे म्हणतात व साक्षात्कार झाल्यापासून हरघडीला अधिकाधिक परिपक्व होत असलेल्या बुद्धीला ऋतुंभरा प्रज्ञा असे म्हणतात. सर्वसाधारण माणसाची बुद्धिमत्ता व साक्षात्कारी माणसाची बुद्धिमत्ता यात एवढा मोठा फरक आहे. सर्वसाधारण बुद्धिमत्ता साक्षात्कारानंतर विचारपूर्वक ऋतुंभरा स्थितीतून स्थितप्रज्ञ स्थितीत जलद होऊन जाणे हे साक्षात्कारी माणसाच्या प्रयत्नांवर म्हणजे 'उद्धरेत् आत्मना आत्मानम् नात्मानम् अवसादयेत्' या म्हणीच्या उपदेशानुसार वागण्यात आहे.

त्यानंतर माणूस विषयसुखात राहून सुद्धा विषयसुखात सापडत नाही. सगळी तो संन्यासी असो, वानप्रस्थाश्रमी असो किंवा तुझ्यासारखा गृहस्थाश्रमी असो, हे सर्व आश्रम पत्करणे वा न पत्करणे हे त्याच्या खुशीवर अवलंबून असते. काय सांगावे? मला वाटले तर उद्या हा संन्यासाश्रम सोडून देऊन मी सुद्धा उद्या तुझ्यासारखा गृहस्थाश्रमी होईन.

हे शेवटचे शब्द पद्मनाभ बोलण्याच्या भरात नकळत बोलून गेला. एरवी तो स्वतःविषयी मोठ्या दक्षतेने काही एक बोलत नसे. परंतु नंतर एकदम म्हणाला, "चल माधव ! फार उशीर झाला. आपण घरी जाऊया. तुला आज मुंबईला जावयाचे आहे ना ? मी ते विसरूनच गेलो."

आम्ही झपाझप घराच्या दिशेने पाउले टाकून काही एक न बोलता घरी येऊन पोहोचलो. पद्मनाभची आई म्हणाली, "अरे माधव ! आज तू सकाळी स्नानही केले नाहीस. लवकर स्नान उरकून घे. आता ही पहिली बस गेली तर दुसऱ्या बसचा काही भरवसा नाही."

पद्मनाभ म्हणाला, "माधव, लवकर, लवकर आटप. आपण जेऊन घेऊ या. मी तुझ्या बरोबर बसस्टँडपर्यंत येतो. एका आठवड्यानंतर मीही मुंबईला येईन म्हणतो. तेव्हा काय करावयाचे ते सर्वच आपण तिकडे ठरवू."

(अपूर्ण)

श्री साईबाबांच्या कांहीं जुन्या आठवणी

लेखक- श्री. नानासाहेब अवस्थी

श्री. नानासाहेब अवस्थी हे श्री साईबाबांच्या काळांतील व त्यांचा ३/४ वर्षे सहवास लाभलेले त्यांचे एक हयात भक्त आहेत. आमच्या विनंतीवरून बाबांच्या काळाची आठवण करून देणारा हा लेख वार्धक्यांत असतांही त्यांनी लिहिला, याबद्दल आमच्याप्रमाणे वाचकही त्यांचे ऋणी आहेत.

सदरहुप्रमाणे या लेखांत ज्यांचा उल्लेख आला आहे ते बाबांचे दुसरे हयात व एक श्रेष्ठ भक्त श्री. बाळासाहेब रेगे (इंदूरचे माजी हायकोर्ट जज) यांनाही आम्हीं विनंती केली होती. परंतु प्रकृतीच्या अस्वास्थ्यामुळे लेख लिहिणे त्यांना शक्य झाले नाही. त्यांनीं एका काव्याच्यारूपाने बाबांना आळविले आहे. याच अंकीं ती कविता देण्यांत आली आहे. तसेच यानंतरच्या काळांत श्री बाळासाहेब रेगे यांच्याही लेखाचा लाभ साईलीलेला घडेल असें त्यांनीं आश्वासन दिले आहे.

-संपादक

श्री साईनाथ महाराज यांना समाधिस्थ होऊन आतां एकावन वर्षे झाली आहेत. गेल्याच वर्षी त्यांची सुवर्णमहोत्सवी पुण्यतिथि आपण मोठ्या समारंभाने साजरी केली. त्यांत भाग घेण्याचा लाभ मला घडला हें मी माझे मोठे भाग्य समजतो. माझे परमपूज्य वडील कै. दाजीसाहेब अवस्थी हे श्री भगवत् गीतेचे प्रेमळ भक्त. गीतेप्रमाणे आपले आचरण ठेवण्यासाठी सदैव झटणारे भाविक होते. इंदूर येथे असतां बाबांचे परम भक्त श्री. बाळासाहेब रेगे (सेवानिवृत्त हायकोर्ट जज) यांची व माझ्या वडिलांचीं दाट मैत्री होती. त्यांच्याकडून माझ्या वडिलांस साईबाबांची माहिती झाली. श्री. बाळासाहेब नेहमीं आपल्या गुरुमाऊलीचे वर्णन तळमळीनें करायचे.

ते १९१४ साल होतें. त्या सालच्या नाताळांत दोघानींही शिरडीस जाण्याचें ठरविलें. माझे वडील शिरडीस त्याप्रमाणें गेले ते बाळासाहेबांच्या सोबतीनें.

पहिल्याच भेटींत बाबांनीं माझ्या वडिलांस विदेही अवस्थेंत नेऊन सोडलें. हें त्यांचें पूर्व सुकृत समजायचें. पहिल्या भेटींत माझ्या वडिलांची साईनाथांवर श्रद्धा बसली. त्यांच्या मनांत ज्या कांहीं शंका होत्या त्यांचें निराकरण या पहिल्याच भेटींत झालें आणि माझे वडील बाबांचे भक्त बनले.

बाबाची तेव्हापासून केवळ त्यांच्यावरच नव्हे तर आमच्या सान्या कुटुंबावर कृपादृष्टी वळली. सुमारे पंचावन वर्षे होतील त्या घटनेला. त्यावेळेपासून तों तद्दत् आतांपर्यंत आम्हीं सारे कुटुंबीय त्यांच्या कृपेस पात्र होऊन राहिलों आहोत. वडिलांच्या पुण्याईचा वारसा आमच्या वाढ्यास आजवर आला आहे हें आमचें केवढें मोठें भाग्य !

मला बाबांच्या दर्शनाचा व सहवासाचा लाभ घडला तो १९१५ ते १९१८ पर्यंत (बाबा समाधिस्थ होईपर्यंत). १९१५ सालीं मी शिरडीस बाबांच्या दर्शनास गेलों, त्याची आठवण मला आजही होते. त्यावेळीं आम्ही कोपरगांव येथें उतरून बैलगाडीनें आपटतधोपटत शिरडीस गेलों. बाबांचें वास्तव्य मशिदींत असे. रा. सा. साठे व कै. काकासाहेब दीक्षित यांचे त्यावेळीं तेथें दोन वाडे उभे होते. तसेंच श्री बुटी यांच्या वाड्याचें बांधकाम चालू होतें; त्याकाळीं श्रीमती सुंदराबाई क्षीरसागर ह्या बाबांच्या सेवेत मग्न झालेल्या होत्या. संत मिराबाई, जनाबाई यांच्या परंपरेतील त्या भासत असत. बाबांची शोडषोपचारें पूजाअर्चा प्रथम शिरडींत त्यांनीं सुरू केली. त्या माउलीला आम्ही सारे 'आई' म्हणत असू; आणि खरोखर त्या सर्वांच्या आईच होत्या. चावडीसमोर एक शाळा म्हणून एक लहानसें घर होतें, आईचें वास्तव्य त्या घरांत असे. आम्ही आमचा मुक्काम त्यांच्याकडे करावयाचा.

त्याकाळीं म्हाळसापति, माधवराव देशपांडे, काकासाहेब दीक्षित, दादासाहेब खापर्डे, नानासाहेब चांदोरकर, दाभोळकर, दासगणू महाराज यांच्या-

सारखे प्रमुख भक्त शिरडींत येऊन राहात असत. तो काळ किती भक्तिभावाचा व स्वानंद सुखसोहळ्याचा असेल याची कल्पनाही करता येणार नाही.

बुटींचा वाडा बांधला जात असता त्याच वाटेने बाबा लेंडी बागेत जायचे यायचे व येतेवेळीं तेथें थांबून हात वर करावयाचे व त्या बांधल्या जाणाऱ्या वाड्याकडे पहात जावयाचे. निदान १९१६ सालापर्यंत तेच स्थान बाबांचें समाधिमंदिर होणार अशी कोणाला कल्पनाही नव्हती. त्या जागेवर बाबांचें प्रेम होतें. आम्ही त्या काळीं आईजवळून पूजा, आरतीचें सामान मशिदींत नेत असूं; व जातां येतां तें स्थान पहात असूं; केवढें त्या स्थानाचें महात्म्य आजकाल वाढलें आहे ! त्याकाळीं आमची कल्पना नव्हती असें फार मोठे भाग्य त्या स्थानाला आज आलें आहे, हें त्यांच्या कृपेचें फळ ! त्याकाळीं एक दिवसाआड साईनाथ मिरवत मिरवत चावडींत जात असत व तेथें शेजारती होत असे.

पूज्य आईच्या सांगण्यावरून श्री. बाळासाहेब रेगे यांनीं व माझ्या वडिलांनीं शिरडीस असलेला रथ व पालखी १९१६ सालीं इंदूर येथून शिरडीस आणली. आईच्याच सांगण्यावरून मी पुण्याहून बाबांसाठीं पुणेरी जोड्यांचा जोड घेऊन जात असें. हा माझा क्रम ३।४ वर्षे चालू होता. बाबांच्या पदकमलांनीं पुण्यपावन झालेल्या या जोड्यांचें महत्त्व म्यां पामरानें काय वर्णवें ?

गतवर्षी. बाबांच्या पुण्यतिथीचा सुवर्णमहोत्सव झाला. त्यावेळीं त्याच जोड्यांना आलेलें महत्त्व प्रत्यक्ष डोळ्यांनीं पाहून माझें अंतःकरण किती भरून आलें असेल याचें मी वर्णन करूं शकत नाहीं. याचें कारण बाबांसाठीं मी पुणेरी जोडे घेऊन जात असें त्याची मला शिरडींतील मिरवणुकींत व मुंबईत त्यांच्या त्या पादुका वाजतगाजत व मिरवत थाटानें आणण्यांत आल्या तो देखावा पाहून माझें अंतःकरण भरून आलें असल्यास नवल नाहीं. बाबांच्या पदस्पर्शानें पुण्यपावन झालेल्या त्या पादुका व म्हणूनच त्याचें एवढें महत्त्व हें कोणीही सांगू शकेल.

मला येथें एक गोष्ट पुन्हा सांगावीशी वाटते. गेलीं पंचावन वर्षे मी आणि माझे कुटुंबीय बाबांच्या कृपाछात्राखालीं वावरत आहोंत. तेच आमचा

सांभाळ करीत आहेत. त्या काळांत अनेक संकटे आलीं. परंतु तीं आलीं तशींच त्यांच्या कृपेनें दूरही झालीं, आमची सर्वांची त्यांच्यावर पूर्ण श्रद्धा आहे.

गुरुचरणाची माती । तीच माझी भागिरथी ॥

गुरुचरणाचें ध्यान । तेंच माझें संध्यास्नान ॥

निष्ठा, अढळ निष्ठा पाहिजे व त्याचबरोबर सबुरीही पाहिजे. म्हणजे बाबांची कृपादृष्टि वळल्याशिवाय रहाणार नाहीं, 'माझी देवपुजा । पाय तुझे गुरुराजा ' त्या चरणकमलांवर आपली दृष्टि सदैव खिळलेली राहिली पाहिजे, म्हणजे तुमची मनकामना पूर्ण झाल्याशिवाय रहाणार नाहीं, हा माझा नित्याचा अनुभव मी सर्वांपुढें ठेवीत आहे. बाबांची कृपादृष्टि सर्वांकडे वळावी हीच माझी त्यांच्या चरणीं प्रार्थना,

शिरडी-वृत्त

ऑगस्ट १९६९

या महिन्यांत भक्तांची गर्दी अधिक महिना व श्रावण महिना असे दोन धार्मिक महिन्यांचे दिवस आल्याने गर्दी विशेष गुरुवार व रविवार या दिवशीं होती. यंदाचे वर्षी-पाऊस ही बराच होता. इतका पाऊस दर वर्षी होत नाही त्यामुळे बरेच भक्त आले नाहीत, काहीं कलाकारांनी श्रीपुढें हजेरी दिली. ती खालीलप्रमाणें:—

कीर्तन

श्री. ह. भ. प. वसंतबुवा लोणीकर महाराज, मु. लोणी, ता. मेहकर जि० अकोला (विदर्भ).

श्री. ह. भ. प. रामराव गोविंदराव पाटील, मु. चिखली, जि. बुलढाणा (विदर्भ).

श्री. ह. म. प. लक्ष्मणबुवा शिर्डीकर, मु. शिर्डी, संस्थानगवई यांची कीर्तने
नेहमीप्रमाणे,

प्रवचन

वे. शा. सं. डॉ. डी. बी. काटे, मु. नागपूर.

गायन व भजन

श्री श्रीपादराव जमखंडी. साईनाथ निलगमू हुबळी (म्हैसूर).

श्री प्रभाकर बाळकृष्ण राणे मुंबई,

श्री राजा नावलकर (श्री सत्यसाईनाथ सेवासमिती) मुंबई.

श्री किसन नामदेव जाधव, अंधेरी (मुंबई).

श्री भारस खंडे, कव्वाल पार्टी, (मुंबई).

श्री साई रमणम्, मद्रास.

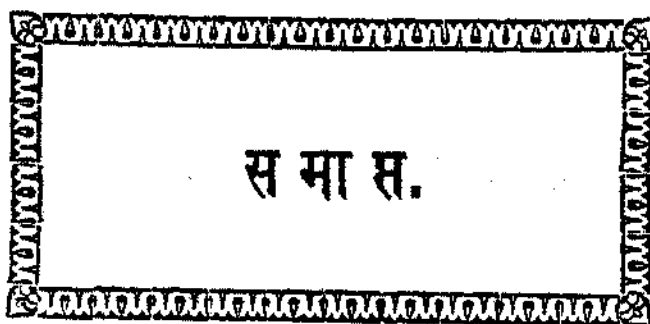
मोठ्यांच्या भेटी

(१) डॉ. एम् एन्. देसाई आय. ए. एस. (इंडस्ट्रिअल) कमिशनर,
महाराष्ट्र राज्य मुंबई व सौ. देसाई (उभयतां)

(२) श्री. पी. सुब्रह्मण्यम्, आय. ए. एस. प्रायव्हेट सेक्रेटरी, गव्हर्नर,
महाराष्ट्र राज्य व सौ. सुब्रह्मण्यम् (उभयतां पतिपत्नी)

(३) श्री. पी. आर. दासगुप्ता, आय. ए. एस.; मुख्य कार्यकारी अधिकारी
जिल्हा परिवार अहमदनगर व सौ. दासगुप्ता (उभयतां)

शिर्डी हवा ढगाळ (झड पाऊस), सूर्यदर्शन क्वचित्, बाकी रोगराई नाही.

SAI BABA OF SHIRDI

By Prof. Vaman H. Pandit

Years ago there lived a great saint at Shirdi, in Ahmednagar district of Maharashtra. Most modern saint he was for he gave up the ghost in October 1918, on an auspicious day of Dassera or Vijaya Dashmi. Without doubt, it was indeed, a most befitting day "to cross the borders" or mortal bars.

In South and Western India, there are many devotees of Sai Baba, of all classes and masses; for, he was strictly a secular type of saint.

Shirdi, where he dwelt life-long, has become a secular place of pilgrimage. The tiny village has sprung up now into a township with all the amenities of urban life.

Sai Baba was God-Incarnate in human form.

Who called him Sai Baba?

Once in his lifetime, Sai Baba had an opportunity to go as a witness, in the district court of Ahmednagar. Naturally the first question put to him was:

"What's your name?"

"People of Shirdi call me," he replied, "Sai Baba."

Strange it might seem that nobody knew from where he came! What was his real name? Who were his parents? How he spent his childhood? To this day all these questions remain unanswered. He did not speak much. He never delivered long lectures like a missionary-preacher but he conveyed to men and women by performing miracles. Never did Baba make the meaning clear; he left them to comprehend it.

A magnet never invites an iron but it is naturally drawn towards it. So people from adjacent areas flocked to Sai Baba to have his 'darshan.' Baba's "Dwarka Mai" was an asylum to all.

Sai Baba never gave any specific teaching but directed every one to follow his own traditional way of FAITH. He was above all delusion, illusion and Maya. Accumulation of

possession was by itself an empty thing to him. He went for a round in the town with a bowl in hand asking for alms. And whatever he got in this way he put all into an earthen pot and distributed it to all who came to him—even to crows and dogs.

Baba was a Raj Yogi. He was in harmony with the Supreme Power.

Sai Baba's Portrait

Baba's image made of clay, exhibited in the shops or his photos, one and all in the usual posture sitting on a stone, are the real likeness of his person. He always wore a scarf to his head in a Faquir's fashion and a long robe or kafani and underneath a lungi or sarang in a Burmese way. He wandered at times alone. Sometimes he went in long, long trance or samadhi.

His audience hall was a ruined and dilapidated mosque. Bed he had none and slept on rotten wooden planks by hanging them to the ceiling with strings made from pieces of cloth. It was wonderful how this bed could carry the burden of his person. Had any other person tried to sleep on such a bed, it would have given way immediately. It was a Yogic exercise which bewildered all.

He was very fond of smoking pipe—a country chilim—and gave his devotees to smoke it. Hindus and Mohamedans loved him equally. Never did he read books nor write a line but he knew everything for he quoted scriptures and slokas from the Song Celestial. At other times he expounded the philosophy contained in the sacred books.

"Servant of God"

For full sixty years this servant of God lived guiding the people. Sai Baba called himself the "Servant of God." He was in fact an Emperor. The whole universe was his Empire. Infinite was his kingdom. His sceptre was the welfare of humanity. His flag proclaimed: Duty, Peace, and Brotherhood. King he was rightly enthroned in the hearts of the millions of people. Never did he travel but he knew the time-tables of up and down railway trains. Though he

never left Shirdi, it appeared, that he had travelled far and wide.

Illumination with water

Once the merchants of Shirdi were dumbfounded. It is told that Sai Baba had an intense love to burn earthen lamps before his dwelling; therefore, he often went on rounds begging for oil with a tumbler in hand in the shops of local merchants.

The shopkeepers too supplied him with oil to burn his lamps made of clay (as we burn them at the time of Divali Festival) to fulfil his wanton whim. But one day the local merchants made up their minds to refuse him oil and so they did. He was not annoyed. He asked for oil that day and everyone refused him. He came back to his place. Sat he calmly for a little while. There was little oil left at the bottom of the tumbler. He poured some water in it and drank it.

Again he poured water in the tumbler up to the brim and poured the same water in the earthen lamps. The merchants and the people were watching him from a distance. They observed all his reaction to their refusal.

Lighted he the lamps one by one, and lo! they all began to burn with a steady bright flame as if there was enough oil. Illumination divine it was. Lucky were those who saw it. "Festival of Light" really it was. Burnt the lamps till sunrise. This marvellous thing hit hard the human sight. Humbly the shopkeepers came to him and asked for his forgiveness for the insolence they had shown towards him. Fell flat the pride of the local merchants and they were ashamed, hurt and mortified. He pardoned them, one and all. Since then the local merchants satisfied all his wants and urges.

Invitation to Dinner

Wonderful stories are told a little difficult to believe but the stories have become events in the first two decades of this century and there are men still living who bear witness to these.

Once upon a time an assistant collector invited Sai Baba for dinner. He accepted the invitation. On the appointed day Sai Baba along with one of his friends went to his house in the guise of wandering monks. Disappointed was the collector for Sai Baba didn't come as promised.

The collector wrote a letter to his friend at Shirdi to remind Sai Baba about the disappointment caused to him and added that Sai Baba did not keep his word. Then the friend of the collector called on Sai Baba reminding him about the dinner and his acceptance for the same.

"Do write to your friend," Sai Baba replied, "that Baba has kept his word. He had been there with one of his friends in the guise of a monk. He ate the sumptuous food. He and his friend were pleased to share it with the collector."

Real fact it was. The collector remembered that two monks had been on that very day for dinner. He felt sorry for the ordinary treatment accorded to these monks. When he read the letter he sighed, "Gracious Goodness."

A Surgeon Saved

A renowned doctor who had a hobby of painting portraits was saved from the jaws of Death.

The surgeon was painting a portrait of Sai Baba. He placed the painting on an iron chair and an electric wire passed near the chair as bed switch to his sofa-cum-bed. Unfortunately the rats had gnawed the positive wire here and there; at some places the rats had laid bare the negative wire. The current was on. Somehow the surgeon, while arranging the furniture got the shock and was thrown away from the bed near the iron chair. It too got electrified.

A lad—a hotel boy—came in. He saw the doctor's plight and ran outside to tell the people. A mechanic rushed in immediately and asked the doctor, "Where is the switch?" But the doctor was not in a position to speak a word. He was terribly groaning for the current was passing through his whole body...

No one is able to explain how it happened. But due to some trouble the Power House stopped its operation and the current went off. Thanks to the trouble, the surgeon was rescued from this dangerous ordeal. This was not because the doctor was in trouble but because the engine in the Power House stopped working.

Although it was a matter of a few seconds, the doctor had to suffer unbearable pain but he had firm faith in Sai Baba and looked at the portrait painted by him. He recorded this incident in his diary that the image of Sai Baba saved him. Or else how to explain this miraculous escape? Why should the engine in the Power House fail to operate? He told his friends later who listened to this curious story: "His ways are many to save a devotee."

Seasonable Samadhi

A millionaire built a temple at Shirdi and the people of that place were thinking of installing the idol of Lord Krishna therein. Sai Baba looked at this temple when the work was going on.

Sai Baba gave his full consent to establish in the temple the image of the proposed Lord. But His will prevailed. Baba fell ill and on October 15, 1918 at mid-day he gave up the ghost. After some quick deliberation the people of Shirdi decided to place the mortal remains of Sai Baba in this very temple meant for the installation of the idol of Lord Krishna. He left this world on the most auspicious day of Dassera when it is customary for the people of this land to cross the frontiers of the town or city. Baba, indeed, crossed the frontiers of this revolving earth. It was a seasonable day.

Now there lies his Samadhi. Day in and day out thousands of people flock to pay their homage to Sai Baba. It is not for so humble a servant like me to measure out the bounties of Sai Baba. I bow down full prostrate to Sai Baba. Amen!

An Invitation

to

The White Westerner

In the pride and insolence of your technical and scientific superiority, you refuse to recognise God when His influence is known and felt. All the God you have, is in the church which you visit, if at all, once a week. I have seen and been inside your churches and attended the services. There you behave outwardly contemplatively and then you return home to be supremely indifferent about religious concerns for the rest of the week. For some three centuries now you have worshipped greater and even greater political power, wealth and the sword. Nothing else mattered to you, although now there is a slight chance of your looking at something non-material, because your empires have fallen apart and your wealth with which you once paved your streets in London, Paris and other cities in Europe, has been frittered away in the interests of maintaining your prestige as policemen of your non-existent Empire. The Communist in his unscrupulous and unconceivable way has come in to upset the world apple-cart further, being more anxious to build his empire by fraudulent ways, intending to extend his notions of world pauperism and complete impoverishment. Like the hideous communist monster of Russia, there has appeared in China a more fearful dragon fanatically Godless-both of whom are determined to make dog eat dog in their state of insufferable hunger and destitution, the people being wholly unfree to remedy matters. You in Western Europe are not yet so completely enslaved by the communist slave-driver which is the reason I feel you can yet be saved from disaster. My one great desire is to see if by revealing to you a wonderful God of my devotion, you can

~~~~~  
 be made to worship Him and make religious life a never-ending joy to you. It must be remembered that God is within us if we keep on remembering Him. Our thinking of Him does not make us bad and absentminded workmen in life. By making Him an essential part of ourselves our skill improves and the way we live becomes sanctified as we realise Him within ourselves.

At the time the Westerner of British origin was the ruler of this country, our gods and our holy men were like dust under his feet, which he could clean on his doormat, lest he did not carry this filth into the house. This kind of inordinate pride and godlessness has led this man, who is yourself today, to the brink of unprosperity. Without your realising it you have been compelled by circumstances, which you never foresaw, to see your Empire shrink to the size which was originally yours. The American is very different from you, He may love the Dollar more than anything else in the world. This is responsible for his unhappiness, poverty of spirit and domestic infelicity. There is however one great trait in him; he welcomes the Divine spirit in any form that is worthy of admiration. He gave Swami Vivekananda a wonderful welcome and world recognition. Through that Great Swami many Americans are now imbibing the lofty spirit inherent in deepseated religion and making spiritual life a matter of intimate and constant interest.

It is my purpose now to bring before your eyes a Great Godman of far greater stature than it has been possible for you to imagine. He was a poor man even by our standards, but all Divine in spirit and while in His flesh, there was nothing He could not do. His influence and power were so great that it was possible (and is still possible) for Him to change your entire being. There was no disease, however malignant, He could not cure by a mere word or by giving the Sacred Ash from His ever-burning fire to be used as a medicine or a Soul-cleanser. He enabled you with the intensity of your deep prayerfulness to see the physical form in Him of the God of your

particular devotion. As was wellknown, He was neither a Hindu nor a Muslim but He was everything to everybody, according as was created by devotion. He repeated or had recited Muslim prayers in His masjid and He sat with folded hands when Hindu prayers were chanted. He honoured all the Gods, Hindu, Muslim, Christian or any other. Though He never read or wrote He explained verses from the Gita. It was also said that He knew Arabic. He was in this way all-knowing because He knew what would happen and avert all danger to life and good health.

This was the unrivalled and unequalled Sai Baba of Shirdi who has appeared before His devotees as the Great Gods worshipped by the Hindus. You will do well to try to familiarise yourselves with the Gods Rama, Krishna, Shiva, Hanuman and others, Gods too real to be dismissed at the risk of your spiritual annihilation. Sai Baba has been known by His devotees to appear before them in His physical form and given them the desperately needed solace. He appeared in an almost unknown village called Shirdi in Maharashtra, as if from nowhere and stayed on in a ruined masjid for more than fifty years helping people miraculously and relieving them of every form of distress by means of His sacred ash. He gave the blind the sight where necessary and in one case He enabled the person to see Him and made her as blind as before later on. On one occasion He found a child falling into the fire far away from Him and saved it by putting His hand into the fire in the masjid. His hand was so badly burnt that for many months a leper devotee of His kept on applying healing oils and bandaging it. He had His peculiar ways of asking for money offerings called Dakshina only from those whom He marked out for that purpose. All this money, He received, He spent before the end of the day for feeding the poor, the sick and the ascetics. He did many and innumerable wonderful things for His devotees which can be known in all their detail by reading a few books about Him. In 1918 He entered what we call the Samadhi,

~~~~~

which you irreverently refer to as the grave or the tomb. Hundreds of thousands of persons go to Shirdi without respite and derive immense benefit. They perform ceremonial worship of His Samadhi in the way they did while He was on Earth and receive the sacred ash or something else as prasad or God-given Sweet. It is my very great desire to see many of your people go to Shirdi and share with all of us there or spread all over the country whatever material benefits you are destined to receive as also great spiritual good which can certainly and unfailingly be yours if you live in Him in all intense devotion.

The masjid where He lived does not look so miserable now as before, as it went through a good face-lifting at the hands of His devotees. But its front, as before, is always open and Baba ate whatever food He got by begging and slept there sometimes on a plank 3½ feet long 1½ feet wide, suspended from the rafters by means of pieces of rags. All around this wooden hammock-like arrangement there were kept tiny earthen lamps burning. It was not possible to know or see how Baba got on to this bed, seven or eight feet above ground. But when some inquisitive devotees tried to know the secret by spying, He got displeased and broke the plank into bits. By means of levitation which came naturally to Him, He must have got on to the plank but how He slept was something which He alone knew how to do.

Feeling sure that you will not miss this chance of entering a state of material and spiritual bliss by joining the innumerable hoardes of devotees who are fast swelling in numbers,

I remain,
Most Prayerfully,
A Sai Devotee.

Infinitely Marvellous

S A I B A B A

Everything that Sai Baba did or said was something which made people gape in wonder, not knowing how else to admire the infinitude of His ways of dealing with situations. According as was the circumstance before Him, so was the special way of meeting it. Never was the same method employed for all conditions and states of life displayed for being treated with grace and mercy. When Upasani Sastri came in his early days complaining of an overpowering sense of death, Baba told him that the masjid was there not to kill but to bless people with life. He asked Upasani to stay in the Khandoba Temple for two years at the end of which he was assured he would see Khandoba. When his brother came looking for his long-lost brother, Baba asked the man to go to the Khandoba temple. This gentleman did not understand why he was being asked to go to the Khandoba temple when all his gods were concentrated in Baba. When with greater insistence he was asked to go to the temple he went and there found his brother, more astonished than ever not knowing how Baba knew who he was at first sight and that he was brother to Upasani Sastri. Singularly uncommon, he caused a wholly new visitor to Shirdi to be wonderstruck in the hilariously humorous manner he was held up to ridicule. This man, a possible new devotee, attached all the importance to his richly embroidered red turban. He made it his one concern to forget everything else in his desire to find a safe hiding place for his shining pair of new sandals, which somehow he did. Then he went around in his gaudy turban to see things for

himself. Before he knew where he was, he found a boy carrying his sandals strung on to a walking stick and going around shouting that the sandals belonged to a red-turbaned individual son of a particular person. Our new visitor gazed stupified at his own pair of sandals and claimed them by giving credible proofs, wondering all the while how Baba knew who he was and how the sandals belonged to him, being told that it was Baba who sent him with them providing him with the necessary description of the man. This person clearly realised that having desired to see a miracle performed by Baba in order to convince him of His power, he now felt that Baba was God revealing Himself to him in this manner, so as to make an ardent devotee of him for life. Ordinarily where the Udhi of miraculous power, further potentialised by Baba's word, was used with remarkable and unfailing success, sometimes a little earth picked up by the roadside in the absence of genuine Udhi and given in all prayerful devotion has been known to have worked as a wonderworking creative. But for spiritual and other maladies in each instance the remedy applied was never the same. When a man came with a long-standing tuberculous disease, Baba asked the man to stay in a house which was highly insanitary and by means of two dreams cured him completely of his otherwise incurable trouble. In another instance a man suffering from persistent fever was asked to feed a black dog with curds and rice near a temple. In the case of a sannyasi who came to Shirdi, Baba made him stay on by preventing to go to his place for seeing his ailing mother, knowing far in advance what would happen to the man, who died a month later. Wholly marvellous was the way He blessed a good woman with child, on which occasion as He dropped the coconut in the fold of her Sari, He shed tears. What happened a couple of years later was that the woman passed away leaving a year old infant behind. This child proved to be such a great saintly wonder-child that it used to be lost in meditation of Baba and passed away in its sixth year, hearing the Gita read

near him. Wholly unsimilar was the way He changed a person called Megha in whom Deputy Collector Sathe was deeply interested, by powerful atmic influence which changed the man from one who refused to recognise the muslim in Baba as a Saint into a person who saw in Him the Shiva of his devotional loyalty. When Megha died after a short life of devoted and undistracted service of Baba, He shed tears over his dead body and blessed him as a real good devotee. When another extraordinarily gifted child devotee fell from the second floor on a heap of stones, it suffered no injury of any kind and started aloud in joy saying that Baba held him up. In elevating a devotee to great heights of spiritual excellence, Baba admired the devotion of Kusha Bhau in a way so loftily comforting to him that it needs to be related at some length. Kusha Bhau was a person who in his orthodoxy avoided eating onions. Baba for His part loved onions and enjoyed trying to make orthodox persons like Kusha Bhau give up their strong prejudice against onions. He asked Kusha Bhau to eat onions on a day on which its eating was a positive sacrilege. Kusha Bhau agreed to eat on condition that Baba also ate it. Baba did so and Kusha Bhau in his turn ate onion soon after. Baba now desired to have some fun at Kusha Bhau's expense and ridiculed the Brahminical orthodoxy. Kusha Bhau defended what he did because Baba set the example. But Baba immediately spat out what He had eaten by way of proving that what He had eaten was not onion which had become miraculously transformed into sweet potato. Seeing this wonder before his eyes Kusha Bhau grabbed at the disgorged stuff ate it revenously as consecrated prasad. Baba beat him for doing so but loved his spirit of great devotion and blessed him with the power to obtain showers of Baba's Udhi whenever he thought of Him—

The way Baba expelled string worms out of a Doctor devotee's system was extraordinarily wonderful, worthy of the Divine healer that He was. This devotee in his terrible agony begged of Baba to relieve him of

unendurable sufferings by spreading them over ten future lives. Baba had him brought to the Masjid saying that He would cure him in ten days. The instruments He used in bringing about this cure were very human. The Doctor had been told that a crow would come and pick out the worms from his swollen leg. Curiously enough, Abdul, Baba's devoted servant while cleaning the masjid lamps by mistake, trampled upon the Doctor's leg which gave him terrible pain, at the same time pressing the worms out. In exactly ten days the Doctor became completely well by using Baba's Udhi.

Although it was known that Baba could easily revive the dead, as He told some of His devotees who had lost those very dear to them, He always said that if a man was prevented from changing his Kafni or body against the higher order of things, the entire scheme of life would get irreparably upset. If Baba did not directly bring the dead back to life, His wonderful Udhi did the work as marvellously. Once Baba gave Udhi to one of His devotees and asked him to bring a dead child back to life. This man could not understand what Baba meant but on his way home he went to his brother's place where a four month old child lay as good as dead. Its pulse had stopped and the heart did not beat. At once the man looked for the Udhi given by Baba. It had been lost on the way. Without loss of time, he took the child on his lap and prayed most fervently to Baba to save the child. In about fifteen minutes the child started breathing and in half an hour it was fed. Soon it began kicking vigorously.

In another instance a person when he went home from his office found that his child was dead. He refused to believe what he was told. He gave the child Baba's Udhi in water and waited to see what would happen. The water instead of flowing out went in after a little time. This was

~~~~~
 a sure sign that Baba had saved the child. Later more Udhi and water completely restored the child to normalcy.

More staggeringly wonderful was the way Baba did what was regarded as medically and physiologically impossible. Women considered irremediably barren came to Him and one of them was long past the child-bearing age. She approached Baba through the intervention of Shama, socially known as Madhavarao Deshpande. The coconut she presented to Baba happened to be hollow and so Shama asked Baba to make the lady's womb alive and moving with child as did the Kernel inside the shallow nut. After nearly an hour during which Baba showed His unwillingness, He at last relented and told the woman she would have a child in a year's time. This proved to be a fact. In so far as another devotee was concerned He gave him four mangoes to be eaten by his wife, telling him she would bear two sons who were to be named according as He desired.

Apart from giving women children when so desired against the dictates of destiny, Baba did greater wonders in making the delivery of children painless and easy. In the case of a good devotee of His, He sent a man with Udhi to him to be used by his daughter at the time she was going through a most difficult delivery. The man had to travel a couple of hundred miles, half by rail and the rest by road. When it came to using the road a highly pompous tonga with a stylishly uniformed driver appeared and offered to take this otherwise ill-provided man to the place desired by him. When the man reached the place, driver and the tonga vanished into thin air never to be seen again.

More amazing was the way He saved a lady devotee of His from death by sepsis. It was found a little before the labour pains began that the child had died in the womb. Hereonwards, Baba made everything wholly painless for the lady by rendering her unconscious, yet capa-

ble of communicating Baba's manner of treatment to her husband for nearly a month. Without being aware of things she was given Udhi and holy water, thus helping all the poisons to be expelled by means of painless discharges. Another lady, a great devotee of Baba was assured of childbirth five or six years after His Samadhi. A woman, nearly fifty years of age, developed all the outward signs of pregnancy, as told by Baba through a dream. The well-known specialists of the day told her that it was a case of a tumour in the womb and not a baby which it was supposed, she was incapable of bearing at her age. As indicated by Baba by means of dreams she gave birth to a son at proper time. This son grew to reveal to the world that Baba could set aside laws of nature for working out His will.

This was the kind of heaven on Earth Baba created and is even now bringing within the reach of His devotees who can always be sure of being saved from unbearable pain and misery. While He was in life, people rushed to Him in their need and were given instantaneous freedom from distress. When asked what was to happen to the devotees after His passing away, He assured them that His bones would speak and render active help to those who thought intensely prayerfully of Him. This has proved too true to be disbelieved. Thousands of devotees by wholehearted prayer have either seen Him physically or have been rendered assistance in a manner easily identifiable as issuing from Him. Voices have been heard and an Engineer rushing in obedience to the warning sounded by Baba's voice, found a newly-built dam had collapsed burying dozens of workmen. Having promptly taken measures to save them, he was able to get them dug out alive. This is how Baba performs wonders of saving His devotees from suffering if the appeal goes out of a heart overflowing with devotion.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरिता ठेवलेली पुस्तके

(१) श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी) श्री. दामोळकरकृत	८-००
(२) " (हिंदी) श्री. ठाकूर	४-५०
(३) " (गुजराथी) श्री. सोमपुरा	४-००
(४) " (इंग्रजी) Shri Gunaji	४-००
(५) " (Kannad) N. S. Anantha Raum	३-००
(६) Glimpes of Indian Spirituality-by Pradhan	१-००
(७) Glimpes of Indian Spirituality (Telgu)	१-००
(८) श्री साईलीलामृत (मराठी) श्री. आगास्करकृत	२-००
(९) साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी) श्री. धोंड	२-००
(१०) साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी) श्री. दासगणू	००-५०
(११) सगुणोपासना (मराठी) श्री. भीष्म	००-२५
(१२) " (गुजराथी लिपीत) श्री. भीष्म	००-२५
(१३) श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी) श्री. दामोळकर	००-१२
(१४) कीर्तन पंचक (मराठी) श्री. देव	१-५०
(१५) शीलधी (मराठी) डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६) श्री साईगीतांजलि (मराठी) कवि श्रीपाद	००-१२
(१७) Guide to Shirdi (English)	००-१२
(१८) स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)	००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(1) Baba sitting on Stone $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-37
(2) " " in Dwarkamai $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	00-50

Other different poses of Sai baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागवा) :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dst. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office ' Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.